

PL ISSN 0033-202X

POLSKA AKADEMIA NAUK — BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

---

przeгляд biblioteczny

NORMALIZACJA W INFORMACJI I DOKUMENTACJI

Rok założenia 1927

ROCZNIK 69

zeszyt

1/2

2001

REDAKCJA

BARBARA SORDYŁOWA — redaktor naczelny
MARIA LENARTOWICZ — zastępca redaktora naczelnego
KRYSTYNA BELKOWSKA — sekretarz redakcji
Członkowie: HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA, HANNA ZASADOWA

RADA REDAKCYJNA

BARBARA BIEŃKOWSKA — przewodnicząca
KRYSTYNA BELKOWSKA, STANISŁAW CZAJKA, MARTA GRABOWSKA,
JANINA JAGIELSKA, MARIA JANOWSKA, MIROŚŁAWA KOCIEĆKA,
HALINA KOZICKA-BOGUNIOWSKA, MARIA LENARTOWICZ, HANNA ŁASKARZEWSKA,
ALINA NOWIŃSKA, BARBARA SORDYŁOWA, EWA STACHOWSKA-MUSIAŁ,
KORDULA SZCZECHURA, HANNA ZASADOWA, ELŻBIETA ZYBERT,
ZBIGNIEW ŻMIGRODZKI

Stały dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

Opracowanie

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor ALINA NOWIŃSKA

Adres redakcji:

Biblioteka PAN w Warszawie, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki,
VI p., tel. 656-66-00, 620-33-02, fax: 656-66-39
e-mail: biblwaw@pan.pl

Czasopismo dofinansowane ze środków Komitetu Badań Naukowych

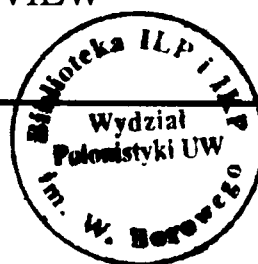
PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 69

2001

zeszyt 1/2

TREŚĆ

NORMALIZACJA W INFORMACJI I DOKUMENTACJI

Od redakcji (*Maria Lenartowicz*) 7

Artykuły

MARTA GRABOWSKA: Normalizacja w zakresie informacji i dokumentacji w Polsce w latach 1993-2000	11
MARIA LENARTOWICZ: Normalizacja opisu bibliograficznego i jego hasła, zasad szeregowania i przypisów bibliograficznych	39
JERZY FRANKE: Nowe Polskie Normy dotyczące konwersji pism . . .	61
GRAŻYNA PIOTROWICZ: Nowe Polskie Normy dotyczące automatyzacji bibliotek	79
KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA: Normy z zakresu statystyki bibliotecznej i wydawniczej oraz dziedzin pokrewnych	97
BARBARA DREWNIĘWSKA-IDZIAK: Działalność normalizacyjna w dziedzinie zabezpieczania zbiorów bibliotecznych	107

Z warsztatów badawczych

DOROTA SOŁTYSIAK: Organizacje i dokumenty normalizacji europejskiej 117

Sprawozdania

II Ogólnopolska konferencja bibliotek niepaństwowych szkół wyższych (Wałbrzych, 14-15 września 2000 r.) (*Stefan Kubów*) 133

Recenzje i przeglądy piśmiennictwa

Z historii pisma drukowanego w Polsce

Maria Juda: Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku. Lublin: Wydaw. UMCS 2001 (<i>Hanna Tadeusiewicz</i>)	139
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Hanna Zasadowa</i>)	141

K. 176/01

Z żałobnej karty

Stanisława Tokarz-Wisłocka (1911-2000) (<i>Alina Majerska</i>)	147
Kazimierz Ewicz (1921-2001) (<i>Alina Domańska</i>)	152
Kronika krajowa	155
Kronika zagraniczna	162
Wydawnictwa otrzymane	166
Autoryzy	167

CONTENTS

STANDARDIZATION IN INFORMATION AND DOCUMENTATION

Editorial note (<i>Maria Lenartowicz</i>)	7
---	---

Articles

MARTA GRABOWSKA: Standardization in information and documentation in Poland 1993-2000 (Summary — s. 38)	11
MARIA LENARTOWICZ: Standards for bibliographic description, headings, bibliographic filing principles and bibliographic references (Summary — s. 59)	39
JERZY FRANKE: New Polish Standards in script conversion (Summary — s. 77)	61
GRAŻYNA PIOTROWICZ: New Polish Standards in library automation (Summary — s. 96)	79
KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA: Norms in statistics of librarianship, publishing and related fields (Summary — s. 105)	97
BARBARA DREWNIIEWSKA-IDZIAK: Standardization activities in collection preservation (Summary — s. 116)	107

Research works

DOROTA SOŁTYSIAK: Organizations and documents in European standardization	117
---	-----

Re p o r t s

Second Polish conference of non-state owned academic schools, (Wałbrzych, September 14-15, 2000) (<i>Stefan Kubów</i>)	133
Re v i e w s	139
O b i t u a r y	147
N e w s f r o m t h e c o u n t r y	155
N e w s f r o m a b r o a d	162
P u b l i c a t i o n s r e c e i v e d	166
C o t r i b u t o r s	167

OD REDAKCJI

Oddawany obecnie czytelnikom zeszyt *Przeglądu Bibliotecznego* ma za zadanie poinformowanie ich o osiągnięciach normalizacji w zakresie szeroko pojętej informacji naukowej oraz przekonanie o potrzebie stosowania postanowień norm.

Polskie Normy nie mają już charakteru norm obowiązujących. Obecnie więc przestrzeganie ich zaleceń zależy tylko od dobrej woli bibliotekarzy i zrozumienia, że jest to warunek konieczny usprawnienia prac bibliotecznych i w jego wyniku ułatwienia użytkownikom dostępu do informacji bibliograficznych, a poprzez nie do potrzebnych dokumentów. Bez ujednoczenia zasad opracowania zbiorów bibliotecznych nie jest możliwe powstanie ogólnokrajowego katalogu centralnego stanowiącego źródło, z którego wszystkie biblioteki będą mogły przejmować opisy gromadzonych u siebie dokumentów. Z drugiej strony nie jest możliwa obecnie sprawna wymiana informacji bibliograficznych bez stosowania norm dotyczących komputeryzacji zbiorów informacji o dokumentach.

Autorami artykułów w tym zeszycie *Przeglądu* są przewodnicząca i członkowie Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji, co pozwoliło pokazać prace nad Polskimi Normami od kuchni, ze wszystkimi ograniczeniami i trudnościami. Do tych pierwszych należy przede wszystkim brak możliwości opracowywania norm własnych, tj. nie mających wzorów w postaci norm europejskich ani międzynarodowych norm ISO, a polskim bibliotekarzom przydałyby się następne normy stanowiące adaptacje zaleceń IFLA. Pilnie potrzebna jest także nowelizacja norm dotyczących opisu bibliograficznego w celu uwzględnienia zmian wprowadzonych w najnowszych wydaniach odpowiednich ISBD. Autorzy artykułów wielokrotnie mówią o kłopotach z tłumaczeniem norm ISO, zwracając

uwagę przede wszystkim na panujący w nich chaos terminologiczny, ale także na ogólnikowość sformułowań postanowień, niekiedy potknięcia merytoryczne i inne niedostatki. A odczuwamy je tym dotkliwiej, że Polskie Normy były dawniej opracowywane bardzo starannie, z dbałością o logikę przedstawianych rozwiązań i rygorystycznym przestrzeganiem normalizacyjnej poprawności w budowie normy i formułowaniu poszczególnych postanowień.

Ten zeszyt *Przeglądu* zawiera 6 artykułów. Pierwszy pióra doc. dr hab. Marty Grabowskiej, miał być w zamierzeniu Autorki przede wszystkim sprawozdaniem z pięciu lat Jej przewodniczenia Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 242. Ale artykuł zawiera także omówienie zmian organizacji działalności normalizacyjnej w Polsce w ostatnim okresie oraz przedstawia organizację prac Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej dotyczących informacji i dokumentacji. Do artykułu włączono wykaz wszystkich obecnie ważnych Polskich Norm z tego zakresu.

W następnym artykule omówiono stan prac nad normą arkuszową PN-N-01152 poświęconą opisowi bibliograficznemu różnych dokumentów. Nieco bliżej scharakteryzowano ostatnio ustanowione arkusze dotyczące opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych, dokumentów kartograficznych, dokumentów elektronicznych, a także zmian w opisie bibliograficznym książek. Zagadnienia hasła zostały ujęte w 4 normach o wspólnym nadtytule *Hasło opisu bibliograficznego* i tytułach głównych: *Hasło osobowe* (norma obecnie nowelizowana), *Hasło korporatywne*, *Hasło tytułowe*, *Forma nazwy geograficznej*. Omówiono je zwięźle, zwracając uwagę na zmiany, jakie powodują w naszej dotychczasowej praktyce katalogowania. Najmniej uwagi poświęcono normie zasad szeregowania bibliograficznego, która nie nadaje się do bezpośredniego wykorzystania przez bibliotekarzy w ich codziennej pracy; powinna natomiast stanowić podstawę przygotowania instrukcji zawierającej szczegółowe przepisy dotyczące układu zbiorów informacji o dokumentach. Na koniec omówiono w artykule dwie normy dotyczące przypisów bibliograficznych.

W kolejnym artykule dr hab. Jerzy Franke przedstawia dwie normy konwersji znaków alfabetów cyrylicy (słowiańskich i niesłowiańskich) i alfabetu greckiego. Obie nowe normy zastępują odpowiednie dawne Polskie Normy PN-83/N-01201 i PN-72/N-01203 i wprowadzają duże zmiany, przede wszystkim likwidują możliwość oddawania jednego znaku przez dwa znaki alfabetu łacińskiego. Uwzględnienie tych zmian w naszych katalogach będzie bardzo trudne. Poradzą sobie z nimi tylko biblioteki o skomputeryzowanych katalogach, w których rekordy bibliograficzne są powiązane z rekordami haseł wzorcowych. Omówieniu trudności z zastosowaniem postanowień nowych norm poświęcił Autor artykułu dużo uwagi.

Grażyna Piotrowicz scharakteryzowała w swoim artykule 7 norm ważnych przede wszystkim dla osób zajmujących się komputeryzacją katalogów bibliotecznych i innych zbiorów informacji o dokumentach. Do tych norm należą: norma ustalająca format rekordu do wymiany informacji, norma ustalająca podstawowy zbiór komend do interaktywnego wyszukiwania danych oraz 5 norm zawierających zestawy kodów umożliwiające wymianę informacji bibliograficznych. Innej tematyki dotyczy obszerna norma poświęcona przygotowywaniu i adiuustacji rękopisów elektronicznych. W końcowym fragmencie artykułu Autorka omówiła projekt normy, nad którym prace podjęto niedawno, ale jej przedmiot — protokół Z 39.50 — od dawna budzi w Polsce zrozumiałe zainteresowanie.

Artykuł Krystyny Ramlau-Klekowskiej omawia trzy normy przeznaczone dla specjalnych odbiorców. Dwie dotyczą statystyki produkcji i dystrybucji wydawnictw i międzynarodowej statystyki bibliotecznej — tymi sprawami w Polsce zajmuje się Biblioteka Narodowa i GUS. Trzecia norma, której przedmiotem są zasady ustalania wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych kupowanych przez biblioteki (co miało ułatwić planowanie budżetów bibliotecznych) okazała się w praktyce mało użyteczna. Omówienie tych norm stanowiło dla Autorki okazję do przedstawienia trudności, jakie sprawia terminologia stosowana w normach ISO. Zmieniające się znaczenie tego samego terminu, niekonsekwencje w definicjach — to podstawowe niedostatki warstwy terminologicznej norm ISO wytknięte przez K. Ramlau-Klekowską.

Końcowy artykuł napisała przewodnicząca Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 261 ds. Mikrografii, dr Barbara Drewniewska-Idziak. Omówiła działalność Komitetu Technicznego ISO/TC 171 w tym zakresie i osiągnięcia kierowanej przez nią Komisji. Do artykułu dołączono wykaz Polskich Norm dotyczących zastosowań obrazowania dokumentu. Bibliotekarze na ogół niewiele wiedzą o tych normach, a przecież mikroformy odgrywają ważną rolę w zabezpieczaniu najcenniejszych zbiorów bibliotecznych na wypadek klęsk żywiołowych, w ochronie obiektów często udostępnianych czy uzupełnianiu zbiorów bibliotecznych, a także w wymianie międzybibliotecznej.

Co pewien czas ukazują się nowe normy, opublikowane w poprzednich latach są okresowo nowelizowane. Projekty wszystkich Polskich Norm podlegają powszechnej ankietyzacji: są dostępne w Ośrodku Informacji i Dokumentacji Biura PKN, można zamówić tam ich kopię, przesłać swoje uwagi, które są zawsze starannie analizowane. Bibliotekarze mogą więc mieć rzeczywisty wpływ na treść Polskich Norm. Jednak z tej okazji zupełnie nie korzystają, wymaga to bowiem stałego śledzenia postępów prac normalizacyjnych. Nasza zawodowa prasa nie ułatwia im tego. Dlatego na miejscu jest tu **apel, by nasze miesięczniki bibliotekarskie na bieżąco informowały o podejmowanych**

pracach nad nowymi normami, a zwłaszcza o kierowaniu do ankietyzacji ich projektów, a do wszystkich bibliotekarzy, by poprzez opiniowanie projektów norm zechcieli uczestniczyć w pracach normalizacyjnych, doceniając ich znaczenie dla rozwoju bibliotekarstwa.

Maria Lenartowicz

MARTA GRABOWSKA

NORMALIZACJA W ZAKRESIE INFORMACJI I DOKUMENTACJI
W POLSCE W LATACH 1993-2000

Zmiany w organizacji działalności Polskiego Komitetu Normalizacyjnego po 1989 r. Działalność Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji — sprawy organizacyjne, program prac normalizacyjnych, wykazy norm ustanowionych, opracowywanych i projektowanych. Stan międzynarodowych prac normalizacyjnych z zakresu informacji i dokumentacji.

WPROWADZENIE

Normalizacja jest to „działalność mająca na celu uzyskanie optymalnego, w danych okolicznościach, stopnia uporządkowania w określonym zakresie poprzez ustalanie postanowień przeznaczonych do powszechnego i wielokrotnego stosowania dotyczących problemów istniejących lub możliwych do wystąpienia. Działalność ta polega w szczególności na opracowywaniu, publikowaniu i wdrażaniu norm”¹.

Norma to „dokument przyjęty na zasadzie konsensu i zatwierdzony przez upoważnioną jednostkę organizacyjną ustalający — do powszechnego i wielokrotnego stosowania — zasady, wytyczne lub charakterystyki odnoszące się do różnych rodzajów działalności lub ich wyników i zmierzający do uzyskania optymalnego stopnia uporządkowania w określonym zakresie. Zaleca się, aby normy były oparte na osiągnięciach zarówno nauki, techniki, jak i praktyki oraz miały na celu uzyskanie optymalnych korzyści społecznych”².

Zmiany ustrojowe w Polsce zapoczątkowane w 1989 r. objęły również normalizację. W miejsce rozwiązanego Polskiego Komitetu Normalizacji, Miar i Jakości (PKNMiJ), na mocy *Ustawy z dnia 3 kwietnia 1993 r. o normalizacji*³ powołana została państwowa jednostka organizacyjna (jednostka budżetowa) pod nazwą Polski

---

¹ PN-EN 45020:2000 *Normalizacja i dziedziny związane*. Terminologia ogólna (p. 1.1).

² Tamże (p. 3.2).

³ „Dz. U.” nr 55 poz. 251. Dostępny z World Wide Web: <http://www.sejm.gov.pl>

Komitet Normalizacyjny (PKN)⁴. Jest to organ kolegialny podległy Prezesowi Rady Ministrów powoływany na okres 4 lat. W skład Komitetu wchodzi: prezes, zastępcy prezesa i sekretarz oraz 25 członków powoływanych przez Prezesa Rady Ministrów reprezentujących różne środowiska: naczelne organy administracji państwowej, organizacje gospodarcze, naukowe, techniczne i społeczne oraz przewodniczący wybranych normalizacyjnych komisji problemowych. Do zadań Komitetu należy organizowanie i prowadzenie działalności normalizacyjnej oraz ustanawianie Polskich Norm (PN). Prezes Komitetu powołuje normalizacyjne komisje problemowe (NKP) w dziedzinach, w których konieczne jest w Polsce opracowanie norm (jest ich obecnie 270⁵). W skład tych komisji powoływani są specjaliści: naukowcy i praktycy, zajmujący się opracowywaniem norm w zakresie, który został powierzony danej komisji. Prezes Komitetu kieruje również Biurem Komitetu, instytucjonalnym organem wykonawczym, do zadań którego należy realizacja prac normalizacyjnych wytyczonych przez Komitet oraz współpraca z normalizacyjnymi komisjami problemowymi w zakresie opracowywania i rozpowszechniania norm.

Choć z biegiem czasu *Ustawa o normalizacji*⁶ okazała się niedoskonała, wprowadziła ona zasadniczą zmianę dotyczącą statusu Polskich Norm: stały się one dokumentami nieobowiązującymi (stosowanie ich jest dobrowolne) z wyjątkiem tych, które odpowiednimi aktami prawnymi powoływane są przez ministrów różnych resortów do obowiązkowego stosowania.

Procedury opracowywania norm uległy zasadniczym zmianom w stosunku do okresu sprzed 1993 r. Częściowo zostały one dostosowane do wymagań międzynarodowych organizacji normalizacyjnych oraz Unii Europejskiej. Jednakże — w miarę jak zaczęto je stosować w praktyce — stało się jasne, że będą one wymagały dalszych zmian.

W związku ze staraniami Polski o członkostwo w Unii Europejskiej i zawartym przez Polskę układem stowarzyszeniowym ze Wspólnotami Europejskimi⁷ obecnie wprowadza się w Polsce przede wszystkim normy europejskie (EN). Proces ten polega na bezwzględnym wycofaniu Polskich Norm sprzecznych z normami europejskimi oraz włączaniu norm europejskich do zbioru PN. Normy europejskie opracowywane są przez 3 niezależne europejskie organizacje normalizacyjne: Europejski Komitet Normalizacyjny (Comité Européen de Normalisation CEN)⁸, Europejski Komitet Normalizacji Elektrotechnicznej (Co-

⁴ Dostępny z World Wide Web: <http://www.pkn.pl>

⁵ Dostępny z World Wide Web: <http://www.pkn.com.pl>

⁶ Por. przyp. 3.

⁷ *Układ europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską z jednej strony a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi z drugiej strony...* „Dz. U.” 1994 nr 11 poz. 38, załącznik.

⁸ Dostępny z World Wide Web : <http://www.cenorm.be>

mit European de Normalisation Electrotechnique CENELEC)⁹ i Europejski Instytut Norm Telekomunikacyjnych (European Telecommunication Standards Institute ETSI)¹⁰. Nie są to instytucje Wspólnot Europejskich, ale organizacje europejskie (stowarzyszenia) ściśle z nimi współpracujące¹¹. Normy europejskie wprowadzane są następnie do narodowych systemów normalizacyjnych państw członkowskich Unii Europejskiej i innych państw, w tym państw stowarzyszonych z Unią Europejską i państw należących do Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (European Free Trade Association — EFTA), uczestniczących w systemie normalizacji europejskiej. Zasady tej współpracy określa Dyrektywa Rady Unii Europejskiej nr 83/189/EEC¹², ustalająca obowiązki krajów członkowskich dotyczące przekazywania informacji o normach obowiązkowych i dobrowolnych oraz porozumienie zawarte między Radą Unii Europejskiej a EFTA. W wielu przypadkach normy europejskie są identyczne z normami Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (International Organization of Standardization — ISO)¹³, tj. międzynarodowymi. Lecz jest też wiele norm różniących się od norm ISO lub w ogóle wśród nich nie występujących. Pod koniec 1999 r. było ponad 8000 norm europejskich, a ich roczny przyrost waha się w granicach 1000¹⁴. Na marginesie należy zaznaczyć, że Wspólnoty Europejskie stworzyły bardzo oryginalny system prawny od samego początku ściśle powiązany z systemem normalizacji europejskiej. I choć twórcy Wspólnot Europejskich na początku być może nie zdawali sobie z tego sprawy, przyczynili się do powstania swoistego bloku państw, u podstaw którego leży idea globalizacji opartej na wspólnym systemie standaryzacji bardziej niż idea wspólnoty o charakterze politycznym.

Normy europejskie nie są obowiązkowe, ale w ciągu pół roku od ich powstania muszą być włączone do zbiorów norm poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej (ta zasada nie obowiązuje w przypadku norm międzynarodowych ISO). Te normy, które mają charakter obligatoryjny w całej Unii, powoływane są do obowiązkowego stosowania za pomocą dyrektyw, od 1986 r. zwanych dyrektywami „nowego podejścia”¹⁵ (jest ich 21). Dyrektywy te określają dziedziny, w których muszą być stosowane normy europejskie. Normy wymieniane w tych dyrektywach dotyczą przede wszystkim bezpieczeństwa oraz ochrony zdrowia, życia i mienia obywateli. Ponadto poszczególne

⁹ Dostępny z World Wide Web: <http://www.cenelec.be>

¹⁰ Dostępny z World Wide Web: <http://www.etsi.org>

¹¹ M. Siemińska: *Europejska działalność normalizacyjna*. „Prz. Bibl.” 1995 z. 3/4 s. 393-407.

¹² *Council Directive 83/189/EEC of 28 March 1983 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical standards and regulations*. „Official Journal of the European Communities” 1983 nr L 109 p. 8.

¹³ Dostępny z World Wide Web: <http://www.iso.ch>

¹⁴ *Sprawozdanie z działalności Ośrodka Informacji i Dokumentacji [PKN] w 1999 roku*, powiel. — Baza PERINORM jest dostępna w Bibliotece PKN.

¹⁵ Dostępny z World Wide Web: <http://www.NewApproach.org>

państwa członkowskie mogą również powoływać inne normy europejskie jako obowiązkowe za pomocą krajowych aktów prawnych, jeżeli w danym państwie istnieje taka potrzeba. W państwach Unii Europejskiej nie wolno natomiast tworzyć norm krajowych, jeśli w tej dziedzinie istnieje lub jest w opracowaniu norma europejska lub międzynarodowa.

Obecnie Polskie Normy występujące w dziedzinie informacji i dokumentacji można podzielić na kilka kategorii:

- Polska Norma w całości opracowywana w Polsce (PN),
- norma ISO wprowadzona do zbioru Polskich Norm (PN-ISO),
- norma europejska wprowadzona do zbioru Polskich Norm (PN-EN),
- norma europejska, która jest równocześnie normą ISO, wprowadzona do zbioru Polskich Norm (PN-EN ISO).

Szczegółowe reguły pracy normalizacyjnych komisji problemowych oraz procedury przygotowywania Polskich Norm ustalają zarządzenia Prezesa Komitetu, wytyczne metodyczne prac normalizacyjnych Biura Komitetu oraz Polskie Normy ustanawiające metody działalności normalizacyjnej — Reguły Prac Normalizacyjnych (RPN). Normalizacyjne komisje problemowe składają się maksymalnie z 30 osób, mają przewodniczącego powoływanego przez Prezesa Komitetu, wiceprzewodniczącego i sekretarza Komisji.

Polskie Normy opracowywane są w 5 etapach ilustrujących postęp prac nad tymi dokumentami:

- projekt roboczy,
- projekt do ankiety,
- projekt do ustanowienia,
- PN do publikacji,
- PN do rozpowszechnienia¹⁶.

Pierwsze etapy prac nad normą należą do normalizacyjnych komisji problemowych. Następnie normy są ustanawiane przez Polski Komitet Normalizacyjny, a potem publikowane i rozpowszechniane.

W celu przygotowania projektu normy normalizacyjne komisje problemowe powołują grupy robocze. W grupie roboczej mogą pracować osoby spoza składu Komisji, lecz kierownikiem grupy roboczej jest jej członek. W zależności od tego, z jakim rodzajem normy mamy do czynienia, stosuje się różne procedury. W przypadku PN grupa robocza musi przygotować od podstaw tekst projektu normy. W przypadku pozostałych rodzajów norm (PN-ISO, PN-EN, PN-EN ISO) obecne prawo dopuszcza w Polsce metodę tłumaczenia lub przyjęcia normy identycznej, a w przypadku norm międzynarodowych — również przyjęcie tzw. normy zweryfikowanej. W przypadku norm europejskich i między-

¹⁶ Wytyczne metodyczne nr 5/2000 r. dotyczące procedury opracowania, aktualizacji i wycofywania PN. Warszawa: Pol. Kom. Norm. 2000, powiel.

narodowych prawo dopuszcza też stosowanie tzw. metody okładkowej, a także przyjęcie normy europejskiej lub międzynarodowej drogą ogłoszenia lub noty uznaniowej¹⁷.

Metoda tłumaczenia¹⁸ polega na dosłownym oddaniu treści normy międzynarodowej lub europejskiej w języku polskim. Stosuje się przy tym rygorystyczne metody dosłownego tłumaczenia wszystkich części normy. Identyczna z normą europejską musi też być ogólna struktura PN-EN. Ewentualne uzupełnienia i sprostowania mogą być wprowadzane jedynie poza głównym tekstem normy, tj. w załącznikach krajowych lub w przypisach krajowych.

Metoda przyjmowania normy identycznej¹⁹ polega na uznaniu istniejącej już Polskiej Normy za równoważną z normą europejską lub międzynarodową, jeżeli treść PN jest identyczna z treścią normy europejskiej lub międzynarodowej. Jeśli sprzeczności dotyczą tylko niektórych postanowień Polskiej Normy, opracowuje się jedynie stosowną zmianę do normy krajowej, tak aby była ona identyczna z normą międzynarodową lub europejską.

W przypadku norm międzynarodowych dopuszcza się włączanie do zbioru Polskich Norm (jak również norm europejskich) norm zweryfikowanych, tj. norm wprowadzających zmiany w stosunku do norm oryginalnych w zakresie dopuszczonym przez wytyczne ISO/IEC Guide 21²⁰.

Metoda okładkowa²¹ (dopuszczona na krótko do stosowania w połowie lat 90., następnie zawieszona z powodu wejścia w życie *Ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*²² i ponownie przywrócona na mocy *Ustawy z dnia 13 października 2000 roku o zmianie ustawy o normalizacji*²³) polega na włączeniu do zbioru Polskich Norm normy międzynarodowej lub europejskiej, bez jakichkolwiek zmian, w oryginalnej wersji językowej w języku angielskim, z dodaną stroną tytułową PN i ewentualnie uzupełnionej krajowymi załącznikami informacyjnymi. Metody tej nie zaleca się w przypadku norm terminologicznych, a także nie jest ona dopuszczona w Polsce w przypadku norm obowiązkowych.

Metoda ogłoszenia polega na opublikowaniu w dodatku *Aktualności do czasopisma Normalizacja informacji*, że dana norma międzyna-

¹⁷ Przewodnik ISO/IEC nr 21. Wprowadzanie norm międzynarodowych do norm regionalnych/krajowych. Wyd. 2. Warszawa: Pol. Kom. Norm. 1999.

¹⁸ Tamże, s.18-19.

¹⁹ Wytyczne metodyczne nr 2/98 dotyczące uznania identyczności Polskiej Normy i normy europejskiej w przypadku równoważnego ich zharmonizowania z tą samą normą międzynarodową. Warszawa: Pol. Kom. Norm. 1998.

²⁰ Por. przyp. 17, s. 13-14.

²¹ Wytyczne metodyczne nr 3/1999 dotyczące wprowadzania norm europejskich (EN i ETS) do zbioru Polskich Norm metodą okładkową. Warszawa: Pol. Kom. Norm. 1999.

²² „Dz. U.” nr 90 poz. 999. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.sejm.gov.pl>

²³ „Dz. U.” nr 110 poz. 1166. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.sejm.gov.pl>
— J. Marcinek: *Największe osiągnięcie Polskiego Komitetu Normalizacyjnego w 2000 r. „Normalizacja” 2000 nr 1 s. 4-5.*

wa lub europejska zostaje włączona do zbioru Polskich Norm (bez żadnych dodatkowych czynności), a metoda noty uznaniowej (ang. endorsement) polega na umieszczeniu w zbiorze Polskich Norm notatki (w miejsce normy) z informacją, że dana norma międzynarodowa lub europejska jest elementem zbioru Polskich Norm. Te dwie ostatnie metody, choć dopuszczone w *Ustawie o zmianie ustawy o normalizacji*, nie są w Polsce na razie stosowane.

W fachowym języku normalizacyjnym używa się także terminu „normy zharmonizowane”. Są to normy dotyczące tego samego przedmiotu zatwierdzone przez różne jednostki normalizacyjne i zapewniające zamienność wyrobów, procesów i usług lub wzajemne rozumienie wyników badań oraz informacji podawanych zgodnie z tymi normami. Normy zharmonizowane mogą się różnić co do sposobu prezentacji lub nawet treści, np. w objaśnieniach, wskazówkach dotyczących sposobu spełnienia wymagań normy, zaleceniach dotyczących rozwiązań alternatywnych i różnorodnych²⁴.

Projekty robocze Polskich Norm są po weryfikacji kierowane do ankietyzacji; przeprowadza się najczęściej równocześnie ankietę adresowaną oraz ankietę powszechną. W ramach ankiety adresowanej projekt kierowany jest do paru wybranych instytucji i osób, które są ekspertami w danej dziedzinie. Chodzi tu o uzyskanie uwag o projekcie od osób i instytucji, które dysponują odpowiednią wiedzą związaną z przedmiotem projektu normy lub też zainteresowane są jej zastosowaniem. Ankieta powszechna polega natomiast na udostępnieniu projektu normy każdemu zainteresowanemu użytkownikowi w czytelnich PKN w Warszawie i w całej Polsce. Informacja o terminie ankiety adresowanej i wyłożeniu projektu normy do wglądu obywateli umieszczana jest w żółtej wkładce pt. *Aktualności* do miesięcznika *Normalizacja* wydawanego przez Biuro PKN, a także dostępna jest w Internecie pod adresem <http://www.pkn.pl>

Uwagi zgłoszone w obu ankietach dyskutowane są następnie na posiedzeniu odpowiedniej normalizacyjnej komisji problemowej. Po uzgodnieniu stanowisk i wprowadzeniu ewentualnych poprawek komisja przekazuje projekt normy do Biura PKN w celu dokonania niezbędnych poprawek redakcyjnych i nadania normie właściwej formy wydawniczej.

W Biurze PKN istnieją tzw. zespoły — jednostki nadzorujące i obsługujące prace grup komisji zajmujących się tą samą lub zbliżoną do siebie problematyką. Zespół deleguje do poszczególnych komisji swego stałego reprezentanta, który uczestniczy w pracach NKP i następnie nadzoruje dalszy bieg tych prac w Biurze PKN. Natomiast decyzja o ustanowieniu normy zapada w drodze imiennego głosowania członków Komitetu, zgodnie z postanowieniami obecnej *Ustawy o nor-*

²⁴ Por. przyp. 1, p. 6.1.

malizacji²⁵. Druk norm i ich rozpowszechnianie jest słabą stroną Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. Ze względu na fakt, iż Biuro Komitetu nie dysponuje warunkami do przejęcia całości procesu druku norm oraz ze względu na pewne zaszłości wynikające z zawarcia nieudanej umowy z Wydawnictwami Normalizacyjnymi ALFA-WERO Sp. z o.o.²⁶, druk norm odbywa się częściowo w Biurze PKN, a częściowo zlecany jest obecnie różnym wydawnictwom, co powoduje opóźnienia i zakłócenia w procesie ich dystrybucji. Brak własnej siedziby PKN (zajmuje on obecnie pomieszczenia w Warszawie w 2 cudzych budynkach: przy Elektoralfnej 2 i Świątokrzyskiej 14) nie pozwala na zaprojektowanie odpowiedniego warsztatu wydawniczego. Rozpowszechnianiem norm zajmuje się Wydział Marketingu i Sprzedaży PKN, w Punktach Informacji Normalizacyjnej (PIN) utworzonych przez ten Wydział w Gdańsku, Wrocławiu, Poznaniu i Krakowie oraz w Punktach Sprzedaży Norm (PSN) w Gliwicach, Szczecinie i Lublinie, a także przez Ośrodek Informacji i Dokumentacji Biura PKN w Warszawie i jego filie terenowe w Katowicach i Łodzi.

Informacja o ustanowieniu Polskiej Normy ogłaszana jest w czasopiśmie *Normalizacja*. Publikuje się tam także wiadomości o normach wydrukowanych, o poprawkach do Polskich Norm, o normach wycofanych ze zbioru, przewidzianych do wycofania, skierowanych do powtórnej ankiety powszechnej oraz erraty do opublikowanych PN. Zamieszcza się tam również informacje o zmianach w składach normalizacyjnych komisji problemowych oraz na stanowiskach ich przewodniczących, a także inne. Warto też dodać, że cennymi źródłami informacji normalizacyjnej są międzynarodowe i narodowe katalogi norm, w tym wydawany corocznie przez PKN *Katalog Polskich Norm* w wersji drukowanej i na CD-ROM, a także bazy danych, takie jak: *POLINORM*²⁷ zawierająca informacje o Polskich Normach, *PERI-NORM*²⁸ zawierająca informacje o normach międzynarodowych i europejskich oraz 14 krajów europejskich, w tym polskich, czy *STANDARDS INFODISC* — aktualizowane co miesiąc informacje bibliograficzne o normach międzynarodowych, regionalnych i poszczególnych państw: amerykańskich, japońskich, australijskich i in. Natomiast źródłem informacji z zakresu dyrektyw „nowego podejścia” jest baza *CELEX* zawierająca całość prawodawstwa Wspólnot Europejskich²⁹.

Okres opracowania normy nie powinien przekraczać 3 lat, a wprowadzanie normy międzynarodowej lub europejskiej nie powinno trwać dłużej niż 2 lata. Przeciętnie opracowanie normy zajmuje około 1,5

²⁵ Por. przyp. 3.

²⁶ J. Bochińska: *Najważniejsze w 2000 roku*. „Normalizacja” 2000 nr 1 s. 6-7.

²⁷ I. Wojtasiak: *Krajowe bazy danych systemu POLINORM*. W: *Bibliograficzne bazy danych jako narzędzia informacji normalizacyjnej*. „Informator PKN” 1998 nr 1 s. 15-20.

²⁸ E. Polkowska: *Zagraniczne bazy danych na dyskach CD-ROM*. Tamże, s. 22-24.

²⁹ *Informacja Unii Europejskiej*. Informacja drukowana, elektroniczna, audiowizualna, videotex i telewizja satelitarna. Red. Marta Grabowska. Warszawa: Centr. Europejskie UW 1998.

roku, lecz zanim trafi ona do sprzedaży mija, niestety, jeszcze więcej czasu ze względu na wspomniane opóźnienia PKN w drukowaniu norm. Dlatego PKN sprzedaje również kserokopie norm ustanowionych, a znajdujących się jeszcze w maszynopisie. Należy dodać, że *Program prac normalizacyjnych*³⁰ wszystkich komisji na okres kolejnych 3 lat dostępny jest zawsze do wglądu w PKN w Warszawie oraz jego placówkach terenowych, a także w Internecie na stronach www PKN (<http://www.pkn.pl>) i podlega ankietowaniu. Każdy obywatel może zgłosić do niego swoje uwagi.

NORMALIZACYJNA KOMISJA PROBLEMOWA NR 242 DS. INFORMACJI I DOKUMENTACJI

SPRAWY ORGANIZACYJNE

Normalizacyjna Komisja Problemowa w dziedzinie informacji i dokumentacji³¹ powołana została przez Prezesa PKN w dn. 27.10.1994 r. z numerem 242 oraz z zakresem tematycznym obejmującym następujące zagadnienia: terminologia, kompozycja dokumentów, identyfikacja i opis dokumentów, kodowanie, konwersja pism, języki informacyjno-wyszukiwawcze, przechowywanie i konserwacja dokumentów oraz zastosowanie komputerów. Problematyka ta zawarta jest w 4 symbolach Międzynarodowej Klasyfikacji Norm (International Classification for Standards — ICS): 01.140 — Słownictwo; 01.040.01 — Zagadnienia ogólne. Terminologia. Normalizacja. Dokumentacja (Słownictwo); 35.040 — Zestawy znaków i kodowanie informacji; 35.240.30 — Zastosowanie techniki informatycznej w informacji, dokumentacji i działalności wydawniczej³². Określono również, iż prace normalizacyjne NKP 242 prowadzone będą we współpracy z następującymi Normalizacyjnymi Komisjami Problemowymi: 25 — Mas Włóknistych, Papieru, Tektury i Ich Przetworów, 170 — Terminologii Informatycznej i Kodowania Informacji, 171 — Sieci Komputerowych i Oprogramowania, 204 — Rysunku Technicznego i Dokumentacji Technicznej, 256 — Zasad i Metod Działalności Terminologicznej, 261 — Mikrografii. W zakresie współpracy międzynarodowej NKP 242 ma obowiązek brania udziału w pracach ISO TC/46 Information and Documentation.

³⁰ *Program prac normalizacyjnych PKN na lata 2001-2003*. Zatwierdzony na XXXI posiedzeniu PKN dnia 16 listopada 2000 roku... Warszawa: Pol. Kom. Norm. 2000, powiel. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.pkn.pl>

³¹ *Normalizacyjne Komisje Problemowe (NKP)*. Zbiór kart informacyjnych. Warszawa: Pol. Kom. Norm. 1999, powiel. Karta informacyjna: NKP nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji.

³² Międzynarodowa Klasyfikacja Norm w wersji angielskiej i polskiej drukowana jest w *Katalogu Polskich Norm* wydawanym corocznie przez PKN oraz dostępna jest na stronach internetowych PKN (<http://www.pkn.pl>)

Pierwsze zebranie członków NKP 242 odbyło się 25.11.1994 r. Przejęła ona kompetencje merytoryczne 2 wcześniej istniejących branżowych ośrodków normalizacyjnych działających zgodnie z *Ustawą z dnia 27 listopada 1961 r. o normalizacji*³³, która obowiązywała do 1993 r. Branżowy Ośrodek Normalizacyjny w zakresie bibliotekarstwa i bibliografii ulokowany był w Bibliotece Narodowej, a w zakresie informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej — w Instytucie Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (IINTE). Pracujące w tych ośrodkach osoby były zatrudnione na etatach. Przy ośrodkach działała Komisja Normalizacji Bibliograficznej i Komisja Normalizacyjna IINTE. Cechą charakterystyczną ówczesnej działalności normalizacyjnej było tworzenie Polskich Norm jako obligatoryjnych dokumentów urzędowych: posiadały one moc prawną, a ich stosowanie było obowiązkowe. Ponadto, jeśli chodzi o relację Polskich Norm do dokumentów międzynarodowych, to PN — podobnie jak normy innych krajów dawnego bloku wschodniego — były opracowywane na podstawie dokumentów międzynarodowych (nie były ich dosłownymi tłumaczeniami), w wyniku czego tworzyły zbiór norm specyficzny tylko dla Polski, nie zawsze przystający do ogólnie przyjętych na świecie rozwiązań w tym zakresie. Norm europejskich nie wprowadzano wówczas prawie w ogóle (z niewielkimi wyjątkami w kilku dziedzinach), ponieważ Polska nie była członkiem tego regionalnego bloku państw. Ówczesna Polska Rzeczpospolita Ludowa była członkiem Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) i zobligowana była do zachowania kompatybilności norm w ramach tej organizacji.

Sekretariat nowej NKP 242 przejęła Biblioteka Narodowa³⁴. Należy tu jednak zaznaczyć, że normalizacyjne komisje problemowe są obecnie jednostkami podległymi wyłącznie PKN, który planuje też przejęcie sekretariatów wszystkich normalizacyjnych komisji problemowych. Ze względu na brak pomieszczeń i mocy przerobowych PKN przejął jednak obecnie dopiero ok. 1/3 wszystkich sekretariatów (dokładnie 105 komisji). W miarę swoich możliwości przejmować będzie następne. Siedziba Sekretariatu NKP 242 w Bibliotece Narodowej ma zatem charakter tymczasowy, a umowa o jego prowadzenie jest corocznie odnawiana.

Po uruchomieniu Sekretariatu trzeba było też poczynić starania o wyposażenie go w sprzęt komputerowy dla potrzeb NKP 242 z dostępem do Internetu. Z powodu trudności finansowych Biblioteki Narodowej stało się to dopiero możliwe w 1998 r. Pojawiły się też trudności z obsadą Sekretariatu Komisji. Ze względu na odpowiedzialną pracę sekretarza wymagającą znajomości języków obcych i obsługi

³³ „Dz. U.” nr 53 poz. 298. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.sejm.gov.pl>

³⁴ Normalizacyjna Komisja Problemowa nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji. Sekretariat Komisji. Biblioteka Narodowa, 00-973 Warszawa, Al. Niepodległości 213, tel. 608-24-30, e-mail: onb@bn.org.pl

komputera, a przy tym niskie wynagrodzenie (niewielki ryczałt z PKN i pół etatu na stanowisku bibliotekarza w Bibliotece Narodowej), w okresie 1994-2000 zmiany na tym stanowisku miały miejsce 6 razy.

W skład NKP 242 Prezes Komitetu powołał reprezentantów polskich bibliotek, ośrodków informacji i archiwów. Są wśród nich m.in.: Biblioteka Narodowa, Biblioteki Uniwersyteckie w Warszawie, Wrocławiu i Toruniu, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Politechniki Wrocławskiej, Biblioteka m.st. Warszawy, Książnica Miejska w Toruniu, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Biblioteka Urzędu Patentowego, Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Pojawił się pewien kłopot ze znalezieniem przewodniczącego Komisji, bowiem na początku PKN stawał pod tym względem wysokie wymagania. Przewodniczącymi NKP mogli być jedynie samodzielni pracownicy naukowcy (obecnie odstąpiono już od tej zasady). Wobec braku kandydatów i niebezpieczeństwa, że w naszej dziedzinie NKP w ogóle nie powstanie, nie zostaną też przyznane środki budżetowe na działalność normalizacyjną w zakresie informacji i dokumentacji, wyraziłam zgodę na powołanie mnie przez Prezesa PKN na to stanowisko z nadzieją, że z czasem Komisję przejmie środowisko praktyków zawodowych. Należy nadmienić, że kierowanie działalnością Komisji — po przejęciu kompetencji merytorycznych 2 poprzednio istniejących branżowych ośrodków normalizacyjnych wraz z obowiązkami wynikającymi z obecnych zasad działania PKN i współpracy międzynarodowej — ze względu na ogrom czynności na pewno nie kwalifikuje się jako zajęcie dodatkowe poza pracą zawodową. W wielu komisjach stanowiska przewodniczących piastują emerytowani profesorowie dysponujący czasem wolnym i dużym doświadczeniem zawodowym, co jest chyba najlepszym rozwiązaniem.

W początkowym okresie NKP 242, razem z NKP 261 ds. Mikrografii³⁵, zostały przydzielone do Zespołu Informacji i Dokumentacji Biura PKN ulokowanego przy Ośrodku Informacji i Dokumentacji PKN. Zespół ten został jednak rozwiązany, a NKP 242 przydzielono do Zespołu Zagadnień Ogólnych, Ochrony Zdrowia i Środowiska³⁶. Zakres tematyczny tego Zespołu obejmuje:

- zagadnienia podstawowe (zasady i metody działalności terminologicznej, ogólne zagadnienia metrologiczne, zastosowania metod statystycznych, zagadnienia niezawodności, symbole i znaki graficzne, i n f o r m a c j a i d o k u m e n t a c j a oraz 3 systemy zarządzania: jakością, środowiskiem, bezpieczeństwem i higieną pracy),
- ochronę środowiska (badania powietrza, wód, ścieków, gleb i in.),

³⁵ Por. przyp. 31. Karta informacyjna: NKP nr 261 ds. Mikrografii.

³⁶ A. Jarońska: *Normy dla wszystkich*. „Normalizacja” 2000 nr 1 s. 12-13.

— bezpieczeństwo i komfort człowieka w pracy i w domu (badania zagrożeń fizycznych i chemicznych w środowisku pracy i in.),

— ochronę zdrowia (sprawy osób niepełnosprawnych, ochronę radiologiczną, sprzęt, narzędzia i urządzenia medyczne i in.).

Trudno powiedzieć, czy taki właśnie przydział Komisji jest z pożytkiem dla jej działalności, lecz nie ma na razie innej możliwości. Reprezentantem Zespołu w składzie NKP 242 jest oddana sprawom naszej Komisji osoba posiadająca wykształcenie polonistyczne (w Zespole nie ma, niestety, specjalisty z dziedziny informacji i dokumentacji), a ponadto w składzie Komisji jest też reprezentantka Ośrodka Informacji i Dokumentacji PKN (z wykształcenia bibliotekoznawca).

PROGRAM PRAC NORMALIZACYJNYCH

Po dokonaniu przez Komisję przeglądu wszystkich obowiązujących norm w zakresie bibliotekarstwa, bibliografii oraz informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej, a także po skierowaniu do wycofania norm, które w związku ze zmianami ustrojowymi w kraju, jak i szybkim postępem technologicznym, stały się nieaktualne³⁷, przystąpiono do opracowania programu prac normalizacyjnych.

Trudności występujące w początkowym okresie pracy Komisji polegały przede wszystkim na tym, że procedury prac normalizacyjnych uległy całkowitej zmianie w stosunku do poprzednio obowiązujących w polskiej normalizacji, nie były też one jeszcze właściwie do końca ustalone przez Biuro PKN. Ponadto normalizacyjnym komisjom problemowym nie wolno było przygotowywać rocznie więcej niż 4 normy, a to ze względu na ograniczony stan mocy przerobowych Biura PKN (z biegiem czasu odstąpiono od tej zasady). Natomiast w związku z realizowaną przez państwo polityką stowarzyszeniową ze Wspólnotami Europejskimi należało w pierwszej kolejności, bez względu na aktualne potrzeby środowiska zawodowego, dokonać przeglądu norm europejskich z zakresu tematycznego Komisji i odpowiednio wprowadzić do zbioru Polskich Norm. Nie brakowało środków budżetowych na prace nad normami europejskimi i międzynarodowymi, lecz nie było żadnych środków finansowych na tzw. opracowania własne, tj. normy w całości opracowywane w Polsce. Te ostatnie można było włączać do planu prac normalizacyjnych tylko pod warunkiem, że znajdzie się sponsorów pokrywających koszty ich opracowania.

Komisja przeprowadziła analizę norm europejskich i międzynarodowych. Początkowo w naszej dziedzinie istniały 2 normy europejskie (poz. 14 i 22 wykazu, następne dwie: poz. 27 i 28, dołączyły później); należało zająć się nimi w pierwszej kolejności. Natomiast z norm

³⁷ Wycofano normy związane z działalnością rozwiązanego CINTE oraz normy dotyczące przestarzałych technologii informacyjnych (np. kart dziurkowanych czy taśm magnetycznych).

międzynarodowych ISO niektóre wprowadzone przed 1993 r. należało szybko opracować ponownie, ponieważ — jak wspomniano wyżej — w poprzednim okresie nie stosowano zasady ścisłego tłumaczenia norm międzynarodowych, stanowiły one jedynie podstawę opracowania odpowiednich PN (np. poz. 12 wykazu). Nie można ich było potraktować jako norm zmodyfikowanych. Te PN musiały być zastąpione nowymi tłumaczeniami norm ISO, ponieważ konieczne zmiany przekraczały dopuszczone w *ISO/IEC Guide 21*. Ze względu na przydzielenie NKP 242 całości dotychczasowej problematyki z dziedziny bibliotekarstwa, bibliografii, dokumentacji oraz informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej, a także problematyki archiwalnej i innych zagadnień objętych wspomnianymi symbolami ICS, lista norm do opracowania okazała się długa. Praca nad uporządkowaniem tego zbioru trwać będzie zapewne jeszcze kilka lat.

Wobec postępującej automatyzacji polskich bibliotek i ośrodków informacji naukowej okazało się jednak równocześnie, że polskie środowisko zawodowe bardziej interesują inne dokumenty, a mianowicie zalecenia Międzynarodowej Federacji Bibliotekarskich Stowarzyszeń i Instytucji (International Federation of Library Associations and Institutions — IFLA) dotyczące opisu bibliograficznego, stanowiące podstawę opracowania normy arkuszowej PN/N-01152 *Opis bibliograficzny*. Dokumenty tego rodzaju nazywane są dokumentami normalizującymi, a zaliczają się do nich zalecenia opracowane nie przez powszechnie uznane międzynarodowe organizacje normalizacyjne, ale przez międzynarodowe organizacje zawodowe. Takie dokumenty mogą stanowić jedynie podstawę opracowania krajowych norm własnych. Lecz, jak wspomniano wyżej, na tego rodzaju normy nie przewidziano w planach prac PKN żadnych środków budżetowych. Podjęcie prac nad tymi dokumentami wymagało więc znalezienia sponsorów (poz. 6, 7, 10, 11).

Wśród norm międzynarodowych ISO znalazły się 2 normy reprezentujące tematykę bardzo zaawansowanych technologii informatycznych (poz. 24 i 31); włączenie tych norm do zbioru Polskich Norm było istotne, lecz wiązało się z dużymi trudnościami. Przygotowanie projektu normy PN-ISO 12083 (poz. 24) zlecone Komisji przez Biuro PKN było bardzo trudne ze względu na brak polskiej wersji jednej z ważnych norm w niej powołanych (ISO 8879), nie znajdującej się w gestii NKP 242, a także ze względu na powiązania tej normy z trudno dostępnymi w Polsce amerykańskimi normami militarnymi. Norma ISO 23950 (poz. 31), ważna ze względu na szerokie zastosowanie protokołu Z39.50 (client-server) w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych i informacyjnych, lecz bardzo trudna, ponieważ dotyczy wysoko zaawansowanej technologii, musiała być oddana do tłumaczenia specjalście spoza Komisji. Może się wydawać, że niektóre opracowane przez

Komisję normy z zakresu automatyzacji są już przestarzałe, np. dotycząca znaków sterujących (poz. 17), czy też normy z zakresu transliteracji (poz. 1 i 3) — szczególnie w kontekście postępujących prac na arenie międzynarodowej nad UNICODE³⁸, lecz fakt nie wycofania tych norm przez ISO i sygnały z bibliotek o dalszym ich stosowaniu spowodowały, że zostały one również włączone do zbioru Polskich Norm. Wśród opracowanych przez Komisję dokumentów znalazły się też 2 niezbędne zmiany do norm (poz. 4 i 8), a w trakcie opracowania znajdują się 2 bardzo potrzebne środowisku bibliotekarskiemu i archiwom normy dotyczące jakości papieru na dokumenty do długoterminowego przechowywania; opracowanie tych norm sponsoruje Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

Praca w Komisji jest trudna. Nie wynika to tylko z rozległości przydzielonego jej zakresu tematycznego. Przede wszystkim — w przeciwieństwie do stanu przed 1993 r. — praca w Komisji dla nikogo z jej składu nie jest pracą etatową. Przygotowywanie norm odbywa się kosztem czasu wolnego jej członków, a wspólnych posiedzeń jest tylko 4-6 rocznie. Na posiedzeniach tych starcza jedynie czasu na podejmowanie podstawowych decyzji dotyczących planu prac Komisji, powoływania grup roboczych, przyjmowania projektów roboczych norm, kierowania norm do ankietyzacji i ustanowienia oraz zlecenia opiniowania dokumentów międzynarodowych. Czasu na dyskusje nad treścią norm pozostaje niewiele. Prace nad projektami norm nie mogą też trwać w nieskończoność, ponieważ obowiązują określone terminy w rozliczaniu się z wykorzystanych środków finansowych przeznaczonych na poszczególne etapy prac normalizacyjnych.

Występuje też wiele trudności natury merytorycznej. Przede wszystkim w dokumentach międzynarodowych i europejskich oraz różnych organizacji opracowujących dokumenty normalizujące można zauważyć niespójności terminologiczne, które przy nowych procedurach normalizacyjnych nie dają się często skutecznie wyeliminować (w tłumaczeniach należy trzymać się wiernie tekstów oryginalnych). Wiele nieporozumień wywołują części norm zawierające definicje: w większości przypadków są to definicje regulujące i projektujące, a nie definicje realne i nominalne, ponieważ definicje w normach formułowane są często na potrzeby danej konkretnej normy (podobnie jak to się dzieje np. w aktach prawnych) i nie mają charakteru definicji encyklopedycznych. Sprawa powoduje nieporozumienia i krytykę. Zgodnie z wytycznymi metodycznymi w pracach normalizacyjnych obowiązuje — szczególnie w projektach norm własnych — przejmowanie definicji terminów zdefiniowanych już w istniejących normach terminologicznych zamiast definiowania terminów³⁹. Z kolei w normach arkuszowych pochodze-

³⁸ Dostępny z World Wide Web: <http://www.unicode.org>

³⁹ *Bank terminów znormalizowanych* jest dostępny w Bibliotece PKN. Jest tam np. 39 definicji terminów związanych z pojęciem „informacja” i 14 definicji terminów dotyczących hasła „dokumentacja”.

nia obcego wprowadzanie jakichkolwiek zmian terminologicznych, nawet w definicjach ewidentnie niedoskonałych, może powodować niespójności merytoryczne i w konsekwencji doprowadzić do desynchronizacji wszystkich arkuszy normy. Działania w tym zakresie są bardzo trudne i nie zawsze dają się właściwie rozwiązać. Bardzo cenne są wszelkie uwagi wpływające w ramach ankiety adresowanej i powszechnej. Trzeba jednak zaznaczyć, że choć otrzymujemy trochę uwag w ramach ankiety adresowanej, to prawie żadnych w ramach ankiety powszechnej. Świadczy to o małym zaangażowaniu środowiska bibliotekarzy i pracowników informacji w proces tworzenia norm. Uwagi czasem pojawiają się za późno, już po opublikowaniu norm.

Oprócz wyżej wymienionych trudności pojawiają się też inne, np. spory kompetencyjne między poszczególnymi komisjami. Zakresy kompetencji merytorycznych przydzielonych poszczególnym NKP nie zawsze odpowiadają zakresom merytorycznym odpowiednich komitetów technicznych w organizacjach międzynarodowych czy europejskich. Stąd częste dyskusje, która NKP powinna być autorem projektu normy. NKP 242 natrafiła na tego rodzaju problem w przypadku norm dotyczących jakości papieru na dokumenty do długoterminowego przechowywania (poz. 28 i 30) opracowanych przez ISO/TC 46 Information and Documentation, a więc Komitet Techniczny, którego zakres przydzielony został NKP 242. Okazało się jednak, że kiedy jedną z tych norm przyjął jako europejską Komitet Techniczny 172 CEN, którego zakres tematyczny przydzielono NKP 25 ds. Mas Włóknistych, Papieru, Tektury i Ich Przetworów, NKP 25 uważa, że to właśnie ona powinna wprowadzać tę normę do zbioru Polskich Norm. Powstał spór kompetencyjny, który trudno było rozstrzygnąć, szczególnie wobec faktu, że obie normy są ściśle ze sobą powiązane i obie są sponsorowane przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych, reprezentowaną w NKP 242. Pragnę dodać, że w okresie mojego przewodnictwa Komisji starałam się zachować taki jej profil, który obejmuje bibliotekoznawstwo i informację naukową oraz przydzielony jej zakres kompetencji w ramach współpracy międzynarodowej. Odstąpienie od tej zasady mogło łatwo doprowadzić do zmiany jej profilu, np. w kierunku informatycznym, wydawniczym lub terminologicznym.

Ponadto, jak już wspomniano, inne są obecnie priorytety PKN, a inne profesjonalnego środowiska bibliotekarzy i pracowników informacji. Ograniczona jest też możliwość wpływania na kształt dokumentów międzynarodowych ze względu na szczupłość środków finansowych na udział w pracach grup roboczych w organizacjach normalizacyjnych. Wprawdzie PKN jest oficjalnym członkiem ISO i przewiduje fundusze (zwykle tylko dla jednej osoby) na udział w dorocznych spotkaniach ISO/TC 46, a Komisja ma także możliwość zgłaszania uwag drogą korespondencyjną na poszczególnych etapach opracowa-

nia norm międzynarodowych, jak również w ramach tzw. przeglądów pięcioletnich tych norm, lecz brak ciągle środków finansowych na bezpośredni udział w pracach grup roboczych, gdzie praktycznie powstają teksty standardów międzynarodowych. W przypadku zaleceń IFLA nasz wpływ na ich kształt jest już całkiem niemożliwy, ponieważ Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich od pewnego czasu nie ma przedstawiciela w Sekcji Katalogowania tej organizacji i Polska w ogóle nie uczestniczy w pracach nad tymi zaleceniami. Wreszcie należy zauważyć, że choć praktyka normalizacyjna w krajach zachodnich dopuszcza różne metody opracowywania norm, to w Polsce — ze względu na ograniczenia prawne lub z powodu braku odpowiednich wytycznych metodycznych — NKP 242 faktycznie miała do dyspozycji tylko metodę tłumaczenia.

Mimo tych wszystkich trudności daje się zauważyć coraz większe zaangażowanie członków Komisji w jej działalność, intensywna praca nad projektami i próby godzenia sprzecznych często interesów dla dobra przyszłych użytkowników norm. Powoli rytm pracy Komisji się stabilizuje, a do planu wchodzi kolejne normy potrzebne środowisku bibliotekarzy i pracowników informacji. Należy tu dodać, że zaawansowane technologie zakupione do polskich bibliotek (biblioteczne systemy zintegrowane) nie będą właściwie działać, jeśli nie przygotuje się dla nich w Polsce odpowiednich standardów. W trakcie prac nad poszczególnymi normami udaje się też coraz częściej zapraszać specjalistów spoza Komisji na jej posiedzenia, lecz nie zawsze jest to możliwe ze względu na brak pieniędzy na opłacenie delegacji dla osób spoza Warszawy.

Warto tu wymienić sponsorów prac nad normami. Dyrektor mgr Elżbieta Górka z Biblioteki m. st. Warszawy przyczyniła się do uzyskania środków finansowych z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, co pozwoliło, wraz ze środkami z Konsorcjum Bibliotek VTLS, na opracowanie projektów norm pilnie potrzebnych polskim bibliotekom (poz. 6, 10, 11). Ponadto Biblioteka Jagiellońska sponzorowała przygotowanie projektu normy dotyczącej opisu bibliograficznego dokumentów elektronicznych (poz. 7), a Polskie Wydawnictwa Muzyczne opłaciły prace nad projektem normy na ISMN (poz. 23). Na szczególne podkreślenie zasługuje ogromny wkład pracy niektórych członków Komisji: mgr Marii Lenartowicz, której wiedza i doświadczenie w tym zakresie są dla Komisji wartością nieocenioną; swoje duże doświadczenie w zakresie opracowywania norm wniosły też: dr Alina Grochowska, mgr Maria Janowska i inni członkowie Komisji. Jako przewodnicząca Komisji zdaje sobie sprawę, że wiele jest jeszcze do zrobienia, aby normy były coraz lepsze, a praca Komisji bardziej płynna. Najważniejsze jednak, że NKP ds. Informacji i Dokumentacji została powołana, działa i że w trudnym dla polskiej normalizacji

okresie zmian strukturalnych i organizacyjnych biblioteki otrzymały normy najpotrzebniejsze w ich obecnej działalności.

W okresie od 1994 do 2000 r. Komisja odbyła 40 posiedzeń. Łącznie w tym czasie pracowała nad 31 projektami; do końca 2000 r. ustanowiono 18 norm, następnych 6 w 2001 r. Wszystkie je wymieniono w poniższym wykazie. Następnie wymieniono projekty norm, nad którymi Komisja już pracuje i normy przewidziane w programie prac do 2003 r. W zbiorze Polskich Norm istnieją łącznie 64 aktualne normy z zakresu informacji i dokumentacji. Pełny ich spis z bazy *POLINORM* (otrzymany od mgra Zbigniewa Szewczyka z Biura PKN) umieszczono jako ostatni (s. 28).

Normy opracowane przez NKP 242 ds. Informacji i Dokumentacji PKN w l. 1995-2000 (w układzie według ich numerów)

1. PN-ISO 9:2000 Informacja i dokumentacja — Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie — Języki słowiańskie i nie-słowiańskie
2. PN-ISO 690-2:1999 Informacja i dokumentacja — Przypisy bibliograficzne — Dokumenty elektroniczne i ich części
3. PN-ISO 843:1999 Informacja i dokumentacja — Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie
4. PN-N-01152-1/A1:1997 Opis bibliograficzny — Książki (Zmiana A1)
5. PN-N-01152-2:1997 Opis bibliograficzny — Wydawnictwa Ciągłe
6. PN-N-01152-5:2001 Opis bibliograficzny — Dokumenty kartograficzne
7. PN-N-01152-13:2001 Opis bibliograficzny — Dokumenty elektroniczne
8. PN-N-01222-1/A1:1997 Kompozycja wydawnicza książki — Karty tytułowe (Zmiana A1)
9. PN-N-01229:1998 Hasło opisu bibliograficznego — Hasło osobowe
10. PN-N-01230:2001 Hasło opisu bibliograficznego — Hasło korporatywne
11. PN-N-01231:2001 Hasło opisu bibliograficznego — Hasło tytułowe
12. PN-ISO 2108:1997 Informacja i dokumentacja — Międzynarodowy znormalizowany numer książki (ISBN)
13. PN-ISO 2709:1998 Informacja i dokumentacja — Format do wymiany informacji
14. PN-EN ISO 2789:1998 Informacja i dokumentacja — Międzynarodowa statystyka biblioteczna

15. PN-ISO 3166:1998 Kody nazw krajów
16. PN-ISO 3297:2001 Informacja i dokumentacja — Międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictw ciągłych (ISSN)
17. PN-ISO 6630:1999 Dokumentacja — Bibliograficzne znaki sterujące
18. PN-ISO 6862:1999 Informacja i dokumentacja — Kodowany zestaw znaków matematycznych do wymiany informacji bibliograficznej
19. PN-ISO 7154:2001 Dokumentacja — Zasady szeregowania bibliograficznego
20. PN-ISO 8777:1999 Informacja i dokumentacja — Komendy w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym
21. PN-ISO 9230:1999 Informacja i dokumentacja — Ustalanie wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych kupowanych przez biblioteki
22. PN-EN ISO 9707:1998 Informacja i dokumentacja — Statystyka produkcji i dystrybucji książek, gazet, czasopism i publikacji elektronicznych
23. PN-ISO 10957:2000 Informacja i dokumentacja — Międzynarodowy znormalizowany numer druku muzycznego (ISMN)
24. PN-ISO 12083:2000 Informacja i dokumentacja — Przygotowywanie i adiustacja rękopisów elektronicznych

Projekty norm w opracowaniu

25. PrPN-ISO 690 Dokumentacja — Przypisy bibliograficzne — Treść, forma i struktura
26. PrPN-ISO 999 Informacja i dokumentacja — Wytyczne dotyczące zawartości, struktury i prezentacji indeksów
27. PrPN-EN ISO 3166-1 Kody nazw krajów i ich jednostek administracyjnych — Kody krajów
28. PrPN-EN ISO 9706 Informacja i dokumentacja — Papier przeznaczony na dokumenty — Wymagania dotyczące trwałości
29. PrPN-ISO 10324 Informacja i dokumentacja — Rejestracja zasobu — Poziom zbiorowy
30. PrPN-ISO 11108 Informacja i dokumentacja — Papier archiwalny — Wymagania dotyczące trwałości i wytrzymałości
31. PrPN-ISO 23950 Informacja i dokumentacja — Pobieranie informacji (Z39.50) — Definicja usługi aplikacyjnej i specyfikacja protokołu
32. PrPN-N-01229 Hasło opisu bibliograficznego — Hasło osobowe. Wyd. 2

Program prac normalizacyjnych na l. 2001-2003 (uwzględniono tylko projekty norm finansowane ze środków budżetowych; ostateczne tytuły norm mogą być inne).

ISO 8: 1977 Kompozycja wydawnicza czasopisma (nowelizacja PN-71/N-01160)

ISO 215:1986 Kompozycja wydawnicza artykułów (nowelizacja PN-71/N-01163)

ISO 18:1981 Spis treści czasopisma (nowelizacja PN-70/N-01164)

ISO 11620:1998 Informacja i dokumentacja. Wskaźniki działania bibliotek

ISO 11800:1998 Informacja i dokumentacja. Wymagania dotyczące materiałów i metod stosowanych w produkcji książek

ISO 3166-2:1998 Kody nazw krajów i ich jednostek administracyjnych - Arkusz 2: Kody jednostek administracyjnych

ISO 3166-3:1999 Kody nazw krajów i ich jednostek administracyjnych — Arkusz 3: Kody wcześniej używanych nazw krajów

Wykaz Polskich Norm z zakresu informacji i dokumentacji w układzie według daty ustanowienia (zaczynając od najnowszych) (stan z dn. 26.04.2001 r.)

Nr	Tytuł	Data ustan.
PN-N-01230:2001	Hasło opisu bibliograficznego – Hasło korporatywne	2001-03-07
PN-N-01152-5:2001	Opis bibliograficzny – Dokumenty kartograficzne	2001-03-07
PN-N-01231:2001	Hasło opisu bibliograficznego – Hasło tytułowe	2001-03-07
PN-ISO 3297:2001	Informacja i dokumentacja – Międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictw ciągłych (ISSN)	2001-02-19
PN-ISO 7154:2001	Dokumentacja – Zasady szeregowania bibliograficznego	2001-02-02
PN-ISO 10957:2000	Informacja i dokumentacja – Międzynarodowy znormalizowany numer druku muzycznego (ISMN)	2000-12-29
PN-N-01152-13:2000	Opis bibliograficzny – Dokumenty elektroniczne	2000-09-21
PN-ISO 12083:2000	Informacja i dokumentacja – Przygotowywanie i adiustacja rękopisów elektronicznych	2000-08-25
PN-ISO 9:2000	Informacja i dokumentacja – Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie – Języki słowiańskie i niesłowiańskie	2000-02-08
PN-ISO 6630:1999	Dokumentacja – Bibliograficzne znaki sterujące	1999-12-30

Nr	Tytuł	Data ustan.
PN-ISO 690-2:1999	Informacja i dokumentacja – Przypisy bibliograficzne – Dokumenty elektroniczne i ich części	1999-12-30
PN-ISO 843:1999	Informacja i dokumentacja – Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie	1999-12-22
PN-ISO 6862:1999	Informacja i dokumentacja – Kodowany zestaw znaków matematycznych do wymiany informacji bibliograficznej	1999-05-27
PN-ISO 8777:1999	Informacja i dokumentacja – Komendy w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym	1999-01-07
PN-ISO 9230:1999	Informacja i dokumentacja – Ustalanie wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych kupowanych przez biblioteki	1999-01-07
PN-EN ISO 2789:1998	Informacja i dokumentacja – Międzynarodowa statystyka biblioteczna	1998-02-26
PN-ISO 2709:1998	Informacja i dokumentacja – Format do wymiany informacji	1998-02-18
PN-EN ISO 9707:1998	Informacja i dokumentacja – Statystyka produkcji i dystrybucji książek, gazet, czasopism i publikacji elektronicznych	1998-02-18
PN-N-01229:1998	Hasło opisu bibliograficznego – Hasło osobowe	1998-01-28
PN-ISO 3166:1998	Kody nazw krajów	1998-01-12
PN-N-01152-2:1997	Opis bibliograficzny – Wydawnictwa ciągle	1997-04-08
PN-N-01152-1/A1:1997	Opis bibliograficzny – Książki (Zmiana A1)	1997-04-08
PN-N-01222-1/A1:1997	Kompozycja wydawnicza książki – Karty tytułowe (Zmiana A1)	1997-03-20
PN-ISO 2108:1997	Informacja i dokumentacja – Międzynarodowy znormalizowany numer książki (ISBN)	1997-02-11
PN-N-01178:1994	Zasady skracania tytułów wydawnictw ciągłych	1994-12-23
PN-N-01152-8:1994	Opis bibliograficzny. Stare druki	1994-12-23
PN-ISO 8459-1:1994	Zestawienie elementów danych bibliograficznych w wypożyczeniach międzybibliotecznych	1994-12-23
PN-N-01228:1994	Hasło opisu bibliograficznego. Forma nazw geograficznych	1994-12-23
PN-N-01152-12:1994	Opis bibliograficzny. Filmy	1994-12-22
PN-92/N-09018	Tezaurus jednojęzyczny. Zasady tworzenia, forma i struktura	1992-06-30

Nr	Tytuł	Data ustan.
PN-92/N-01227	Bibliotekarstwo i bibliografia. Typologia dokumentów. Terminologia	1992-06-30
PN-91/N-01226	Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i działalność bibliotek. Terminologia	1991-07-15
PN-91/N-01152.10	Opis bibliograficzny. Dokumenty techniczno-handlowe	1991-07-15
PN-90/N-01204	Numeryczne zapisywanie dat i czasu dnia	1990-07-30
PN-89/N-01225	Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i części składowe bibliografii. Terminologia	1989-01-12
PN-89/N-01224	Bibliotekarstwo i bibliografia. Opracowywanie zbiorów informacji o dokumentach. Terminologia	1989-01-12
PN-87/N-09127	Informacja naukowa. Zagadnienia organizacyjne i prawne. Terminologia	1987-12-21
PN-87/N-01152.03	Opis bibliograficzny. Dokumenty normalizacyjne	1987-07-06
PN-85/N-01158	Skróty wyrazów i wyrażen w opisie bibliograficznym	1985-12-27
PN-85/N-01152.07	Opis bibliograficzny. Dokumenty dźwiękowe	1985-12-23
PN-85/N-09122	Zestaw dodatkowych znaków alfabetu cyrylicznego do wymiany informacji bibliograficznych	1985-12-23
PN-85/N-09121	Zestaw znaków alfabetu greckiego do wymiany informacji bibliograficznych	1985-06-03
PN-84/N-09120	Zestaw dodatkowych znaków alfabetu łacińskiego do wymiany informacji bibliograficznych	1984-07-06
PN-83/N-01152.06	Opis bibliograficzny. Druki muzyczne	1983-06-06
PN-82/N-01152.01	Opis bibliograficzny. Książki	1982-06-17
PN-82/N-01152.00	Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne	1982-06-17
PN-80/N-01223	Szeregowanie alfabetyczne	1980-05-24
PN-79/N-01222.07	Kompozycja wydawnicza książki. Bibliografia załącznikowa	1979-06-11
PN-78/N-01222.06	Kompozycja wydawnicza książki. Indeksy	1978-09-28
PN-78/N-01222.00	Kompozycja wydawnicza książki. Postanowienia ogólne	1978-06-19
PN-78/N-01222.08	Kompozycja wydawnicza książki. Okładka i obwoluta	1978-06-19

Nr	Tytuł	Data ustan.
PN-78/N-01222.05	Kompozycja wydawnicza książki. Materiały informacyjno-pomocnicze	1978-06-19
PN-78/N-01222.04	Kompozycja wydawnicza książki. Materiały uzupełniające tekst główny	1978-06-19
PN-78/N-01222.03	Kompozycja wydawnicza książki. Tekst główny	1978-06-19
PN-78/N-01222.02	Kompozycja wydawnicza książki. Materiały wprowadzające	1978-06-19
PN-78/N-01222.01	Kompozycja wydawnicza książki. Karty tytułowe	1978-06-19
PN-77/N-01221	Adnotacje i analizy dokumentacyjne	1977-09-02
PN-76/N-01220	Informatory o bibliotekach i ośrodkach informacji	1976-07-13
PN-74/N-01212	Transliteracja pisma jidysz	1974-06-24
PN-74/N-01211	Transliteracja alfabetu hebrajskiego	1974-06-24
PN-73/N-01159	Indeksy do bibliografii	1973-03-30
PN-71/N-01163	Kompozycja wydawnicza artykułów	1971-06-05
PN-71/N-01160	Kompozycja wydawnicza czasopisma	1971-06-05
PN-70/N-01164	Spis treści czasopisma	1970-05-29

AKTUALNY STAN MIĘDZYNARODOWYCH PRAC NORMALIZACYJNYCH Z ZAKRESU INFORMACJI I DOKUMENTACJI

DZIAŁALNOŚĆ ISO/TC 46

Jak już wspomniano, NKP 242 ma obowiązek współpracy z podkomitetem ISO/TC 46 Information and Documentation. Przed 1993 r. współpraca ta była prowadzona przez 2 wymienione wyżej branżowe ośrodki normalizacyjne. Obecna Komisja przejęła całość tej współpracy.

W okresie 1994-2000 Komitet Techniczny ISO/TC 46 miał swój sekretariat w DIN (Deutsches Institut für Normung) w Berlinie i składał się z jednej samodzielnej grupy roboczej i 7 podkomitetów. W podkomitetach poszczególne państwa mogą mieć pełne członkostwo (P-Participant), zobowiązujące do głosowania nad dokumentami normalizacyjnymi, lub mieć status obserwatora (O-Observer) bez prawa głosu.

Wspomniana wyżej samodzielna grupa robocza to ISO/TC46/WG2 Coding of country names and related entries zajmująca się normą ISO 3166 *Codes for the representation of names of countries*.

Natomiast 7 podkomitetów to:

— SC2 Information and Documentation — Conversion of written languages — zajmujące się normami z zakresu transliteracji, konwersji i romanizacji pism, takich jak: grecki, cyrylica, hebrajski, arabski, perski, koreański, mongolski, thai i in. na znaki łacińskie. Przewodniczącym podkomitetu jest John Clews (Wielka Brytania). Sekretariat ulokowany jest w Hellenic Organization for Standardization w Atenach (adres internetowy: <http://www.elot.gr/tc46sc2> lub tc46sc2@elot.gr, adres e-mailowy: — eem@elot.gr). 19 członków ma status P, a 22 — status O. Polska ma członkostwo typu O;

— SC3 Information and Documentatin — Terminology of information and documentation — prowadzi prace nad wieloarkuszową (łącznie 14 arkuszy) normą dotyczącą terminologii w zakresie informacji i dokumentacji (ISO 5127 *Information and Documentation — Vocabulary*). Sekretariat tego podkomitetu znajduje się w Iranie. Prace nad tą normą ostatnio zakończono i rozważa się zamknięcie podkomitetu. Liczy on 13 członków typu P i 26 członków typu O. Polska ma tam status P. Podkomitet ten nie ma swojej strony internetowej;

— SC4 Information and Documentation — Computer applications in information and documentation — jest tam 20 członków typu P i 25 członków typu O. Polska ma członkostwo typu O. Podkomitet zajmuje się normami dotyczącymi automatyzacji procesów bibliotecznych i informacyjnych; obecnie pracują tam następujące grupy robocze:

— WG1 — Character sets,

— WG4 — Format structures for bibliographic information interchange in machine readable form,

— WG6 — Electronic publishing,

— WG7 — Data elements,

— WG8 — Library codes,

— SC4/TC37SC2 JWG — Language codes.

W SC4 prowadzi się prace dotyczące zestawów znaków używanych dla celów bibliograficznych i informacyjnych (zestawy tych znaków porównuje się też z UNICODE), formatów do wymiany danych bibliograficznych, publikowania elektronicznego (zastosowania SGML, XML w informacji), wykazów danych bibliograficznych do wymiany informacji w systemach zautomatyzowanych (obecnie w opracowaniu norma arkuszowa ISO 8459 *Information and documentation Bibliographic data element directory*), systemów otwartych (norma arkuszowa ISO 12065 *Information and documentation — Open Systems Interconnection (OSI)*), norm ustalających kody bibliotek (ISO/DIS *Information and documentation — International Standard Identifier for Libraries and Related Organizations (ISIL)*); *GEDI — Generic Electronic Document Interchange* i inne. Podkomitetowi przewodniczy Sally H. McCallum z Biblioteki Kongresu, a Sekretariat mieści się w narodowej organizacji

normalizacyjnej Stanów Zjednoczonych ds. Informacji (National Information Standards Organization — NISO). Adres internetowy: <http://www.niso.org/tc46sc4.html>

— SC8 Information and Documentation — Statistics and performance evaluation — pracuje nad normami dotyczącymi międzynarodowej statystyki bibliotecznej (WG2 — Library statistics) i wskaźników pracy bibliotek (WG4 — Library performance indicators). Przewodniczącym podkomitetu jest K. Nilsson z Biblioteki Królewskiej w Sztokholmie. Sekretariat ulokowany jest w Szwedzkim Instytucie Normalizacji — Swedish General Standards Institute — STG (e-mail: alex.andersson@stg.se). Podkomitet liczy 14 członków typu P; członków typu O jest 9. Polska ma status członka O;

— SC9 Information and Documentation — Presentation, identification and description of documents — pracuje nad normami dotyczącymi kompozycji wydawniczej dokumentów, ich międzynarodową numeracją oraz zasadami opisu i szeregowania dokumentów. Obecnie pracują tam 3 grupy robocze zajmujące się międzynarodowymi numerami dokumentów:

- WG1 — ISAN — International Standard Audiovisual Number,
- WG2 ISWC International Standard Music Work Code,
- WG3 ISTC International Standard Textual Work.

Podkomitetowi przewodniczy reprezentantka Francji Ch. Deschamps. Sekretariat ulokowany jest w Narodowej Bibliotece Kanady (adres internetowy: <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/index.htm>). SC9 ma 23 członków P i 15 członków O. Polska ma status członka P;

— SC10 Information and Documentation — Physical keeping of documents — pracuje nad normami dotyczącymi papieru na dokumenty do długoterminowego przechowywania oraz wymagań dotyczących materiałów na oprawy książek oraz pojemników na dokumenty do użytku bibliotecznego i archiwalnego. Liczy 17 członków typu P i 13 członków typu O. Polska ma status członka O (adres internetowy: <http://www.db.dk/dbi/ih/sc10.htm>);

— SC11 Information and Documentation — Archives/records management — pracuje nad normami dotyczącymi archiwów elektronicznych, obecnie nad wieloarkusową normą ISO 15489 *Records management* zawierającą wytyczne zarządzania aktami elektronicznymi, która składa się z 6 arkuszy. Podkomitet ten rozpoczął działalność dopiero w 1999 r., liczy 12 członków typu P i 7 członków typu O. Polska ma status członka O.

Jak widać, Polska po 1993 r. zadeklarowała czynne członkostwo w 2 podkomitetach: SC3 i SC9. W pozostałych podkomitetach ma członkostwo typu O. W okresie 1994-2000 Polska była reprezentowana na następujących posiedzeniach ISO/TC46: w Oslo (1996), Atenach (1997), Londynie (1998), Paryżu (1999) i Berlinie (2000 r.). Wobec

faktu, iż dotychczasowy Sekretariat TC/46, ulokowany w DIN (Niemcy), po 34 latach kończy swoją działalność, na początku 2001 r. podjęto decyzję, iż Sekretariat ten przejmie Francja. Przy tej okazji nastąpi też prawdopodobnie restrukturyzacja całego Komitetu Technicznego TC46.

Wyczerpujące informacje o działalności ISO/TC46 uzyskać można w Internecie pod adresem: <http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/index.htm>, jak również w bazie *PERINORM* dostępnej w Bibliotece PKN.

PRACE NORMALIZACYJNE EUROPEJSKICH ORGANIZACJI NORMALIZACYJNYCH

W europejskich instytucjach normalizacyjnych Polska ma obecnie status afilianta. W organizacjach tych nie istnieją wydzielone podkomitety zajmujące się problematyką informacji i dokumentacji. Warto zauważyć, że z zakresu tematycznego NKP 242 nie ma właściwie żadnej normy wyłącznie europejskiej. Wszystkie mające oznakowanie EN są też normami ISO i z nich pochodzą. Europejskie organizacje normalizacyjne zaakceptowały w naszej dziedzinie tylko określone normy ISO jako normy europejskie. NKP 242 nie uczestniczy zatem w pracach żadnego komitetu technicznego europejskich organizacji normalizacyjnych. Procedury przyjmowania norm ISO jako norm europejskich zawarte są w tzw. *Porozumieniu wiedeńskim o prowadzeniu wspólnych prac normalizacyjnych pomiędzy ISO i CEN*⁴⁰. Jak już wspomniano wyżej, w zbiorze Polskich Norm mamy zatem tylko 2 ustanowione normy europejskie: PN-EN ISO 2789 i PN-EN ISO 9707. Dwie inne normy europejskie są w przygotowaniu: PrPN-EN ISO 3166-1 i PrPN-EN ISO 9706. Norma ISO 9230 była rozpatrywana jako kandydatka na normę europejską, ale nigdy nią nie została. Warto dodać, że w związku z rozwojem społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej daje się zauważyć wzrost liczby norm europejskich z tego zakresu, lecz mają one nieco inny charakter i dotyczą takich dziedzin jak: telekomunikacja, bankowość itp.

PERSPEKTYWY ZMIAN W DZIAŁALNOŚCI NORMALIZACYJNEJ W POLSCE

Ustawa z dnia 3 kwietnia 1993 r. o normalizacji nie uregulowała jednak wszystkich spraw związanych z dostosowaniem polskiej normalizacji do wymagań Wspólnot Europejskich. Teraz wiemy, że ma ona charakter przejściowy.

Podstawowym warunkiem Wspólnot Europejskich w tym zakresie zapisanym w art.74 *Układu europejskiego*⁴¹ jest uzyskanie pełnego członkostwa PKN w europejskich organizacjach normalizacyjnych, a to

⁴⁰ Dostępny z World Wide Web: www.cenorm.be/boss

⁴¹ Por. przyp. 7.

wymaga przekształcenia się PKN w niezależną organizację mającą osobowość prawną oraz wprowadzenia co najmniej 80% norm europejskich do zbioru Polskich Norm. Natomiast po przystąpieniu do Unii Europejskiej, na mocy przyszłego traktatu o członkostwie w Unii Europejskiej, Polska będzie miała obowiązek przejmować co roku 100% norm europejskich i to nie później niż w przeciągu pół roku od opublikowania każdej z nich. W przeciwnym razie zmuszona będzie płacić kary umowne.

Uzyskanie statusu niezależnej organizacji polega na uniezależnieniu się PKN od państwa. PKN nie może być państwową jednostką organizacyjną finansowaną w całości z budżetu państwa (jednostką budżetową)⁴², a wydawane przez PKN dokumenty nie mogą mieć znamion dokumentów urzędowych⁴³. Prezes i członkowie PKN nie powinni być powoływani przez Premiera, lecz wyłanianiani przez środowiska profesjonalne, a ustanawianie norm nie powinno odbywać się z mocy prawa w drodze imiennych głosowań członków Komitetu. Normy powinny być przyjmowane w drodze consensusu osiągniętego na końcowym etapie prac w normalizacyjnych komisjach problemowych (w przyszłości w tzw. komitetach technicznych) i chronione prawem autorskim.

W krajach Unii Europejskiej organizacje normalizacyjne są niezależnymi organizacjami mającymi osobowość prawną. Najczęściej są to stowarzyszenia (tak jak CEN, CENELEC, ETSI i większość krajowych organizacji normalizacyjnych w Unii Europejskiej)⁴⁴. I choć dopuszcza się dofinansowanie ich działalności z budżetu państwa, to z reguły nie przekracza ono 50%. Na mocy obecnej *Ustawy z dnia 3 kwietnia 1993 r. o normalizacji*, niestety, polskie dokumenty normalizacyjne mają znamiona dokumentów urzędowych (choć jest to kategoria dokumentów urzędowych nieobowiązkowych), co powodowało, iż Sejm RP przez długi czas upierał się przy ich publikowaniu wyłącznie w języku polskim zgodnie z *Ustawą z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*⁴⁵. Pod presją upływającego czasu i konieczności szybkiego wdrożenia ogromnej liczby norm europejskich, a także kosztów związanych z tłumaczeniem norm europejskich i międzynarodowych, na mocy *Ustawy z dnia 13 października 2000 r. o zmianie ustawy o normalizacji*⁴⁶ Sejm RP dopuścił publikowanie w Polsce norm europejskich i międzynarodowych w języku oryginału metodą okładkową oraz innymi metodami dopuszczonymi przez międzynarodowe i euro-

⁴² *Ustawa z dnia 5 stycznia 1991 r. Prawo budżetowe*, „Dz. U.” nr 4 poz. 18. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.sejm.gov.pl>

⁴³ *Wielka encyklopedia prawa*. Warszawa: Wydaw. Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2000 (s. 172: dokument urzędowy).

⁴⁴ *Legal aspects of standardisation in the Member States of the EC and EFTA*. Vol. 1-3. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 2000.

⁴⁵ Por. przyp. 22.

⁴⁶ Por. przyp. 23.

pejskie organizacje normalizacyjne (z wyjątkiem tych norm, które powoływane są przez odpowiednich ministrów jako obligatoryjne). Lecz ostatecznie sprawę rozwiąże dopiero nowa ustawa o normalizacji, która ma być uchwalona przez Sejm do końca 2001 r. i która, miejmy nadzieję, ostatecznie dostosuje nasze prawodawstwo w tym zakresie do wymagań Unii Europejskiej. Powinna ona też uporządkować sprawę ochrony norm przez prawo autorskie, tak jak to jest w innych krajach Unii Europejskiej. Obecnie bowiem można mieć zastrzeżenia, czy Polskie Normy są właściwie chronione prawem autorskim⁴⁷, szczególnie w świetle wspomnianej wyżej *Ustawy z dnia 13 października 2000 r. o zmianie ustawy o normalizacji*, i czy słusznie normy sprzedawane są obecnie w Polsce po cenach komercyjnych. Również w świetle *Memorandum CEN/CENELEC dotyczącego polityki dystrybucji i sprzedaży publikacji CEN/CENELEC we wszystkich postaciach*⁴⁸ można mieć zastrzeżenia co do zagwarantowania przez Polskę właściwej ochrony praw autorskich normom europejskich. Mimo przekazania Polsce przez CEN/CENELEC na mocy tego memorandum praw do eksploatacji publikacji w celu ich wydawania, powielania i rozpowszechniania za pomocą wszelkich środków, osobiste prawa autorskie nadal należą do tych organizacji i powinny być chronione poprzez właściwe oznaczenia na Polskich Normach. Oznaczeń takich obecnie brak.

Jedną z najstarszych i najlepiej działających pod tym względem organizacji normalizacyjnych w krajach Unii Europejskiej jest the British Standards Institution (BSI)⁴⁹, która od samego początku swego istnienia (1901 r.) była niezależną od państwa organizacją normalizacyjną w formie stowarzyszenia. Dopiero po II wojnie światowej uzyskała prawo dofinansowania swojej działalności przez państwo. Dofinansowanie to nigdy nie przekroczyło jednak 12 %. Wielka Brytania jest też przykładem kraju, gdzie dobre rezultaty finansowe daje połączenie normalizacji z certyfikacją (w Polsce te 2 rodzaje działalności są rozdzielone).

Cechą charakterystyczną stowarzyszenia⁵⁰ jest m. in. to, że jest ono dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Samodzielnie określa ono swoje cele, programy i działania oraz struktury organizacyjne, a także uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności. Stowarzyszenie podlega obowiązkowi wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego, w wyniku czego uzyskuje ono osobowość prawną. Osoby w liczbie co najmniej 15 zakładają stowarzyszenie, uchwalają statut i wybierają komitet założycielski. Najwyższą

⁴⁷ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 o prawie autorskim i prawach pokrewnych. „Dz. U.” nr 24 poz. 83.

⁴⁸ Dostępne w PKN.

⁴⁹ Simins & Simons: *Legal aspects of standardisation in the United Kingdom. W: Legal aspects of standardisation in the Member States of the EC and EFTA. Vol. 2: Country reports.* Ed. by J. Falke, H. Schepel. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 2000 s. 909-970. — Dostępny z World Wide Web: <http://www.bsi-global.com>

⁵⁰ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. „Dz. U.” nr 20 poz. 104.

władzą stowarzyszenia jest walne zgromadzenie członków (zgromadzenie ogólne). Stowarzyszenie musi posiadać zarząd i organa kontroli wewnętrznej. Stowarzyszenia utrzymują się najczęściej ze składek członkowskich oraz z dochodów z własnej działalności, mogą też przyjmować spadki i darowizny. Mogą być też dotowane z budżetu państwa według przyjętych reguł oraz należeć do organizacji międzynarodowych. Sytuacja taka umożliwia publikowanie norm w języku oryginału, przejmowania ich metodą noty uznaniowej czy ogłoszenia, bowiem nie są to wtedy dokumenty urzędowe. Dopuszcza właściwą ich ochronę przez prawo autorskie, komercyjną ich sprzedaż, a przede wszystkim gwarantuje niezależność zawartej w tych dokumentach myśli naukowej od polityki państwa. Jest wielu zwolenników w Polsce przyjęcia statusu stowarzyszenia przez PKN. Pewną wadą tego rozwiązania jest jednak fakt, iż na mocy obecnej polskiej ustawy o stowarzyszeniach jego członkami mogą być tylko osoby fizyczne, podczas gdy PKN chciałby, aby jego członkami mogły być również osoby prawne.

Spotyka się też inne rozwiązania. Na przykład Republika Czeska pierwsza i jak na razie jedyna spośród państw dawnego bloku wschodniego została pełnym członkiem europejskich organizacji normalizacyjnych. Na mocy tamtejszej ustawy o normalizacji⁵¹ czeska organizacja normalizacyjna uzyskała status zakładu budżetowego⁵² i jest dofinansowywana przez państwo w wysokości 50%. Państwo finansuje też w całości przejmowanie wszystkich norm europejskich i międzynarodowych, a także norm zamawianych przez państwo. Koszty opracowania innych norm ponosi ten, kto je zamawia. Państwo ma również obowiązek zadbania o to, aby taka organizacja normalizacyjna istniała w Czechach i zobowiązuje się wspierać jej działania, lecz nie jest ona sterowana przez państwo, a normy nie są ustanawiane z mocy prawa. W tym przypadku zagwarantowana jest pewna niezależność tej instytucji, choć jest ona mniejsza niż w przypadku stowarzyszenia.

Spełnienie przez Polski Komitet Normalizacyjny tych warunków będzie niewątpliwie rewolucyjną zmianą, lecz bez jej przeprowadzenia nie możemy starać się o członkostwo w europejskich organizacjach normalizacyjnych. Nie wiadomo jeszcze, czy PKN przyjmie status stowarzyszenia, czy też inną postać niezależnej organizacji. Należy wyjaśnić, że PKN nie posiada inicjatywy legislacyjnej. Dotychczasowe projekty ustaw kierowane do Sejmu miały charakter rządowy, a ich autorem był Premier RP. Należy dodać, że państwo ma oczywiście prawo kierować swoich reprezentantów do prac normalizacyjnych (np. specjalistów z poszczególnych ministerstw) w komitetach technicznych, ale powinno się to odbywać na równi z innymi partnerami. Państwo ma też prawo zamawiać normy, podobnie jak inni klienci,

⁵¹ Dostępny z World Wide Web: <http://pravo.pinknet.cz/spravni/techpoz.txt>

⁵² Dostępny z World Wide Web: <http://www.su-hodonin.cz/INTERNI/legislativa/Rozprav.html>

jeżeli w całości opłaci ich opracowanie. Koszty takiego opracowania wzrastają też niepomiarowo, gdy państwo zamawia normę przewidzianą jako obligatoryjną. Wówczas opłacić musi także wykup całego nakładu normy, bowiem w takim przypadku norma ta staje się właśnie dokumentem urzędowym i sprzedawana będzie już tylko po cenach powielenia. Państwo powinno także pokryć całość kosztów wprowadzania norm europejskich do zbioru Polskich Norm, bowiem zobowiązało się do tego w traktacie międzynarodowym — *Układzie europejskim*⁵³. Interesy państwa w zakresie normalizacji reprezentują zwykle specjalne komórki utworzone do tego celu i lokowane w ministerstwach gospodarki lub równorzędnych w poszczególnych krajach. Występują one do niezależnych krajowych organizacji normalizacyjnych o realizację zamówień rządowych w tym zakresie. W Polsce brak jeszcze takiej komórki. Wiele jednak norm finansowanych będzie również z pieniędzy sponsorów i różnych stron zainteresowanych. Ponadto Polskie Normy powinny być chronione prawem autorskim, tak jak to się dzieje w krajach Unii Europejskiej. Przygotowywana przez Sejm RP ustawa o dostępie do informacji zobliguje wszystkie instytucje z udziałem budżetu państwa większym niż 50% do darmowego udostępniania swoich informacji, co nie może mieć miejsca w przypadku Polskich Norm.

Te nowe zasady działania będą trudne dla PKN i nasuwa się nieodparte pytanie, czy organizacja ta poradzi sobie w nowych warunkach. Na podstawie zaobserwowanych doświadczeń w krajach Unii Europejskiej można powiedzieć, że organizacje normalizacyjne na ogół pręźnie działają i osiągają dobre rezultaty. Daje to nadzieję, że i w Polsce działania te także zakończą się sukcesem.

MARTA GRABOWSKA

STANDARDIZATION IN INFORMATION AND DOCUMENTATION IN POLAND 1993-2000

The social and economical changes in Poland started in 1989 have influenced the area of normalization work: Polish Committee for Standardization has been established and its structure and competencies have been set. Polish Standards have lost their absolute authority and the standardization procedures have been modified to achieve some degree of conformity to the ISO and EC rules. The Committee 242 is responsible for standards in information and documentation: terminology, document presentation, document identification and description, coding and script conversion, information retrieval languages, storage and preservation. 24 Polish Standards have been approved in 1995-2000 and 8 others are in preparation. The majority of newly developed standards correspond to international ISO and EN ones with 7 standards developed on the basis of IFLA recommendations (mainly ISBD). Currently, 64 information and documentation standards are in use. The paper gives some information on international standardization activities and planned changes in standardization in Poland. In particular, planned conversion of the Polish Committee for Standardization into an independent organization and introduction of at least 80% of the EN standards to the Polish practice are discussed.

Artykuł wpłynął do redakcji 15 marca 2001 r.

⁵³ Por. przyp. 7.

MARIA LENARTOWICZ

NORMALIZACJA OPISU BIBLIOGRAFICZNEGO I JEGO HASŁA, ZASAD SZEREGOWANIA I PRZYPISÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

Omówienie stanu prac nad normą PN-N-01152 *Opis bibliograficzny*, zespołu 4 norm poświęconych hasłu osobowemu, korporatywnemu i tytułowemu, nowej normy dotyczącej zasad układu zbiorów informacji o dokumentach oraz 2 norm dotyczących przypisów bibliograficznych.

WSTĘP

Wśród Polskich Norm opracowanych w ostatnich latach spora grupa dotyczy katalogu bibliotecznego oraz innych zbiorów informacji o dokumentach. Są to następujące arkusze normy opisu bibliograficznego, 4 normy poświęcone hasłu opisu bibliograficznego, a także norma zawierająca zasady szeregowania bibliograficznego, które powinny być uwzględniane w instrukcjach dotyczących układu zbiorów informacji o dokumentach.

W tym artykule omówiono ponadto dwie normy dotyczące przypisów bibliograficznych.

W katalogach bibliotecznym znajdują zastosowanie również normy dotyczące transliteracji alfabetów cyrylicy słowiańskiej i niesłowiańskiej oraz greckiego, a także grupa norm poświęconych automatyzacji zbiorów informacji o dokumentach, ale te dwa zagadnienia są przedstawione w odrębnych artykułach.

OPIS BIBLIOGRAFICZNY

Celem normy opisu bibliograficznego było przejęcie zasad międzynarodowych zawartych w zaleceniach znanych pod akronimem ISBD (International Standard Bibliographic Description), a opracowanych pod auspicjami Międzynarodowej Federacji Bibliotekarskich Stowarzyszeń i Instytucji (International Federation of Library Associations and Institutions — IFLA). ISBD miały ułatwić ogólnoswiatową wymianę informacji bibliograficznych i w pełni to zadanie spełniły. Zasady ISBD zostały zastosowane na całym świecie, najpierw w bieżących bibliografiach narodowych, a następnie w katalogach bibliotecznym.

Struktura zespołu zaleceń ISBD poświęconych opisowi poszczególnych typów dokumentów zdecydowała o przyjęciu u nas koncepcji normalizacji opisu bibliograficznego w formie normy arkuszowej. W arkuszu wstępnym normy PN-82/N-01152.00 *Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne* podano przewidywane części składowe tej normy arkuszowej. W toku niemal 20-letnich prac nad normą ten plan uległ znacznym zmianom. Do normy włączono nowe arkusze szczegółowe pierwotnie nie przewidywane, a niektóre wcześniej zaplanowane nie zostały dotąd przygotowane.

Poniżej wymieniono wszystkie opublikowane do tej pory oraz ustanowione ostatnio (ale jeszcze nie wydane) arkusze wraz z odpowiednimi ISBD, które stanowiły podstawę ich opracowania.

PN-82/N-01152.00 *Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne* — podstawa *ISBD(G): General International Standard Bibliographic Description*. Annotated text. London 1977

PN-82/N-01152.01 *Opis bibliograficzny. Książki* — podstawa *ISBD(M): International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*. 1 standard ed. rev. London 1978; *ISBD(CP): International Standard Bibliographic Description for Component Parts* (wówczas projekt w opracowaniu)

PN-N-01152-1/A1:1997 *Opis bibliograficzny — Książki (Zmiana A1)* — podstawa *ISBD(M): International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*. London 1987

PN-N-01152-2:1997 *Opis bibliograficzny — Wydawnictwa ciągłe* — podstawa *ISBD(S): International Standard Bibliographic Description for Serials*. Rev. ed. London 1988; *Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts*. London 1988

PN-87/N-01152.03 *Opis bibliograficzny. Dokumenty normalizacyjne* — brak odpowiedniego ISBD

PN-N-01152.05:2001 *Opis bibliograficzny — Dokumenty kartograficzne* — podstawa *ISBD(CM): International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials*. Rev. ed. London 1987; *Guidelines for the application of the ISBD to the description of component parts*. London 1988

PN-83/N-01152.06 *Opis bibliograficzny. Druki muzyczne* — podstawa *ISBD(PM): International Standard Bibliographic Description for Printed Music*. London 1980

PN-85/N-01152.07 *Opis bibliograficzny. Dokumenty dźwiękowe* — podstawa *ISBD(NBM): International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*. London 1977; uwzględniono też projekt wówczas przygotowywanej nowelizacji tego zalecenia

PN-N-01152-8:1994 *Opis bibliograficzny — Stare druki* — podstawa *ISBD(A): International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian)*. London 1980

PN-91/N-01152.10 *Opis bibliograficzny. Dokumenty techniczno-handlowe* — brak odpowiedniego ISBD

PN-N-01152-12:1994 *Opis bibliograficzny — Filmy* — podstawa ISBD(NBM): *International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*. London 1987

PN-N-01152-13:2001 *Opis bibliograficzny — Dokumenty elektroniczne* — podstawa ISBD(ER): *International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*. Frankfurt am Main 1996

W powyższym zestawieniu zwracają uwagę luki w numeracji arkuszy. Numer czwarty w pierwotnym planie miał mieć arkusz poświęcony dokumentom ikonograficznym. Jak dotąd, nie widać możliwości przygotowania tego arkusza. Natomiast arkusz dziewiąty miał dotyczyć dokumentów niepublikowanych. I tu nic nie zapowiada podjęcia odpowiednich prac; jest to tym bardziej wątpliwe, że dla tych dokumentów nie ma ustalonych międzynarodowych reguł opisu. Zalecenia ISBD dotyczą w zasadzie wyłącznie dokumentów publikowanych, czyli uwielokrotnionych w celu ich rozpowszechnienia. Przygotowano wprawdzie przedtem 2 arkusze: 03 i 10, nie mające wzorów w postaci ISBD, przenosząc i dostosowując ogólne postanowienia ISBD do specyfiki opisu tych dokumentów. Nie prowadzono żadnych badań sprawdzających, czy rzeczywiście te arkusze są praktycznie wykorzystywane, co nie ulega wątpliwości w przypadku pozostałych.

W latach 90. pracowano również nad projektem normy opisu bibliograficznego dokumentów patentowych, ale wkrótce zaniechano tych prac wobec rozwoju ogólnoświatowego systemu informacji patentowej Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (World Intellectual Property Organization — WIPO) z wykorzystaniem kodów identyfikujących poszczególne elementy opisu patentowego.

Jako podstawę opracowania arkusza 00 wymieniono ISBD(G), ale nie jest to wierny odpowiednik zalecenia IFLA. ISBD(G) nie jest przeznaczony do stosowania w praktyce bibliotecznej i bibliograficznej, stanowi tylko wzorzec dla wszystkich specjalistycznych ISBD, zapewniając ich wzajemną zgodność: ustala ich strukturę, podaje ogólne zasady opisu, które powinny się w nim znaleźć, formułuje wspólne postanowienia itp. W 1987 r. ukazało się następnie poprawione i znacznie rozszerzone wydanie ISBD(G).

Natomiast nasz arkusz 00 *Postanowienia ogólne* to 6 stronic, na których przedstawiono przedmiot i zakres stosowania normy, przewidywane jej części składowe, ogólną strukturę i zawartość opisu bibliograficznego. Nie nadano mu więc postaci wzorca dla następnych szczegółowych arkuszy normy. Takim wzorcem stał się jednak arkusz przygotowany najwcześniej a dotyczący opisu książek. Jego budowę udało się zachować we wszystkich następnych arkuszach normy, w pewnej mierze także sformułowania wspólnych postanowień. Dla

bibliotekarzy jest to bardzo ważne. Ta sama struktura arkuszy normy ułatwia korzystanie z nich. Natomiast różne sformułowania takiego samego postanowienia mogą budzić wątpliwości, czy nie kryją się za nimi różnice merytoryczne, czy są tylko wyrazem indywidualnych pomysłów autora projektu normy. W normalizacji nie powinno być miejsca dla takich aspiracji autorskich. Zwraca uwagę jednak rozrastanie się objętości poszczególnych arkuszy. Najwcześniej opracowane nie były zbyt obszerne: zgodnie z zasadami normalizacji zawierały podstawowe reguły opisu dotyczące przypadków typowych. Autorów projektów tych norm stać było na konieczne uogólnienia.

Pierwotnie zakładano, że ISBD będą aktualizowane co 5 lat. W praktyce taka częstotliwość aktualizacji okazała się nieosiągalna. Dopiero w końcu lat 80. i na początku 90. ukazały się następne poprawione wydania najwcześniej opublikowanych zaleceń ISBD. Niestety, nie nadażamy za tymi aktualizacjami. Początkowo projektowano, że po opublikowaniu wszystkich arkuszy normy przystąpi się do jej aktualizacji, zastanawiając się wówczas, czy zachować dotychczasową postać normy arkuszowej. Może powinny to być całkowicie odrębne normy dotyczące poszczególnych typów dokumentów (wzorem odpowiednich norm francuskich)? Tymczasem prace nad następnymi arkuszami przeciągają się, a ponieważ są to tzw. normy własne (nie mające wzorów w postaci norm ISO) trzeba szukać sponsorów na pokrycie kosztów przygotowania projektów. PKN pokrywa obecnie tylko koszty tłumaczenia norm europejskich oraz międzynarodowych norm ISO.

Jeszcze jednak dla książek udało się opracować i wydać arkusz PN-N-01152-1/A1:1997, zawierający najważniejsze zmiany, które zaszły w nowym wydaniu ISBD(M) z 1987 r. w porównaniu do wydania z 1978 r., stanowiącego podstawę opracowania normy. Trzeba tu jednak wyraźnie zaznaczyć, że są to wyłącznie zmiany najważniejsze, to znaczy że pominięto uznane za mniej istotne. Te ważne dotyczą rozszerzenia podstawowego źródła informacji dla strefy wydania, podawania daty druku w miejscu brakującej daty wydania, dostosowania wyboru i formy tytułu serii do wymagań normy opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych, wreszcie znaków umownych poprzedzających oznaczenie i/lub tytuł tomu.

Nowelizacji wymagają zasady opisu bibliograficznego druków muzycznych w celu uzgodnienia z wydaniem 2. ISBD(PM)¹ oraz dokumentów dźwiękowych dla dostosowania do następnego wydania ISBD(NBM)².

Trzeba tu wspomnieć, że wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich w serii *FOKA* instrukcje formatu USMARC rekordów

¹ 2 rev. ed. München 1991.

² London 1987.

bibliograficznych dla poszczególnych typów dokumentów uwzględniają wymagania najnowszych wydań odpowiednich ISBD i dlatego pewne postanowienia instrukcji są niezgodne z zasadami zawartymi w naszych normach opisu bibliograficznego. Te instrukcje sygnalizują zatem, jakie zmiany muszą nastąpić w normach³.

Z największą niecierpliwością oczekiwali bibliotekarze na reguły opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych. Norma PN-N-01152-2 *Opis bibliograficzny — Wydawnictwa ciągłe* została ustanowiona dopiero w 1997 r. To przedłużające się oczekiwanie było spowodowane zarówno stosunkowo późnym podjęciem prac nad adaptacją ISBD(S), jak i trudnościami jej przygotowania. Jest to norma znacznie obszerniejsza od poprzednich. Zachowano układ przyjęty we wcześniej opublikowanych arkuszach i — jeżeli było to możliwe — przejęto z nich sformułowania poszczególnych postanowień. Ale wydawnictwa ciągłe mają wiele cech specyficznych wymagających specjalnego potraktowania w normie.

Największa zmiana w dotychczasowych naszych obyczajach to przyjęcie zasady opisywania wydawnictw ciągłych zmieniających tytuł pod każdorazowym tytułem. W normie sprecyzowano, kiedy zmiany w tytule właściwym można uznać za tak niewielkie, że uzasadniona jest kontynuacja dotychczasowego opisu.

Kłopoty z wyborem i kontynuowaniem tytułu właściwego występują zwłaszcza w przypadku wydawnictw ciągłych o budowie hierarchicznej. Trudność może sprawiać już rozróżnienie znaczenia terminów: seria główna a tytuł wspólny, podseria a sekcja, tytuł nie wyróżniający, tytuł zależny. Praktycznie w skrócie można powiedzieć, że tytuł właściwy wydawnictwa na drugim poziomie hierarchii podaje się na początku opisu, jeżeli spełnione są łącznie dwa warunki: ten tytuł w pełni identyfikuje dane wydawnictwo, a kolejne zeszyty wydawnictwa nadrzędnego są numerowane — mamy do czynienia wtedy z serią główną i podserią. We wszystkich innych przypadkach tytuł właściwy wydawnictwa składa się z tytułu wydawnictwa na najwyższym stopniu hierarchii (jest to tytuł wspólny) i tytułu wydawnictwa na drugim stopniu (tytuł sekcji lub zależnego tytułu podserii).

W toku prac nad normą wiele kontrowersji wywołał sposób formułowania tytułu właściwego, jeżeli główne źródło informacji zawiera jednocześnie akronim tytułu i rozwinięcie tego akronimu. Ostatecznie przyjęto zasadę traktowania ich łącznie jako tytułu właściwego i wysuwanie akronimu na pierwsze miejsce. Trzeba zaznaczyć, że jest to rozwiązanie sprzeczne z zaleceniem ISBD(S), które w takich przypadkach jako tytuł właściwy traktuje tylko akronim, a jego rozwinięcie jako

³ M. Lenartowicz, A. Paluszkiewicz: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*. Wyd. 2. Warszawa 2000. — B. Nałęcz: *Format USMARC rekordu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego*. Warszawa 1994 (nowe wydanie w opracowaniu). — M. Burchard: *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla druku muzycznego*. Warszawa 1997.

dodatek do tytułu. W opisie bibliograficznym wydawnictwa ciągłego strefa specjalna ma nazwę strefy numeracji i zawiera daty nominalne i numery zeszytów. Zawartość tej strefy wiąże się ściśle z podstawą opisu. W opisie określonego ciągu zeszytów lub pojedynczego zeszytu sprawa jest prosta — podaje się numerację tego ciągu lub zeszytu. Jeżeli opisuje się całość wydawnictwa, należy podać numerację pierwszego jego zeszytu, którego biblioteka może nie mieć. Wtedy istnieją 2 wyjścia: przyjmuje się za podstawę opisu inny zeszyt i pomija strefę numeracji albo ustala wszystkie dane bibliograficzne właściwe dla pierwszego zeszytu na podstawie źródeł bibliograficznych. Należy pamiętać, że według ISBD(S) strefa numeracji identyfikuje wydawnictwo ciągłe i może nie oddawać zupełnie stanu jego zasobu w bibliotece.

Rozdział 5. normy zawiera zasady opisu artykułu. Podstawowe różnice w porównaniu do naszych dotychczasowych obyczajów to:

- przesunięcie strefy uwag przed cytataę wydawniczą,
- poprzedzanie cytaty wydawniczej znakiem umownym w postaci 2 kresek ukośnych lub przyimkiem In: bądź W:,
- wyróżnienie w cytacie wydawniczej 2 stref: tytułu wydawnictwa ciągłego oraz lokalizacji artykułu.

W IFLA trwają dalsze prace nad następnym wydaniem ISBD(S). Rozpatrywane jest przede wszystkim zagadnienie tytułu ujednoczonego jednoznacznie identyfikującego dane wydawnictwo ciągłe. Jest to sprawa bardzo ważna, ponieważ podstawowym punktem dostępu do opisu bibliograficznego wydawnictwa ciągłego jest jego tytuł. Ale może to być: tytuł właściwy, tytuł kluczowy (tak jest np. w katalogu Biblioteki Kongresu, w którym wszystkie opisy bibliograficzne wydawnictw ciągłych są poprzedzone tytułem kluczowym, jeżeli jest on różny od tytułu właściwego), tytuł ujednoczony formułowany według zasad ustalonych dla danego zbioru (takie zasady opracowały np. nasze biblioteki stosujące VTLS dla tytułów serii). Zwyciężają tendencje przyznania pierwszeństwa tytułowi kluczowemu, ale przy zmianie reguł jego formułowania, jako jedyne tytułu identyfikującego wydawnictwo ciągłe.

W 2001 r. ustanowiono następny arkusz normy poświęconej opisowi bibliograficznemu: PN-N-01152-05 *Opis bibliograficzny — Dokumenty kartograficzne*. Norma nie zawiera definicji dokumentu kartograficznego, ponieważ ta definicja znajduje się już w normie terminologicznej PN-92/N-01227: „dokument kartograficzny — dokument graficzny, którego treść stanowi obraz Ziemi lub jej części bądź innych ciał niebieskich, przedstawiony w skali na płaszczyźnie lub kuli”. Norma uwzględnia różne postaci dokumentów kartograficznych: map samoistnych i wieloarkuszowych, atlasów jednotomowych i wielotomowych, atlasów sztucznych, serii map, dokumentów kartograficznych niesamoistnych wydawniczo (np. mapa w książce itp.).

Idąc za wzorem ISBD(CM), norma uwzględnia nie tylko publikacje ukazujące się obecnie, ale zawiera także postanowienia dotyczące specyficznych problemów opisu dokumentów kartograficznych uznanych w danej bibliotece za stare (tzn. nie ustalono jednolitej daty granicznej) oraz dokumentów rękopiśmiennych. A ponieważ działy kartograficzne naszych dużych bibliotek pracują przede wszystkim ze starymi mapami, przy przygotowaniu tego arkusza uwidaczniały się tendencje zajmowania się głównie tymi dokumentami, co odbijało się zwłaszcza na doborze przykładów.

Różnicę w stosunku do dotychczasowych naszych obyczajów stanowi przyjęcie jako podstawowego źródła danych całego dokumentu kartograficznego. Dotąd takim źródłem były informacje podane wewnątrz ramki mapy.

Strefa specjalna w opisie dokumentów kartograficznych nosi nazwę strefy danych matematycznych i zawiera jako element obowiązkowy oznaczenie skali, a jako elementy fakultatywne: oznaczenie odwzorowania, oznaczenie współrzędnych geograficznych, oznaczenie równo-
nocy.

Należy jeszcze podkreślić obszerność strefy uwag. Ważne są zwłaszcza uwagi „dotyczące zawartości i przedmiotu dokumentu”, tzn. informacje o mapach współwydanych, podziale na arkusze, mapach dodatkowych i ilustracjach, materiałach na verso mapy itp.

W załączniku B podano wyjątkowo duży zespół przykładów.

Także w 2001 r. ustanowiono następną normę PN-N-01152-13 *Opis bibliograficzny — Dokumenty elektroniczne*, o którą bibliotekarze już od dawna się upominali. Norma uwzględnia wszystkie rodzaje dokumentów opublikowanych na nośnikach elektronicznych, podając wspólne zasady sporządzania opisu bibliograficznego tych dokumentów. Dokumenty elektroniczne dostępne zdalnie uważane są za opublikowane. Szczególnie dużo trudności sprawiała w tej normie terminologia. Kontrowersje wśród członków NKP 242 wywołał już sam jej tytuł. W tytule odpowiedniego ISBD użyto terminu „electronic resources” (w poprzednich wersjach tego zalecenia były to „computer files”), w Polskiej Normie zastąpiono go terminem „dokumenty elektroniczne”, a to dlatego, że wystąpił on w tytule wcześniej opracowanej normy PN-ISO 690-2 *Przypisy bibliograficzne — Dokumenty elektroniczne* (por. s. 58). Obie normy zawierają zasady opisu tych samych dokumentów, nie można ich w 2 Polskich Normach nazywać różnie, nie można też zmienić tytułu normy polskiej stanowiącej tłumaczenie międzynarodowej normy ISO. Dokument elektroniczny zdefiniowano za normą ISO jako „dokument istniejący w postaci elektronicznej dostępny za pomocą techniki komputerowej”.

W ISBD(ER) punkt 02 zawiera definicje 72 terminów, do naszej normy wybrano z niej tylko 29 (pominięto terminy związane z opisem

bibliograficznym zdefiniowane już w normach terminologicznych i wcześniej opracowanych normach poświęconych opisowi). Są to terminy: CD-ROM, dane, dokument towarzyszący, dokumentacja, dostęp, dostęp lokalny, dostęp zdalny, dysk optyczny, ekran tytułowy, Internet, katalog, kolor, kompresja, komputer, menu, nośnik fizyczny, plik, pojemnik, program, rekord, sprzęt komputerowy, strona domowa, URL (Uniform Resource Locator), urządzenia peryferyjne, wideo-dysk, wersja, wydanie, World Wide Web (WWW).

Definicje tych terminów mogą budzić wiele różnych zastrzeżeń. Definicje te pochodzą z różnych źródeł. Zgodnie z zasadami stosowanymi w naszej normalizacji obowiązuje przejmowanie definicji już występujących w odpowiednich normach terminologicznych. Dla normy PN-N-01152-13:2001 takim obowiązkowym źródłem była np. norma PN-ISO/IEC 2382-1:1996 *Technika informatyczna. Terminologia. Terminy podstawowe*. Pewne definicje przejęto z cytowanej już tu normy PN-ISO 690-2 poświęconej przypisom bibliograficznym dotyczącym dokumentów elektronicznych. Inne są tłumaczeniem definicji występujących w ISBD(ER). Nic więc dziwnego, że definicje podane w punkcie 1.3 nie tworzą spójnego systemu. Ale też w normach czynnościowych nie stawia się im takich wymagań: dobiera się terminy i opracowuje ich definicje na użytek tej określonej normy. Niemniej przy nowelizacji normy trzeba będzie zastanowić się nad rezygnacją z pewnych terminów i poprawieniem sformułowań niektórych definicji.

Opis bibliograficzny książki elektronicznej zawiera te same elementy, co opis książki drukowanej; podobnie jest w przypadku wydawnictwa ciągłego, artykułu, fragmentu itp. I postanowienia dotyczące tych elementów są zgodne z postanowieniami zawartymi w innych arkuszach normy opisu bibliograficznego. Inne są jednak źródła danych.

W pierwszej strefie opisu jako określenie typu dokumentu podaje się określenie [Dokument elektroniczny]. Ale specyficzne cechy dokumentu elektronicznego wykazywane są przede wszystkim w strefach: specjalnej, opisu fizycznego i uwag. Strefa specjalna nosi w tej normie nazwę: Szczegółowe oznaczenie rodzaju i wielkości dokumentu i zawiera 2 elementy: oznaczenie rodzaju dokumentu (jedno z określeń: Dane, Program, Dane i program; w razie potrzeby bardziej szczegółowe określenia przejęte z Załącznika A) i oznaczenie wielkości dokumentu (liczba plików, ewentualnie także liczba rekordów i/lub bajtów). Strefa opisu fizycznego to określenie formy i liczby nośników fizycznych (np. 1 dyskietka), oznaczenie innych cech fizycznych (dźwięk, kolor), wymiary (nośnika fizycznego w centymetrach), oznaczenie dokumentu towarzyszącego.

W opisie dokumentów elektronicznych podawanie pewnych uwag jest obowiązkowe; należą do nich uwagi dotyczące: źródła tytułu właściwego i oznaczenia wydania, daty aktualizacji/nowelizacji doku-

mentu, wymagań systemowych (w przypadku dokumentu elektronicznego o dostępie lokalnym) oraz o trybie dostępu (w przypadku dokumentu elektronicznego dostępnego zdalnie).

Właśnie to rozróżnienie na dokumenty o dostępie lokalnym (tzn. przy użyciu nośnika fizycznego — takiego jak dysk, dyskietka, kasetka, dysk optyczny — przeznaczonego do włożenia przez użytkownika do komputera lub urządzenia peryferyjnego podłączonego do komputera) i o dostępie zdalnym (tzn. bez posługiwania się nośnikiem fizycznym) ma wpływ na dobór elementów opisu. W opisie dokumentu o dostępie zdalnym elementem obowiązkowym jest oznaczenie rodzaju dokumentu w strefie trzeciej, a pomija się strefę opisu fizycznego. I odwrotnie: w opisie dokumentu dostępnego lokalnie pomija się strefę trzecią — specjalną i można uwzględnić opis fizyczny.

Dobór elementów obowiązkowych i dodatkowych pokazano w normie we wzorach opisów dokumentów: elektronicznego jednoczęściowego, wieloczęściowego i jednej jego części, stanowiącego wydawnictwo ciągle i pojedynczego jego zeszytu, odrębnej pracy, artykułu, fragmentu.

HASŁO OPISU BIBLIOGRAFICZNEGO

Zagadnienia hasła opisu bibliograficznego zostały ujęte w 3 Polskich Normach:

— PN-N-01129:1998 *Hasło opisu bibliograficznego — Hasło osobowe* (obecnie norma nowelizowana)

— PN-N-01130:2001 *Hasło opisu bibliograficznego — Hasło korporatywne*

— PN-N-01131:2001 *Hasło opisu bibliograficznego — Hasło tytułowe*

Wcześniej opracowano normę dotyczącą jednego składnika hasła korporatywnego:

— PN-N-01228:1994 *Hasło opisu bibliograficznego — Forma nazw geograficznych*

Warto przypomnieć, że koncepcja budowy zespołu norm dotyczących hasła kilkakrotnie się zmieniała. Początkowo projektowano normę arkuszową, a potem 5 odrębnych norm: jedną poświęconą wyborowi hasła i 4 dotyczące formy poszczególnych rodzajów haseł; właśnie norma ustalająca formę nazw geograficznych jest owocem realizacji tego planu.

Dla tych norm nie było wzorów w postaci zaleceń IFLA ani odpowiednich norm międzynarodowych ISO. Nie oznacza to oczywiście, że postanowienia zawarte w nowych Polskich Normach są oryginalnymi pomysłami autorów ich projektów. Podstawowy międzynarodowy dokument dotyczący wyboru i formy hasła w katalogu alfabetycznym to

Zasady katalogowania uchwalone na międzynarodowej konferencji na temat zasad katalogowania w 1961 r.⁴, do wprowadzenia których Polska głosem swojej przedstawicielki Władysławy Borkowskiej wówczas się zobowiązała. Czterdzieści lat na wypełnienie tego zobowiązania to okres stanowczo zbyt długi i dobrze, że wreszcie wywiązujemy się z niego i dołączymy do państw, które już dawno dostosowały swoje krajowe przepisy katalogowania do *Zasad*. Właśnie te przepisy były bardzo pomocne: pokazały, jak bardzo ogólne, niekiedy wręcz ogólnikowe, *Zasady* są interpretowane w szczegółowych przepisach katalogowania. Brano pod uwagę te o znaczeniu międzynarodowym, a więc anglo-amerykańskie⁵ stosowane na całym obszarze anglojęzycznym, niemieckie⁶ obszaru niemieckojęzycznego i odpowiednie normy francuskie⁷.

Nowe normy dotyczące hasła opisu bibliograficznego wprowadzają duże zmiany w porównaniu ze stosowanymi u nas dotąd w tym zakresie *Skróconymi przepisami katalogowania alfabetycznego* J. Grycza i W. Borkowskiej⁸. Są to zmiany uniemożliwiające kontynuowanie dotychczasowych katalogów: trzeba je zamykać i zakładać nowe. I byłaby to dla wszystkich bibliotekarzy prawdziwa rewolucja, gdyby nie fakt, że wprowadzane normami zasady są już stosowane w wielu bibliotekach. Przede wszystkim tych, które były do tego zmuszone, przystępując do automatyzacji swoich katalogów. Rozwiązania zalecane w normach dopiero co ustanowionych przyjęto przed paru laty np. w katalogach wszystkich bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLS⁹ i HORIZON. Także *Przewodnik Bibliograficzny* uwzględnia już postanowienia nowych norm. W najgorszej sytuacji są biblioteki samodzielnie opracowujące swoje zbiory.

Nie wdając się w szczegółową charakterystykę wprowadzanych normami zmian, omówionych już w artykułach opublikowanych w *Przeglądzie Bibliotecznym*¹⁰, które mimo upływu czasu nie straciły na aktualności, warto tu zwrócić uwagę na najważniejsze odstępstwa od dotychczasowych naszych obyczajów.

⁴ *International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961. Report. London 1963.* — *Międzynarodowa konferencja IFLA na temat zasad katalogowania.* „Prz. Bibl.” 1962 z. 1 s. 81-94. — Zob. też komentarze: *Exposé des principes adopté par la Conference International sur les principes de catalogage, Paris, Octobre 1961.* Sevenoaks 1966. *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961.* Annotated ed. London 1971.

⁵ *Anglo-American cataloguing rules.* 2 ed., 1988 rev. Ottawa, London 1988.

⁶ *Regeln für die alphabetische Katalogisierung (RAK).* Wiesbaden 1977.

⁷ AFNOR Z44-059 Décembre 1987 *Documentation Catalogage Choix des accès à la description bibliographique.* AFNOR NF Z44-061 Juin 1986 *Documentation Catalogage Forme et structure des vedettes noms de personne, de vedettes titres, de rubriques de classement et des titres forgés.* AFNOR Z44-060 Décembre 1996 *Documentation Catalogue d'auteurs et d'anonymes Forme et structure des vedettes de collectivités-auteurs.*

⁸ Warszawa 1946. Do 1975 r. opublikowano 6 wydań.

⁹ *Hasła osobowe, korporatywne i tytułowe. Zasady sporządzania kartoteki haseł wzorcowych.* Oprac. M. Gajowniczek [i in.]. Warszawa 1999.

¹⁰ M. Lenartowicz: *Hasło opisu bibliograficznego.* „Prz. Bibl.” 1990 z. 3/4 s. 33-45. — : *O hasle korporatywnym niemal wszystko. Tamże,* 1986 z. 1 s. 5-23.

Hasło nie jest elementem opisu bibliograficznego. Opis bibliograficzny zawiera dane z reguły przejęte z opisywanego dokumentu w niezmienionej postaci, ewentualnie także dodatkowe informacje uzupełniające i wyjaśniające te dane i zapewnia jego identyfikację. Hasło pochodzi od opisującego, ma postać sformalizowaną i jego zadaniem jest umożliwienie dostępu do opisu bibliograficznego.

Normy wprowadzają nowe typy haseł: hasło korporatywne zawierające nazwę ciała zbiorowego oraz hasło tytułowe zawierające tytuł ujednolicony lub tytuł formalny.

Dotychczasowe odsyłacze szczegółowe i karty cząstkowe zostały zastąpione przez pozycje dodatkowe. Zawierają one opis bibliograficzny poprzedzony hasłem dodatkowym. Postanowienia poszczególnych norm mówią o tym, kiedy takie pozycje dodatkowe trzeba lub można sporządzać. Bibliotekarze często pytają, jaki jest sens wyróżnienia pozycji głównej, czyli opatrzonej hasłem głównym (stanowiącej odpowiednik dawnej karty głównej) i pozycji dodatkowej. W katalogach skomputeryzowanych wyróżnienie haseł głównych i dodatkowych nie ma większego znaczenia, ponieważ można równorzędnie wyszukiwać rekordy według różnych ich składników. Natomiast do bibliotekarzy prowadzących katalogi tradycyjne najbardziej przemawia argument, że do katalogu rzeczowego powinni włączać tylko jedną pozycję — tę z hasłem głównym, podobnie do wykazu nowości czy bibliografii regionalnej, w której dodatkowe punkty dostępu do pozycji zapewnia indeks.

Obok dotychczasowych odsyłaczy ogólnych z użyciem skrótu „zob.”, nazwanych obecnie całkowitymi, przewidziano odsyłacze uzupełniające, w których części odsyłacza wiąże się skrótem „zob. też”.

Norma dotycząca hasła osobowego ma 2 zasadnicze części: *Dobór haseł osobowych*, *Forma hasła osobowego*. W toku prac nad tą normą zastrzeżenia budził tytuł pierwszej części: pytano, dlaczego mowa w nim o „doborze” a nie o „wyborze”, do czego byliśmy przyzwyczajeni przez *Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego*. Ale tam chodziło o wybór hasła podawanego na karcie głównej, natomiast ten rozdział normy mówi zarówno o wyborze hasła głównego, jak i o doborze haseł dodatkowych obowiązkowych i fakultatywnych, a pozycje nimi opatrzone mają inną rangę niż dotychczasowe odsyłacze szczegółowe.

Nie wszyscy bibliotekarze zaakceptowali już zasadę podawania w hasle osobowym zawsze nazwy tylko jednej osoby. Ale nic tu nie dadzą żadne sprzeciwy, jest to zasada międzynarodowa już od dawna przestrzegana na całym świecie i musimy się do niej dostosować.

W kolejnych punktach tej części normy podano postanowienia dotyczące wyboru hasła głównego i doboru haseł dodatkowych, jeżeli twórców dokumentu jest więcej niż jeden. Najpierw omówiono zasady

postępowania w przypadku dwóch lub więcej autorów, którzy wspólnie napisali dzieło (wprowadzono przy tym pojęcie autora głównego) i zbiorów prac różnych autorów. Następnie przedstawiono rozwiązania w sytuacjach, gdy dwie lub więcej osób mają niemal równorzędny, ale zróżnicowany udział w powstaniu dokumentu. Odrębnie potraktowano prace współwydane różnych autorów oraz książki wielotomowe opisywane w całości i jako poszczególne tomy. Za każdym razem wskazano, pod jakimi hasłami dodatkowymi dokument powinien, a pod jakimi tylko może być dostępny w katalogu.

Obok rozróżnienia haseł dodatkowych obowiązkowych i fakultatywnych ważny jest — nie pokrywający się z tym rozróżnieniem — ich podział na hasła z dodanym określeniem rodzaju współpracy i bez takiego określenia. Pozycje dodatkowe, których hasła nie mają dodanego określenia rodzaju współpracy są szeregowane tak jak pozycje główne: następnym elementem decydującym o ich umiejscowieniu w zbiorze o układzie alfabetycznym jest ich tytuł właściwy. Natomiast w przypadku pozycji z hasłem dodatkowym uzupełnionym określeniem współpracy elementami szeregowania są kolejno: hasło dodatkowe, hasło główne, tytuł właściwy.

Postanowienia nowej normy dotyczące formy hasła osobowego nie odbiegają zbyt od tych zawartych w *Skróconych przepisach katalogowania alfabetycznego*. Zawsze obowiązywało podawanie w hasle ujednocionej nazwy osobowej. Tym razem jednak wyodrębniono problemy wyboru nazwy (dopuszczając w określonych przypadkach możliwość zachowania w hasłach różnych nazw danej osoby) i sprawy związane z ustalaniem jej ujednocionej formy (kompletności i kolejności części nazwy, języka i pisowni, przypadku gramatycznego, dopowiedzeń identyfikujących dane osoby — tu pierwszeństwo przyznano datom biograficznym). Nowością są znaki umowne identyfikujące poszczególne składniki hasła osobowego.

Paru zdań komentarza wymagają postanowienia dotyczące możliwości stosowania w określonych przypadkach spolszczonych form nazw. Zgodnie z zasadami międzynarodowymi starożytne nazwy greckie i rzymskie powinny być podawane w języku łacińskim, nazwy średniowieczne — w języku dzieł danej osoby lub języku kraju jej działalności, nazwy renesansowe — w ojczystym języku danej osoby. I te zasady są u nas na ogół stosowane, rzadko korzysta się z możliwości podawania spolszczonych form tych nazw. Inaczej wyglądają rozwiązania dotyczące nazw kościelnych (dla papieży powinny to być nazwy łacińskie, dla świętych i błogosławionych — nazwy w ich ojczystym języku) oraz nazw władców i członków ich rodzin (powinny być podawane w języku kraju rządzonego przez władcę). Te nazwy są podawane u nas w dopuszczonej formie spolszczonej. Na pociechę należy dodać, że podobnie postępuje większość krajów, nie stosując się

do reguł międzynarodowych i wybierając nazwy w języku kraju, w którym katalog jest prowadzony. Najdalej pod tym względem idą przepisy anglo-amerykańskie, które gdzie tylko mogą, przyznają pierwszeństwo nazwom w języku angielskim.

Norma PN-N-01229:1998 zawiera bardzo dużo błędów czysto drukarskich (w przykładach brak spacji przed znakami umownymi, niewłaściwe dzielenie poszczególnych przykładów, błędnie napisane nazwy własne), dlatego opracowano i opublikowano do niej w 2000 r. erratę. Ale wkrótce potem PKN podjął decyzję opublikowania drugiego poprawionego wydania normy. Ostatecznie jednak będzie to nowelizacja, co wymagało przeprowadzenia po raz drugi ankiety adresowanej i powszechnej. W jej wyniku w normie zajdą drobne zmiany redakcyjne i 4 zmiany merytoryczne.

Pierwsza zmiana dotyczy wyboru hasła do opisów adaptacji i innych przeróbek (p. 2.2.10). W 1998 r. przyjęto zasadę (przejętą z odpowiedniej normy francuskiej) opisywania ich zawsze pod nazwą autora dzieła oryginalnego. Obecnie wracamy do postanowienia *Skróconych przepisów katalogowania alfabetycznego*, dodając, że jeżeli tekst adaptacji różni się znacznie od tekstu oryginału, ma inny tytuł lub zmienioną formę piśmiennicza, jako hasło główne należy podać nazwę twórcy adaptacji. Naturalnie nazwa autora oryginału powinna stanowić hasło dodatkowe.

W dobie coraz powszechniejszego zakładania katalogów wspólnych, przejmowania rekordów bibliograficznych z różnych baz danych bibliograficznych i haseł z kartotek haseł wzorcowych uzasadnione jest dążenie do ujednoczenia formy haseł. Dlatego w toku ankiety zgłoszono wniosek o zlikwidowanie w p. 3.1.5.3 przyzwolenia małym bibliotekom publicznym i bibliotekom szkolnym na podawanie w hasłach spolszczonych form nazw pisanych w oryginale pismami niełacińskimi (chodziło głównie o alfabety cyryliczne). Wobec tego zmieniono ten ustęp, nadając mu postać: „Dopuszcza się ponadto podawanie spolszczonych form, jeżeli takie są w użyciu, nazw pisanych w oryginale wszystkimi innymi pismami niełacińskimi w przypadkach, gdy bardziej odpowiada to potrzebom danego zbioru informacji o dokumentach”. Całkiem zlikwidować tego postanowienia nie było można, bo norma dotyczy także sporządzania małych zestawień bibliograficznych, które mogą być dla użytkowników zupełnie nieczytelne po zastosowaniu nowych zasad transliteracji (por. s. 61-78).

Następna zmiana dotyczy przydomków przy starożytnych nazwach greckich, nazwach średniowiecznych i renesansowych. W normie były one — za przykładem RAK — traktowane jako dopowiedzenia i co za tym idzie — ujmowane w nawiasy okrągłe. Teraz będą stanowiły po prostu dalszy ciąg nazwy, np. Leonardo da Vinci, a nie: Leonardo (da Vinci).

Ostatnia wreszcie zmiana polega na uznaniu określenia rodzaju współpracy za dodatek do hasła osobowego, a nie — jak dotychczas — za jego składnik. Zmiana ta jest podyktowana potrzebami kartotek haseł wzorcowych. Ujednolicona nazwa własna ustalona w tej karto-tece jest wykorzystywana jako hasła formalne oraz w hasłach przedmiotowych i — zależnie od potrzeb — mogą być do niej dodawane różne określenia rodzaju współpracy lub określniki.

W załączniku C zostanie dodatkowo uwzględniony dobór haseł do opisów bibliograficznych dokumentów elektronicznych.

Norma PN-N-01130:2001 poświęcona hasłu korporatywnemu ma taką samą budowę, jak norma dotycząca hasła osobowego: w pierwszej części omówiono dobór haseł korporatywnych, w drugiej — formę hasła korporatywnego.

Ogólna zasada opisywania dokumentów pod hasłem korporatywnym została w Polsce ustalona już dawno¹¹: nazwa ciała zbiorowego powinna stanowić hasło główne opisu bibliograficznego oficjalnego dokumentu o charakterze administracyjnym lub informacyjnym dotyczącego działalności danego ciała zbiorowego. Czyli chodzi o takie dokumenty jak: statut, budżet, program działania, katalog wyrobów, sprawozdanie z działalności itp. Nie przyjęliśmy natomiast ostatecznie zasady opisywania pod hasłem korporatywnym dokumentów urzędowych i legislacyjnych. Warto tu zauważyć, że w zagranicznych normach i przepisach katalogowania zakres stosowania hasła korporatywnego jest określony w dalszym ciągu bardzo różnie. Wydaje się, że do ujednolicień pod tym względem jest jeszcze dosyć daleko.

Najtrudniej było w toku prac nad tą normą ustalić reguły wyboru hasła korporatywnego jako hasła głównego opisów materiałów ze zjazdów, konferencji, festiwali, targów itp. Takim krótkotrwałym okolicznościom zgromadzeniom nadano u nas nazwę imprez (w zaleceniach IFLA używa się „conference” jako nazwy rodzajowej). Ostatecznie ustalono, że o wyborze nazwy imprezy jako głównego hasła decyduje wystąpienie tej nazwy w pierwszej strefie opisu bibliograficznego.

Należy jednak specjalnie podkreślić, że warunkiem zastosowania hasła korporatywnego jest istnienie nazwy jednoznacznie identyfikującej daną organizację, instytucję, stowarzyszenie, imprezę itp. A uznanie, czy dana nazwa spełnia ten warunek bywa bardzo kłopotliwe. I często daje się zauważyć skłonność do formułowania przez katalogującego takiej nazwy na własną rękę, a tego absolutnie robić nie wolno.

Podobnie jak w normie dotyczącej hasła osobowego i tu uwzględniono dobór haseł do opisu prac współwydanych oraz książek wielotomowych katalogowanych w całości i jako poszczególne tomy. Za każdym razem omówiono wybór hasła głównego i dobór haseł dodatkowych obowiązkowych i fakultatywnych.

¹¹ Tamże.

Przy wyborze formy nazwy podawanej w haśle pierwszeństwo przyznano oficjalnej nazwie danego ciała zbiorowego a następnie nazwie najczęściej występującej w dokumentach publikowanych przez dane ciało.

Natomiast, jeżeli chodzi o bardziej szczegółowe postanowienia dotyczące formy hasła korporatywnego, to zostały one przejęte z zalecenia IFLA *Form and structure of corporate headings*¹², bo w tym zakresie obowiązują od dawna reguły międzynarodowe. Z tym zaleceniem zgodne są wszystkie postanowienia dotyczące:

- zmiany nazwy ciała zbiorowego — podaje się każdorazową nazwę, używaną w czasie publikacji opisywanego dokumentu,
- kompletność i kolejność części nazwy — akronim lub pełna nazwa, bez inwersji, pomija się w określonych przypadkach rodzajnik i określenie stanu prawnego danego ciała,
- języka — zachowanie używanego w nazwie przez dane ciało,
- pisowni — razie potrzeby stosowanie konwersji, wielkie litery stosowane zgodnie z ortografią języka nazwy,
- dopowiedzeń — przede wszystkim podawanie nazwy siedziby.

W grupie ciał zbiorowych, których nazwy wymagają specjalnego potraktowania, omówiono najpierw ciała zbiorowe podrzędne. Nazwa takiego ciała może stanowić samodzielnie hasło korporatywne, jeżeli jednoznacznie identyfikuje dane ciało. W przeciwnym przypadku musi być poprzedzona nazwą ciała zbiorowego nadrzędnego.

Następnie przedstawiono zasady formułowania nazw ciał zbiorowych i ich organów. Jako organy w zaleceniu IFLA uznano ciała: ustawodawcze, sądowe, administracyjne, wojskowe i dyplomatyczne. I tylko te — w przypadkach innych instytucji, np. szkół, ich zależność od władz terytorialnych nie ma znaczenia, nie mogą być traktowane jako organy. Natomiast nazwa organu w haśle musi być poprzedzona nazwą ciała zbiorowego terytorialnego — odpowiednią nazwą geograficzną.

Natomiast nazwy imprez wymagały specjalnego omówienia ze względu na specjalne formułowanie tych nazw w hasłach: pomija się w nazwie numer i datę odbycia imprezy, a także miejsce jej odbycia, jeżeli stanowi ostatni element dający się oddzielić. Te dane przenosi się do dopowiedzenia i podaje w kolejności: numer imprezy, rok i miejsce jej odbycia.

Na końcu przedstawiono formę nazw ciał kościelnych.

Składnikami hasła korporatywnego są często nazwy geograficzne. Występują one w podwójnej roli: jako nazwa siedziby danego ciała zbiorowego lub jako nazwa ciała zbiorowego terytorialnego, podawana najczęściej przed nazwą jego organu. Nazwie geograficznej poświęcono odrębną normę PN-N-01228:1994 *Hasło opisu bibliograficznego — For-*

¹² London 1980.

ma nazw geograficznych. Najważniejsze jej postanowienie dotyczy języka i pisowni nazwy podawanej w haśle. Powinna to być forma językowa i pisownia polska, jeżeli tylko taka forma i pisownia istnieje. Jest to oczywiście postanowienie sprzeczne z wymienionym wyżej zaleceniem IFLA dotyczącym postaci hasła korporatywnego, przyznającym pierwszeństwo nazwom oryginalnym. Ale nie jesteśmy pod tym względem wyjątkowi: niemal we wszystkich państwach przyjmuje się do haseł korporatywnych nazwy w języku kraju, w którym prowadzony jest dany katalog.

W normie zawarto postanowienia dotyczące dopowiedzeń lokalizujących i identyfikujących oraz znaków umownych określających charakter poszczególnych składników nazwy geograficznej. Odrębnie omówiono formę nazw państw, ich jednostek administracyjnych, w tym także nazw miejscowości.

Wybór właściwej nazwy krajów i ich jednostek administracyjnych ułatwią odpowiednie normy. Pierwsza już została opracowana: PN-ISO 3166-1 *Kody nazw krajów i ich jednostek administracyjnych — Kody krajów*. Następne 2 normy są przygotowywane na podstawie następnych części normy międzynarodowej: ISO 3166-2 o tytułach głównych *Kody jednostek administracyjnych* i ISO 3166-3 *Kody wcześniej używanych nazw krajów*.

Norma PN-N-01231:2001 *Hasło opisu bibliograficznego — Hasło tytułowe* — podobnie jak wyżej scharakteryzowana norma poświęcona hasłu korporatywnemu — zawiera całkowicie nowe dla polskich bibliotekarzy postanowienia, tym razem dotyczące zasad stosowania w haśle tytułu ujednoliconego i tytułu formalnego. W praktyce oba rodzaje tytułów były już stosowane: tytuł ujednolicony przy katalogowaniu Biblii — zgodnie ze *Skróconymi przepisami katalogowania alfabetycznego* oraz przy katalogowaniu starych druków i dzieł muzycznych, natomiast tytuł formalny np. na karcie przewodniej przed opisami sprawozdań zgrupowanych w jednym miejscu katalogu.

Definicja tytułu ujednoliconego określa go jako „tytuł dokumentu w najbardziej znanej formie, służący do grupowania opisów różnych wydań tego samego dzieła opublikowanych pod różnymi tytułami”. Omawiana norma rozszerza i precyzuje zakres stosowania tytułu ujednoliconego jako hasła głównego: ma on stanowić hasło główne opisów bibliograficznych anonimów klasycznych, ksiąg świętych (Biblii i ksiąg świętych innych wyznań), ksiąg liturgicznych, a w zbiorach starych druków także innych dzieł anonimowych wydawanych często pod zmieniającymi się tytułami. Przedstawiono także przypadki, kiedy tytuł ujednolicony powinien stanowić hasło dodatkowe.

Należy specjalnie zwrócić uwagę na postanowienia dotyczące stosowania jako hasła dodatkowego tytułu ujednoliconego poprzedzonego hasłem osobowym lub hasłem korporatywnym. Takie sytuacje były już

przewidziane w normach poświęconych hasłu osobowemu i hasłu korporatywnemu, teraz dodano nowe przypadki. Takie złożone hasła często są stosowane za granicą jako hasła główne, umożliwiające dotarcie do wszystkich wydań danego dzieła określonego autora opublikowanych pod różnymi tytułami. Na przykład w katalogu Biblioteki Kongresu opis autorskich dzieł tłumaczonych poprzedzony jest zawsze tytułem oryginału, traktowanym jako tytuł ujednolicony.

Nowością wprowadzoną przez normę jest także hasło dodatkowe zawierające nazwę autora i ujednolicony tytuł zbiorczy — „nadany przez opisującego, służący do grupowania opisów prac jednego autora”.

Tytuł formalny to „tytuł nadany przez opisującego, służący do grupowania opisów dokumentów tego samego rodzaju”. Stosowanie tego tytułu jest zawsze fakultatywne, uzależnione od potrzeb. Jako hasło główne i dodatkowe może wystąpić przy opisach starych druków: katalogów aukcyjnych, bibliotecznych i księgarskich, afiszy teatralnych, dysertacji i druków urzędowych. W przypadku publikacji wydanych po 1800 r. — jako hasło dodatkowe opisów katalogów wystaw, księgarskich i handlowych oraz sprawozdań okresowych i programów teatralnych.

W drugiej części normy zawarto postanowienia dotyczące formy haseł ujednoliconych i formalnych. Dla anonimów klasycznych, ksiąg liturgicznych kościoła katolickiego oraz ksiąg świętych innych wyznań wskazano odpowiednie wydawnictwa IFLA, z których należy przejmować tytuły ujednolicone. Dla Biblii podano w załączniku wykaz ujednoliconych tytułów wszystkich jej ksiąg. W tekście normy ustalono zespoły ujednoliconych tytułów zbiorczych oraz tytułów formalnych. W rezultacie trzeba było opracować zasady formułowania tylko tytułów ujednoliconych dzieł autorskich.

Wreszcie na zakończenie tej prezentacji norm dotyczących hasła opisu bibliograficznego warto zwrócić uwagę, że od czasu zapoczątkowania prac nad nimi zmieniła się w wielu bibliotekach organizacja prac przy katalogowaniu. To wynik powstania wspólnego katalogu wielu bibliotek wykorzystujących oprogramowanie VTLS i HORIZON i obsługującej go kartoteki haseł wzorcowych prowadzonej w Centrum Formatów i Kartotek Haseł Wzorcowych. Coraz więcej bibliotek opracowuje do niej propozycje rekordów, które są następnie w Centrum weryfikowane, zatwierdzane i włączane do kartoteki. Ale jeszcze więcej bibliotek korzysta z niej, kopiując hasła do rekordów bibliograficznych lub w inny sposób je przejmując.

ZASADY SZEREGOWANIA BIBLIOGRAFICZNEGO

Norma ISO 7154-1983 *Documentation — Bibliographic filing principles* nie jest przeznaczona do bezpośredniego wykorzystania przez

bibliotekarzy w codziennej ich pracy. Jej zadaniem było określenie „ogólnych zasad szeregowania bibliograficznego, przeznaczonych do włączenia do przepisów szeregowania stosowanych w poszczególnych bibliografiach, bibliotekach i ośrodkach dokumentacyjnych, jak również w krajach lub grupach językowych” (p. 1). W dwa lata później opublikowano następny dokument normalizacyjny ISO/TR 8393-1985 *Documentation — ISO bibliographic filing rules (International Standard Bibliographic Filing Rules) — Exemplification of bibliographic filing principles in a model set of rules*. I ten raport techniczny np. we Francji został przyjęty za podstawę przygotowania odpowiedniej normy krajowej. U nas — wobec trudności z opracowywaniem norm własnych, o czym była już wielokrotnie mowa w tym zeszycie — można było jedynie przetłumaczyć normę ISO. Długo zwlekano z decyzją o podjęciu tej pracy, zdając sobie sprawę z niewielkiej praktycznej przydatności normy. A teraz trzeba koniecznie pomyśleć o przygotowaniu szczegółowej instrukcji przekładającej postanowienia normy na wskazówki postępowania w określonych przypadkach.

Użyty w tytule normy obcy nam termin „szeregowanie bibliograficzne” odpowiada ściśle naszemu „układowi zbioru informacji o dokumentach”¹³.

W normie przewidziano możliwość stosowania następujących kryteriów szeregowania pozycji bibliograficznych: alfabetycznego, numerycznego, systematycznego, kanonicznego, według typu lub innego odpowiadającego potrzebom danego zbioru.

Podstawowe założenie normy polega na wyodrębnieniu 5 rodzajów jednostek szeregowania przydzielonych do 5 poziomów szeregowania w określonej hierarchii. Jednostkami szeregowania są:

- pozycja szeregowania — np. główna, pod hasłem przedmiotowym, odsyłacz,
- strefa szeregowania — np. nazwa osobowa, nazwa ciała zbiorowego,
- sekcja szeregowania — np. nazwisko, imię; nazwa ciała nadrzędnego, nazwa ciała podrzędnego,
- wyraz szeregowania — np. część nazwiska złożonego,
- znak szeregowania — np. litera, liczba.

PRZYPISY BIBLIOGRAFICZNE

Przypisom bibliograficznym poświęcono 2 normy ISO. Pierwsza to ISO 690:1997 *Documentation — Bibliographic references — Content, form and structure*. Prace nad jej przekładem już zakończono i projekt normy PrPN-ISO 690 *Dokumentacja — Przypisy bibliograficzne — Za-*

¹³ PN-89/N-01224 *Bibliotekarstwo i bibliografia. Opracowywanie zbiorów informacji o dokumentach. Terminologia* (p. 6.1).

wartość, forma i struktura przekazano w maju 2001 r. do ankietyzacji. Ta norma ma zastąpić dotychczasową Polską Normę PN-79/N-01222.07 *Kompozycja wydawnicza książki. Bibliografia załącznikowa*.

Nowa norma uwzględnia tylko przypisy dotyczące książek i wydawnictw ciągłych, niesamoistnych wydawniczo części (artykułów, rozdziałów, fragmentów) tego typu wydawnictw oraz przypisów dotyczących dokumentów patentowych. W normie ustalono:

— dobór elementów i ich kolejność w przypisach bibliograficznych, wskazując dla poszczególnych rodzajów publikacji elementy obowiązkowe i fakultatywne — podawane w zależności od potrzeb,

— źródła, z których należy przejmować dane bibliograficzne,

— formę elementów, w jakiej należy je podawać (zasady konwersji, stosowanie skrótów, pisowni wielkich liter, interpunkcji, podawania uzupełnień i sprostowań, doboru kroju czcionki).

Te ogólne postanowienia w zasadzie nie różnią się od zawartych w dotychczasowej normie poświęconej bibliografii załącznikowej.

Norma przeznaczona jest dla autorów i wydawców. Sporządzają oni zazwyczaj przypis na podstawie autopsji, nie sięgają po dane do źródeł bibliograficznych. Dlatego uzasadnione są różnice postanowień dotyczących przypisu w stosunku do zasad sporządzania pozycji w katalogu bibliotecznym. Te różnice występowały w normie dotyczącej bibliografii załącznikowej, w nowej normie jest ich więcej. Na przykład i dotychczas istniała możliwość wymieniania wielu autorów na początku przypisu, obecnie przypis można zaczynać też od nazwy redaktora. Natomiast nazwę ciała zbiorowego podaje się na początku przypisu w przypadkach zgodnych z zasadami wyboru hasła korporatywnego opisu bibliograficznego. Ten pierwszy obowiązkowy element przypisu nazwano "odpowiedzialnością główną" w odróżnieniu od "odpowiedzialności drugorzędnej" — nazw współtwórców wymienianych jako element fakultatywny po tytule. W przypisach dotyczących książek pozostałe elementy obowiązkowe to tytuł, wydanie, rok wydania i ISBN, a elementy fakultatywne obejmują miejsce wydania, wydawcę, serię, uwagi.

Przypis dotyczący wydawnictwa ciągłego zaczyna się od tytułu, a dalsze elementy obowiązkowe to: odpowiedzialność (czyli nazwa instytucji sprawczej), oznaczenie zeszytu (daty i/lub numery), rok wydania i ISSN. Jako elementy fakultatywne przewidziano — podobnie jak dla książek — miejsce wydania, wydawcę, serię i uwagi.

Przypisy dotyczące dokumentów niesamoistnych wydawniczo muszą zawierać obok odpowiedzialności głównej i tytułu elementy obowiązkowe opisu dokumentu macierzystego i lokalizację w jego obrębie, czyli to, co bibliotekarze nazywają od dawna cytata wydawnicza.

Na specjalną uwagę zasługuje obowiązek podawania w przypisie zawsze ISBN i ISSN.

W normie nie ustalono systemu interpunkcji stosowanej w przypisach, powiedziano tylko, że powinien to być system jednolity w obrębie danej publikacji i że poszczególne elementy powinny być wyraźnie oddzielone od sąsiednich. Natomiast do przykładów podanych w normie przejęto niektóre znaki umowne ustalone w zaleceniach ISBD. Nie wydaje się to słuszne, ponieważ producentom będą sprawiała trudność obowiązkowe spacje przed średnikiem i dwukropkiem. Dlatego w załączniku krajowym zamieszczono przykłady ilustrujące różne rozwiązania pod tym względem, bardziej zgodne z naszymi dotychczasowymi obyczajami.

W ostatnim rozdziale normy omówiono sposoby powiązania przypisów z tekstem i sposób redagowania wykazu przypisów bibliograficznych. Zaleca się sporządzanie takiego wykazu, nawet jeżeli powoduje to powtarzanie przypisów podanych uprzednio np. u dołu poszczególnych stronic.

Na koniec warto zauważyć, że nowa Polska Norma jest znacznie uboższa od poprzedniej z 1979 r., w której uwzględniono także przypisy dotyczące starych druków, materiałów archiwalnych i rękopisów bibliotecznych, nut, map i planów, materiałów ikonograficznych, mikroform, filmów i przezroczy. Postanowienia normy z 1979 r. były dużo bardziej szczegółowe i precyzyjne, zawierała ona także o wiele więcej przykładów ilustrujących różne przypadki. Czasem i taka jest cena przejmowania norm międzynarodowych.

Po dziesięciu latach ukazała się następna norma ISO poświęcona przypisom bibliograficznym ISO 690-2:1997 *Information and documentation — Bibliographic references — Part 2: Electronic documents and part thereof*. W tym przypadku już ustanowiono jej polski odpowiednik PN-ISO 690-2:2001 *Informacja i dokumentacja — Przypisy bibliograficzne — Arkusz 2: Dokumenty elektroniczne i ich części*.

W normie uwzględniono przypisy dotyczące elektronicznych wydawnictw zwartych; baz danych i programów komputerowych opisywanych w całości, ich fragmentów i artykułów; wydawnictw ciągłych opisywanych w całości i zamieszczanych w nich artykułów; biuletynów elektronicznych, list dyskusyjnych i komunikatów elektronicznych (w normie podano definicje wszystkich tych terminów).

W przypisach dotyczących dokumentów elektronicznych występują te same elementy, co w przypisach dotyczących publikacji drukowanych, ale nadano im niekiedy inny status: do elementów obowiązkowych należą zawsze także miejsce wydania i wydawca. Jednocześnie przepisy te zawierają nowe elementy specyficzne dla tego rodzaju dokumentów dostępnych online, na płycie CD-ROM, dyskietce lub innym nośniku elektronicznym. Do tych elementów, w zasadzie obowiązkowych, należą: typ nośnika określany bezpośrednio po tytule, data aktualizacji/nowelizacji i data dostępu, podawane po dacie

wydania, oraz warunki dostępu, oznaczone po uwagach. Ponadto uwagi mogą zawierać informacje dotyczące wymagań systemowych. Norma jest obszerniejsza od poprzednio omówionej, a niektóre postanowienia w niej zawarte sformułowano precyzyjniej (część postanowień przyjęto bez zmian). Budowa obu norm jest niemal taka sama.

MARIA LENARTOWICZ

STANDARDS FOR BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION, HEADINGS, BIBLIOGRAPHIC
FILING PRINCIPLES AND BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

Subsequent parts of the Polish Standard PN-N-01152 correspond to the ISBD recommendations. Until present, parts concerning monographs, serials, norms, cartographic documents, printed music, sound recordings, technical and commercial documents, early prints, and electronic documents have been published. Four standards concern bibliographic headings: personal heading, corporate heading, title heading and geographic name are standardized. A translation of an ISO 7154:1993 standard provides bibliographic filing principles. Recently, standards corresponding to ISO 690 for bibliographic references have been also adopted to Polish Standards.

Artykuł wpłynął do redakcji 19 lipca 2001 r.

JERZY FRANKE

NOWE POLSKIE NORMY DOTYCZĄCE KONWERSJI PISM

Omówienie normy transliteracji znaków cyrylickich na znaki łacińskie PN-ISO 9 oraz normy konwersji znaków greckich na znaki łacińskie PN-ISO 843. Konsekwencje zastosowania tych norm w katalogach bibliotecznych.

Zasady transliteracji stanowią integralny element zasad opisu bibliograficznego dokumentów. Po wojnie opracowano w Polsce normy transliteracji alfabetów cyrylickich, alfabetu greckiego, hebrajskiego oraz pisma jidisz. Ta ostatnia należała do prekursorskich przedsięwzięć w skali międzynarodowej.

Norma dotycząca transliteracji alfabetów cyrylickich na alfabet łaciński po raz pierwszy opublikowana została w Polsce w 1959 r.¹ Jej kolejne nowelizacje pochodzą z 1970² i 1983 r.³ Wszystkie 3 podane w nich wersje tablic transliteracyjnych bazowały na rozwiązaniach międzynarodowych, w tym zaleceniach ISO (ISO/R 9-1954⁴ oraz ISO/R 9-1968⁵) oraz regułach stosowanych w innych krajach, niemniej zawierały także postanowienia swoiste, odmienne od rozwiązań zagranicznych. Dwie pierwsze normy polskie dotyczące alfabetów cyrylickich nie dopuszczały zabiegów alternatywnych. Dopiero norma z 1983 r. wprowadziła rozwiązania wariantowe. Pierwszy wariant zakładał transliterację z użyciem znaków diakrytycznych, dopuszczał zarazem w kilku przypadkach (np. w języku rosyjskim dla liter: x, ш, ю, я) odmienne zapisy — za pomocą dwuznaków (digrafów — odpowiednio: ch, šč, ju, ja) lub w skróconym, jednoznakowym zapisie (odpowiednio: h, š, ū, â). W poprzednich wersjach normy stosowano jedynie dwuznaki dla tej grupy liter. Ponadto wprowadzono wariant transliteracyjny (w tabelicy 2.) całkowicie pozbawiony znaków diakrytycznych zastąpionych zespołami znaków. Ta wersja transliteracji w znacznym stopniu zbliżona była (acz nie tożsama) do anglo-amerykańskiego systemu konwersji znaków cyrylickich, który

¹ PN-59/N-01201 *Przepisy bibliograficzne. Transliteracja alfabetów cyrylickich.*

² PN-70/N-01201 *Transliteracja słowiańskich alfabetów cyrylickich.*

³ PN-83/N-01201 *Transliteracja alfabetów cyrylickich na alfabet łaciński.* — Rec. J. Pelcowa, „Prz. Bibl.” 1988 z. 2 s. 226-232.

⁴ ISO/R 9-1954 *International system for the transliteration of Cyrillic characters.*

⁵ ISO/R 9-1968 *International system for the transliteration of Slavic Cyrillic characters.* 2nd ed.

w większym z kolei stopniu bazuje na zasadach transkrypcji aniżeli właściwej transliteracji⁶. Proponowano więc np. odwzorowanie ж przez zh, ѣ przez jj, x przez kh, ч przez ch, ш przez sh, ш przez shh, э przez eh. Taki wariant nie przyjął się ani w praktyce bibliotekarskiej, ani wydawniczej czy prasowej. Daleko odbiegał od dotychczasowych zwyczajów. W pracach bibliograficznych i bibliotecznych pozostano przy zasadach dotychczasowych — transliteracji z użyciem znaków diakrytycznych oraz wykorzystaniem digrafów dla wybranych znaków. Było to zgodne z polską tradycją transliteracyjną, nie wymagało więc zmiany zasad konwersji.

Najnowsza norma PN-ISO 9 *Informacja i dokumentacja — Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie — Języki słowiańskie i niesłowiańskie* zasługuje na szczególną uwagę z kilku względów. Jest pierwszą polską normą transliteracji opublikowaną jako tłumaczenie oryginalnej normy ISO (wydanej w 1995 r.)⁷. Wraz z tą publikacją znika dylemat niespójności polskich zasad ze standardami międzynarodowymi. PN-ISO 9 uwzględnia znacznie większą liczbę języków aniżeli poprzednie normy. Wersje z 1959 i 1970 r. obejmowały 6 języków słowiańskich posługujących się alfabetami cyrylickimi. Norma z 1983 r. włączyła dodatkowo język mongolski i tym samym z tytułu poprzedniej normy usunięto „słowiańskie alfabety”. Norma obecna obok szczegółowych tablic dla 6 języków słowiańskich zawiera także zestawienie transliteracji liter cyrylickich (łącznie 118 znaków) używanych w zapisie ponad 70 języków niesłowiańskich, od buriackiego i czeczeńskiego po tak egzotyczne jak nogajski czy lakijski. Zestawienie to ma charakter zbiorczy, nie sposób zatem określić, które znaki stosowane są w pismach poszczególnych języków niesłowiańskich. Trzecia istotna cecha normy polega na konsekwentnym przestrzeganiu zasady jednoznaczności w dwóch aspektach: 1) ten sam znak — niezależnie od języka, w którym jest stosowany — transliterowany ma być w identyczny sposób; 2) odrzuceniu wszelkich wariantowych rozwiązań. To zmiana zasadnicza w stosunku do normy z 1983 r., dopuszczającej w praktyce 3 warianty transliteracji. Jednoznaczność w procesie transliteracji jest jedną z reguł, które patronują normom ISO dotyczącym konwersji pism ze względu na możliwość dokonania procesu retransliteracji: konwersji pisma przetransliterowanego do postaci oryginalnej. Co ważniejsze, nowa norma nie przewiduje stosowania digrafów. W efekcie kilka znaków słowiańskich alfabetów cyrylickich, tradycyjnie transliterowanych w Polsce przez dwuznaki, zgodnie z nowymi postanowieniami będzie zapisywanych wyłącznie w wersji

⁶ Por. tablicę transliteracyjną stosowaną przez Bibliotekę Kongresu: <http://lcweb.loc.gov/rr/european/lccyr.html>

⁷ ISO-9:1995 *Information and documentation Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters Slavic and non-Slavic languages*. Jest to nowa wersja normy ISO 9 z 1968 r., powielająca tablice transliteracyjne poprzedniczki w zakresie transliteracji alfabetów słowiańskich.

jednoznakowej: х — jako h, ю — jako ū, я — jako â, щ — jako š, э — jako ê.

Tak więc np. Щедрин dotychczas transliterowany w postaci „Ščedrin”, obecnie winien być zapisany jako „Šedrin”, Юткевич — transliterowany dotąd jako „Jutkevič”, obecnie przyjmie formę „Ūtkevič” itd. Ta zmiana dotychczasowych zasad (aczkolwiek takie warianty zapisu, jak wspomniano, obecne były już w normie z 1983 r., tyle że w praktyce nie były stosowane) implikuje daleko idące, wbrew pozorom, konsekwencje. Dotyczą one przede wszystkim katalogów bibliotecznych, a zwłaszcza haseł opisów bibliograficznych. Zastosowanie nowej normy prowadzić musi do niespójności bazy danych, niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z katalogiem kartkowym, czy komputerowym. W przypadku tego pierwszego (pomijam katalogi małych bibliotek, które i tak na ogół nie stosują transliteracji, a nowa norma na hasło osobowe dozwala nadal na podawanie spolszczonych nazw osobowych w hasłach), wszelkie odsyłacze mogą jedynie dodatkowo skomplikować wyszukiwanie. Trudno sobie bowiem wyobrazić sytuację, gdy w katalogu część dawnych opisów książek Czechowa widniałaby pod hasłem „Čechov”, nowe zaś opatrzone były hasłem „Āehov” wraz z uzupełniającymi odsyłaczami typu „zob. też”, kierującymi użytkownika od jednej do drugiej formy nazwy osobowej. Ale być może winny jest niedostatek mojej wyobraźni. Bardziej prawdopodobne wydaje mi się pozostanie tych bibliotek przy dawnych zasadach transliteracyjnych (normy w Polsce nie są obowiązkowe) do momentu zamknięcia ciągu katalogowego. W przypadku systemów zintegrowanych wyjście wydaje się prostsze: wraz z pojawieniem się nowej książki, która wymagać będzie odmiennego od dotychczas stosowanego zapisu nazwy osobowej, do kartoteki wzorcowej w polu 100 (hasła głównego) formatu USMARC wprowadzona zostanie nowa forma (np. „Āehov”), zaś dotychczasowa („Čechov”) znajdzie się w polu 400 tropu „zob.”. Dzięki relacji w systemach zintegrowanych między rekordami bibliograficznymi i rekordami kartoteki wzorcowej hasła wpisane są wyłącznie w rekordzie wzorcowym; systemy zautomatyzowane, wyświetlając rekordy bibliograficzne na ekranie, pobierają odpowiednie hasła z rekordów kartoteki haseł wzorcowych. W systemach, które nie dysponują tym mechanizmem bądź pozbawione są kartotek wzorcowych, wraz z pojawieniem się rekordów z nowymi formami haseł (np. pozycji *Przewodnika Bibliograficznego*) wyłoni się konieczność unifikacji danych, być może konwersji. Jakiego typu — zależy będzie od systemu i jego możliwości w tym zakresie. Nie jest to problem czysto hipotetyczny, bowiem od początku 2001 r. Biblioteka Narodowa sporządza i rozpowszechnia opisy (i oczywiście rekordy), stosując nowe zasady transliteracji.

Kwestia ta dotyczy znaków cyrylickich, a także alfabetu greckiego, któremu poświęcona jest druga z wprowadzonych w ostatnim okresie

norm, PN-ISO 843 *Informacja i dokumentacja — Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie*. Tak jak poprzednia, norma ta jest wiernym tłumaczeniem standardu ISO, ustanowionego w 1997 r.⁸, a miała w Polsce tylko jedną poprzedniczkę z 1972 r.⁹. Norma ta bazowała co prawda na zaleceniu ISO/R 843 z 1968 r.¹⁰, niemniej wprowadzała w kilku miejscach własne rozwiązania. Obejmowała transliterację liter alfabetu greckiego oraz oznaczeń liczbowych, dopuszczała także pomijanie wszystkich znaków specjalnych, z wyjątkiem przydechu mocnego. Nowa norma jest znacznie obszerniejsza. Jej tytuł sugeruje szerszy zasięg. Co prawda dokumenty ISO od dawna operują pojęciem konwersji (ten termin obecny był także we wspomnianych polskich normach transliteracji: PN-70/N-01201, PN-83/N-01201, a także PN-72/N-01203), niemniej w przypadku tego dokumentu ów ogólny termin widniejący w tytule ma odzwierciedlenie w zawartości tekstu: obejmuje on bowiem zarówno reguły transliteracji, jak i transkrypcji oraz odwracalnej transkrypcji (te ostatnie zawarte są w aneksie). Z tego względu norma adresowana jest do szerszej grupy odbiorców, zapewne także wydawców, którzy w zasadzie nie stosują transliteracji, skłaniając się ku transkrypcji lub oryginalnemu zapisowi greckiemu. Ponadto norma obejmuje konwersję znaków archaicznych — a w przeciwieństwie do poprzedniej normy polskiej — zawiera szczegółową tablicę transliteracji 18 znaków specjalnych występujących zarówno w zapisie monotoniko, jak i politoniko. Szczegółowe i jednoznaczne reguły konwersji (brak w zasadzie fakultatywnych rozwiązań, wyjątków, możliwości pomijania znaków specjalnych) wynika z 2 założeń: zastosowania prawideł, które pozwolą także na odwracalność procesu transliteracji, czyli na jednoznaczną rekonwersję tekstu (retransliterację), oraz możliwości wykorzystania owych reguł w maszynowej konwersji tekstu. W obrębie podstawowego zestawu znaków alfabetu greckiego norma wprowadza zmiany w przypadku 4 liter:

znak grecki	transliteracja wg PN-72/N-01203	transliteracja wg PN-ISO 843
B, β	b	V, v
H, η	ē	Ī, ī lub Ī, ī
Y, υ	u	Y, y
X, χ	h	CH, ch

⁸ ISO 843:1997 *Information and documentation — Conversion on Greck characters into Latin characters*.

⁹ PN-72/N-01203 *Transliteracja alfabetu greckiego*.

¹⁰ ISO/R 843-1968 *International system for the transliteration of Greek characters into Latin characters*.

Jak widać, alternatywne rozwiązania wiążą się jedynie z usytuowaniem dodatkowych znaków, norma nie dopuszcza natomiast wariantowych zapisów znaków podstawowych. Zmiany, które wprowadza PN-ISO 843, implikują te same dylematy bibliograficzne, co nowa norma transliteracji alfabetów cyrylickich. Ich zasięg jest niewątpliwie mniejszy ze względu na ograniczone zasoby wydawnictw greckich (autorów greckich) w polskich bibliotekach, z wyjątkiem nielicznych księgozbiorów filologicznych. Niemniej wspomniane już problemy związane z hasłami opisu bibliograficznego wiążą się także ze zmianami transliteracji znaków greckich.

Na marginesie dodać należy, iż norma ISO nie była wolna od błędów. W *Aneksie B* w kolumnie zawierającej zapis wymowy zgodny z Międzynarodowym Alfabetem Fonetycznym recenzentka polskiego wydania normy, prof. Małgorzata Borowska, wskazała 3 wątpliwe zapisy. Długotrwałe próby monitorowania w tej sprawie przedstawiciela komitetu greckiego doprowadziły do potwierdzenia błędu w jednym z zapisów. Zgodnie z konwencją publikacji polskich wersji norm ISO błąd ten został poprawiony w tzw. odsyłaczu krajowym. Ponadto w pierwszym wydaniu normy ISO brakowało fragmentu tekstu przypisu. Dopiero w reedycji normy uzupełniono ów brak. Te ślady niedopracowania tekstu nie są czymś wyjątkowym w praktyce ISO. Tym bardziej dziwna, jeżeli zważyć na długi proces prac nad normą i wieloetapowy proces konsultacji, weryfikacji i akceptacji jej zawartości.

*

Lektura obu norm, a także nowych norm dotyczących haseł opisu bibliograficznego, wreszcie konfrontacja zasad z praktyką katalogowania książek w systemach zautomatyzowanych skłaniają do pytania o zasięg błędów, które popełniane są w trakcie procesów opracowania zbiorów i dostarczenia użytkownikowi informacji bibliograficznych. Nie miejsce tu na rozważania ogólne, chciałbym zastanowić się jedynie nad tym wycinkiem, który wiąże się bezpośrednio z procesem konwersji pism, a mianowicie udostępnieniem czytelnikowi w bazie danych możliwości odnalezienia pozycji danego autora, którego nazwę w haśle podajemy w formie transliterowanej, pod hasłem ujednoliconym oraz pod formą spolszczoną, która na ogół jest mu bardziej znana i która stać się winna hasłem odsyłacza (według przepisów Grycza i Borkowskiej — ogólnego, według nowej normy — całkowitego). Zaczniemy od kwestii formatu.

Format USMARC stał się standardem krajowym, czy jak chcą niektórzy, „narodowym normatywem”¹¹. Nie zmienia to faktu, a może

¹¹ A. Radwański: *Nowe technologie informacyjne*. W: *Biblioteki w społeczeństwie demokratycznym*. Forum czytelnicze VII. Kielce, 28-31 maja 2000. Warszawa 2000 s. 103.

raczej smutnego paradoksu, iż nie poszły w ślad za tym żadne działania w kierunku przygotowania oprogramowania bibliotecznego dostosowanego do tego formatu. Żadne polskie programowanie nie ma mechanizmów w pełni obsługujących format USMARC. Jeśli jestem w błędzie — czekam na sprostowania. Mówiąc o braku mechanizmów, mam na myśli przede wszystkim istnienie w jednej bazie rekordów bibliograficznych i powiązanych z nimi rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Oczywiście, kilka programów polskich daje możliwość prowadzenia bazy bibliograficznej w tym formacie. Zapowiedzi obsługi kartotek wzorcowych w polskich programach kończą się na ogół na możliwości prowadzenia pomocniczego zbioru haseł przedmiotowych (deskryptorów-askryptorów) wraz z kopiowaniem tych elementów do rekordu bibliograficznego. To zdecydowanie za mało. Z kolei MAK pozwala na założenie baz z zastosowaniem formatu USMARC, a także podgląd innych (w praktyce 3) zbiorów (które mogą pełnić funkcję list wzorcowych nazw osobowych czy nazw ciał zbiorowych — haseł korporatywnych) wraz z możliwością kopiowania z nich rekordów bądź ich fragmentów. Nie obsługuje jednak koniecznych w tym przypadku mechanizmów relacji między rekordami bibliograficznymi a zbiorem haseł wzorcowych. W efekcie na przykład hasła odsyłaczy całkowitych i uzupełniających, które w formacie USMARC występują wyłącznie w rekordzie kartoteki wzorcowej (pola odpowiednio bloków 4-- i 5--, np. dla haseł osobowych — pola 400 i 500) nie są dostępne w procesie wyszukiwania rekordów, nawet jeżeli pojawiają się w towarzyszącym bazie głównej zbiorze haseł formalnych. Rekord bibliograficzny w formacie USMARC nie zawiera bowiem haseł odsyłaczy. Pozostają one w rekordzie kartoteki wzorcowej. System obsługujący ten format musi zatem umożliwić np. wyszukiwanie (co oznacza w praktyce zakładanie indeksów) zarówno poprzez elementy rekordu bibliograficznego (np. pole 245 — tytułu właściwego), jak i pola rekordu haseł wzorcowych (hasła osobowe, korporatywne, tytułowe — w przypadku tytułów ujednoliconych). Takiego mechanizmu (a nie jest on przecież jedynym koniecznym mechanizmem w obrębie tych specyficznych relacji między dwoma zbiorami: rekordów bibliograficznych i rekordów haseł) nie posiadają polskie systemy. Były one konstruowane pod kątem formatu MARC BN, upowszechnionego wraz z udostępnieniem przez Bibliotekę Narodową *Przewodnika Bibliograficznego* w wersji zautomatyzowanej. Format ten określał przez wiele lat pewien wzorzec i narzucił swoisty standard w zakresie konstrukcji baz bibliograficznych i bibliotecznych w Polsce. Nie miejsce tu na charakterystykę tego formatu. Pragnę jedynie zwrócić uwagę na podstawową różnicę między formatami MARC BN a USMARC. MARC BN wszystkie punkty dostępu sytuuje w obrębie rekordu bibliograficznego. Z tego powodu np. w polu 100 (hasła autorskiego) obok podpól przeznaczonych dla ujednoliconej

formy nazwy osobowej (1 — nazwisko, 2 — imię) występują także podpola przeznaczone dla nazw i form odrzuconych: pseudonimu, kryptonimu czy spolszczonej formy (odpowiednio podpola: p, k, s). Przy konieczności transliteracji rozkład elementów jest następujący: w podpolach 1-2 znajduje się ujednolicona nazwa osobowa, np. autora rosyjskiego, w wersji transliterowanej, w podpolu s — forma spolszczona.

```
100ps%1Platonov %2Andrej %2Platonovič %d1899-1951 %sPłato-
now Andriej
20001%aCzewengur
201 %fAndriej Płatonow %gprzeł. [z ros.] Ireneusz Maślarz, Jadwiga
Szymak-Reiferowa
```

W efekcie możliwe jest założenie zbioru wyszukiwawczego, w którym znajdą się nazwy i formy odrzucone oraz przyjęte jako hasła opisu bibliograficznego. Do indeksu zostanie wprowadzona zarówno zawartość podpól 1-2, jak i podpól k, p, s. Czytelnik znajdzie opis pod hasłem głównym, jak i odsyłaczowym pod jednym warunkiem: we wszystkich rekordach opisów dzieł danego autora wypełnione zostaną wszystkie podpola hasła oraz haseł odsyłaczy ogólnych. Jednym słowem, niezgodnie zresztą z przepisami Grycza i Borkowskiej (a do nich przede wszystkim odwoływał się format MARC BN, przynajmniej we wczesnej fazie implementacji), zapis odsyłaczowy wykonywany jest nie jednokrotnie (kardynalna zasada odsyłacza ogólnego), a wiele razy — tyle, ile jest pozycji w danym zbiorze wymagających zastosowania takiego odsyłacza. Wystarczy, by jedna z pozycji nie zawierała notacji hasła odsyłacza, by utrudnić użytkownikowi dotarcie do właściwej pozycji. Posłużmy się 2 przykładami pola 100 z bazy *Przewodnika Bibliograficznego* na CD za l. 1980-1999:

```
p0%1Dostoevskij %2Fëdor Michajlovič
20001%aZ notatników
201 %fFiodor Dostojewski %gwybrał, przeł. [z ros.], słowem wstęp-
nym i przypisami opatrzył Zbigniew Podgórzec
```

```
100ps%1Dostoevskij %2Fëdor %2Michajlovič %d1821-1881
%SDostojewski Fiodor
20001%aBracia Karamazow
201 %fFiodor Dostojewski %gprzeł. [z ros.] Aleksander Wat ; [posł.
Andrzej Drawicz]. T. 1-2
```

W zagranicznych oprogramowaniach obsługujących format USMARC (ale INNOPAC — już nie) podział zadań między rekordami

bibliograficznymi i rekordami haseł umożliwia jednokrotny zapis w rekordzie kartoteki wzorcowej zarówno hasła ujednoliczonego (np. osobowego), jak i wariantów tego hasła (zwanymi tropami). Umożliwia także dzięki w gruncie rzeczy jedynie wirtualnemu kopiowaniu do rekordu bibliograficznego hasła z kartoteki wzorcowej (w rzeczywistości hasło pozostaje zapisane tylko w kartotece, w rekordzie bibliograficznym pojawia się jedynie odesłanie do właściwego rekordu kartoteki, umożliwiające pobranie elementów z kartoteki podczas wyświetlania rekordu dla użytkownika) wprowadzenie ewentualnych poprawek w hasłach ujednoliconych czy tropach w kartotece wzorcowej jednokrotnie, niezależnie od liczby rekordów wykorzystujących dane hasło. Format MARC BN zmusza do wykonania takiego zabiegu we wszystkich rekordach bibliograficznych po kolei (aczkolwiek np. MAK umożliwia wykonanie tej operacji grupowo).

Migracja zasobnych baz bibliotecznych z formatu MARC BN do formatu USMARC w ramach zintegrowanych systemów bibliotecznych, której towarzyszyła wspomniana deklaracja o przyjęciu formatu USMARC jako krajowego standardu, skomplikowała sprawę. Biblioteki, które wkraczają na drogę automatyzacji mają do wyboru 3 drogi:

- zakup drogiego oprogramowania zagranicznego; bez wątpienia ta opcja dostępna jest dla nielicznych, głównie bibliotek naukowych, które są w stanie pozyskać znaczące fundusze ze źródeł pozabibliotecznych (fundacje, KBN);

- zakup polskiego oprogramowania, które nie wykorzystuje formatu USMARC, co w przyszłości w przypadku migracji do innych systemów stanowić może poważny problem w zakresie konwersji danych, a obecnie uniemożliwia przejmowanie rekordów z innych zasobów utrzymywanych w formacie USMARC;

- założenie bazy w formacie USMARC z wykorzystaniem polskiego oprogramowania, np. MAK; taka ewentualność może wydać się dla wielu bibliotek kusząca: z jednej strony koszty zakupu pakietu oprogramowania w porównaniu z ofertami zachodnimi są minimalne, z drugiej strony zachowujemy standard, ów „narodowy normatyw”. Czy jednak zdajemy sobie sprawę z konsekwencji takiego wyboru?

Od początku 1998 r. Biblioteka Narodowa kataloguje bieżący wpływ w systemie INNOPAC w formacie USMARC. Proponuje równocześnie odbiorcom możliwość odbioru bieżących rekordów *Przewodnika Bibliograficznego* w wersjach: w formacie MARC BN lub USMARC. Rekordy przejmowane są więc z bazy INNOPAC w formacie macierzystym, a także dokonywana jest konwersja danych do formatu MARC BN. Kumulacja *Przewodnika* na CD nadal dostępna jest wyłącznie w formacie MARC BN. Czy odbiorcy otrzymują pełne dane? Nie, ponieważ wraz z przejściem przez BN formatu USMARC rekord książki w *Przewodniku* zawiera w zasadzie opis bibliograficzny z hasłem ujednoliconym,

pomija zaś te dane, które mieszczą się w rekordzie kartoteki wzorcowej. Jeżeli użytkownik przejmować będzie rekordy *Przewodnika* sporządzone w formacie USMARC do systemu, w którym funkcjonuje kartoteka wzorcową, będzie mógł automatycznie lub za pośrednictwem dodatkowych mechanizmów powiązać oba typy rekordów (o ile, rzecz jasna, odpowiednie rekordy istnieją w kartotece wzorcowej). Jeżeli jednak zdecyduje się prowadzić tę bazę (bibliograficzną czy katalogową) w systemie pozbawionym kartoteki wzorcowej, wówczas nie dostarczy użytkownikowi wielu istotnych elementów wyszukiwawczych. Analogiczna sytuacja dotyczy rekordów MARC BN od momentu konwersji danych *Przewodnika* z systemu INNOPAC do formatu MARC. Spójrzmy na ten problem z punktu widzenia relacji między transliterowaną a spolszczoną wersją nazwy osobowej. Wybieramy autorów rosyjskich, albowiem właśnie kwestia transliteracji, a dokładnie relacji w opisie między formą transliterowaną a spolszczoną jest punktem wyjścia tych rozważań. Większość rekordów tego rodzaju zostaje pozbawiona formy spolszczonej, która dotychczas występowała w podpolu s pola 100. Spójrzmy na kilka przykładów (fragmentów rekordów MARC BN) z *Przewodnika*:

```
040ta%apol %oeng %orus
100p0%1Volkogonov %2Dmitrij %2Antonovič %d1928-
20001%aStalin.T. 1
201 %fDmitrij Wołkogonow %gprzekł. Maciej Antosiewicz
210 %aWarszawa %c"Amber" %d1999
```

```
040ta%apol %orus
100p0%1Eršov %2Petr %2Pavlovič
20001%aKonik Garbusek
201 %fPiotr Jerszow %gil. Anna Wielbut ; [tł. Igor Sikirycki]
210 %aWarszawa %c"Geminis" %d[1999]
```

```
040ta%apol %orus
100p0%1Tołstoj %2Lev %2Nikołaevič %d1828-1910
20001%aAnna Karenina.T. 2
201 %fLew Tołstoj %gprzeł. Kazimiera Hłakowiczówna
210 %aWarszawa %cPrószyński i S-ka %d[1999]
```

```
040ta%apol %orus
100p0%1Lotman %2Jurij %2Michajlovič %d1922-1993
20001%aKultura i eksplozja
```

201 %fJurij Łotman %gprzeł. i słowem wstępnym opatrzył Bogusław Żyłko

210 %aWarszawa %cPaństw. Instytut Wydawniczy %d1999

040ta%apol %orus

100p0%1Bulyčev %2Kir %d1934-

20001%aOpowiadania guślarskie

201 %fKir Bułyczow %gprzeł. Tadeusz Gosk, Anita Tyszkowska-Gosk, Eligiusz Madejski

210 %aWarszawa %cPrószyński i S-ka %d1998

040ta%apol %orus

100p0%1Esenin %2Sergej Aleksandrovič %d1895-1925

20001%aLiryki najpiękniejsze

201 %fSergiusz Jesienin %g[red. Jerzy Kapica]

210 %aToruń %c"Algo" %d2000

040ta%apol %orus

100p0%1Bulgakov %2Michail %2Afanas'evič %d1891-1940

20001%aDiaboliada

201 %fMichał Bułhakow %gprzeł. Irena Lewandowska, Witold Dąbrowski

210 %aWarszawa %cPrószyński i S-ka %d1998

040ta%apol %beng %brus %orus

100p0%1Ševčenko %2Igor %2A.

20001%aDoskonalenie technologii i narzędzi uprawowych w aspekcie własności agrofizycznych gleb %dRazrabotka i soveršenstvovanie technologij i techničeskich sredstv dlja obrabotki počv v aspekte ich agrofizičeskich pokazatelej %eskrót rozprawy habilitacyjnej

201 %fIgor Szewczenko

210 %aWarszawa %cIBMER %d1997

040ta%apol %orus

100p0%1Ageev %2M.

20001%aRomans z kokainą

201 %fM. Agiejew %gprzeł. i posłowiem opatrzył Leszek Engelking

210 %aWarszawa %c"Czytelnik" %d1997

We wszystkich tego typu przypadkach do zbioru wyszukiwawczego trafiają jedynie ujednolicone transliterowane formy nazw osobowych.

Użytkownik nie znajdzie w indeksie form odrzuconych ani w postaci odsyłacza, ani hasła kierującego go wprost do rekordów danego autora. Czy będzie na tyle domyślny, by książek Agiejewa szukać pod hasłem „Ageev”, Bułhakowa pod „Bulgakov”, Bułyczowa pod „Bulyčev”, Jesienina pod „Esenin”, Szewczenki pod „Ševčenko”, a Jerszowa pod „Eršov”? Byłbym raczej skłonny przyjąć założenie, iż większość czytelników szybciej dojdzie do wniosku, iż danej pozycji brak w zbiorze, aniżeli wpadnie na pomysł szukania jej pod inną formą aniżeli ta widniejąca w książce lub znanych mu źródłach informacyjnych. Oczywiście, może szukać opisu książki pod tytułem, może konsultować się z bibliotekarzem itp. Nie zmienia to sytuacji: zabieg pobierania danych bibliograficznych w formacie USMARC lub konwersji z formatu USMARC do formatu MARC BN z pominięciem danych kartoteki wzorcowej prowadzi do niespójności bazy. Gwoli ścisłości dodać należy, iż niekiedy rekordy MARC BN zaopatrywane są po konwersji w uzupełniające hasło odsyłaczowe (przykład z PB z 2001 r.):

```
040 ta apol orus
100ps 1Puškin 2Aleksandr Sergeevič d1799-1837 sPuszkin Aleksander
20001 aLiryki najpiękniejsze
201 fAleksander Puszkin g[red. Jerzy Kapica]
```

```
040ta%apol %orus
100ps%1Puškin %2Aleksandr Sergeevič %d1799-1837 %sPuszkin
Aleksander
20001%aLiryki najpiękniejsze
201 %fAleksander Puszkin %g[red. Jerzy Kapica]
210 %aToruń %c"Algo" %d2000
```

Taka praktyka jest jednakże sporadyczna i w efekcie prowadzi do bałaganu: niektóre pozycje danego autora można znaleźć w bazie pod obiema formami nazwy osobowej, część natomiast widnieje tam wyłącznie w postaci transliterowanej, bez jakiegokolwiek odsyłacza. W przypadku bazy *Przewodnika* prowadzonej w formacie USMARC sytuacja jest jeszcze bardziej jednoznaczna: żadne warianty nazwy osobowej poza jej ujednoliconą transliterowaną formą nie są dostępne, bowiem w rekordzie bibliograficznym w tym formacie brak jest pola czy podpola przeznaczonego na nazwy i formy odrzucone (hasła odsyłacza ogólnego, obecnie zwanego całkowitym).

Jak już wspomniano, od początku 2001 r. Biblioteka Narodowa stosuje nowe normy transliteracji języków cyrylicy i alfabetu greckiego. W rezultacie niektóre hasła osobowe przybierają w opisie odmienną postać. Zobrazujmy to przykładem Anny Achmatowej. Do-

tychczasowe opisy książek tej autorki zaopatrywane były w hasło Achmatova Anna oraz niekiedy dodatkowe zapisy dla formy spolszczonej oraz prawdziwego nazwiska:

040ta%apol %orus
 100sw%lAchmatova %2Anna %d1889-1966 %wGorenko Anna
 Andreevna
 20001%aModlitwa
 201 %fAnna Achmatowa [pseud.] %gprzeł. Zbigniew Dmitroca
 210 %aWarszawa %c"Alfa" %d1998

040ta%apol %orus
 100sz%lAchmatova %2Anna %d1889-1966 %sAchmatowa Anna
 %wGorenko Anna Andreevna
 20001%aRequiem
 201 %fAnna Achmatowa %gprzeł. [z ros.] Seweryn Pollak i Eugenia
 Siemaszkiewicz ; [oprac. graf. Walery G. Traugot]
 210 %aWarszawa %cWaiF %d1991 %eCiech. %gPras.ZG

040pa%apol
 100p0%lAchmatova %2Anna %d1889-1966
 20001%aPoezje
 201 %fAnna Achmatowa %gw Wybór i posł. Jadwiga Szymak-Reife-
 rewa
 210 %aKraków %cWydaw. Literackie %d1981 %eKrak %gDNar 1

Opis z 2001 r. widnieje już pod hasłem Ahmatova (bez hasła jakiegokolwiek odsyłacza):

040ta%apol %orus
 100p0%lAhmatova %2Anna Andreevna %d1889-1966
 20001%aLiryki najpiękniejsze
 201 %fAnna Achmatowa %g[red. Jerzy Kapica]
 210 %aToruń %c"Algo" %d2000

Zmianie ulega zatem forma hasła autorskiego. Na dodatek, na skutek braku konsekwencji w zaopatrywaniu pola 100 w formy odrzucone, część pozycji tej autorki można będzie także znaleźć pod hasłem spolszczonym, część pod jej właściwym nazwiskiem.

Czy owe meandry są specyficzną cechą *Przewodnika Bibliograficznego*? Nie, pojawiają się we wszystkich tych przypadkach, gdy usiłujemy przejąć z bazy danych prowadzonej w formacie USMARC jedynie rekordy bibliograficzne, nie zważając na dodatkowe zapisy w kartotece wzorcowej. A taki wzorzec działania przyjmują niektóre biblioteki

polskie. Duża biblioteka publiczna czy naukowa prowadzi wspólnie z bibliotekami kooperującymi katalog (rodzaj katalogu centralnego) w zintegrowanym systemie bibliotecznym. Biblioteki współpracujące uczestniczą w tworzeniu bazy głównej, mogą jednocześnie kopiować rekordy bibliograficzne do własnego lokalnego systemu, w którym prowadzą zarazem zautomatyzowaną wypożyczalnię, udostępniają inne bazy bibliograficzne itp. Nie wiem, do jakiego stopnia mają świadomość, iż tworzą w ten sposób ułomną bazę lokalną, pozbawioną w przypadku wielu opisów ważnych elementów. Jeśli dobrze rozumiem, taki model relacji proponuje Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy innym bibliotekom dzielnicowym¹². Baza główna prowadzona jest w formacie USMARC z wykorzystaniem oprogramowania ALEPH. Placówki kooperujące w tworzeniu wspólnego katalogu mogą dopisywać do bazy rekordy, a często tylko sigła do wprowadzonych już opisów, co z punktu widzenia organizacyjnego jest potwierdzeniem wszelkich zalet katalogowania kooperatywnego w ramach centralnego katalogu. Biblioteki te prowadzą własne bazy lokalne, z wykorzystaniem oprogramowania MAK (również w formacie USMARC), przejmując rekordy z bazy głównej. Biblioteka Główna przygotowała w tym celu dodatkowe narzędzia, które ułatwiają transport danych i dokonują niezbędnej konwersji w zakresie odmiennego w obu systemach kodowania polskich znaków. Biblioteki publiczne, które nie mają oprogramowania klienta ALEPH mogą przejmować (i przejmują) od Biblioteki Głównej rekordy w formacie USMARC na dyskietkach. Co jedne i drugie biblioteki wprowadzają do baz lokalnych? Jedyne rekordy bibliograficzne¹³. Weźmy pierwszy z brzegu przykład opisu (a dokładnie jego fragmentu) z bazy ALEPH, w postaci wyeksportowanego rekordu, gotowego do przejścia do bazy MAK:

1001 L %aZuckerman, Yitzhak%d(1915-1981)
24500 L %aNadmiar pamięci :%b(siedem owych lat) : wspomnienia
1939-1946 /%cIcchak Cukierman [nazwa] "Antek" [pseud.]
; red. nauk. i przedm. Marian Turski ; posł. Władysław
Bartoszewski ; przeł. z hebr. Zoja Perelmuter.

¹² Współpraca w zakresie katalogowania dotyczy jedynie czytelników naukowych (aktualnie 3) i ma na celu przede wszystkim wzbogacenie informacji o zasobach tych placówek w *Katalogu bibliotek publicznych Warszawy* dostępnym poprzez Internet. (Przyp. red.).

¹³ Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy od czerwca 2001 r. udostępnia bazę odsyłaczy w programie MAK dla bibliotek publicznych Warszawy i województwa mazowieckiego. Baza ta ma strukturę zgodną z formatem USMARC dla kartotek wzorcowych i zawiera wszystkie rekordy wzorcowe niezbędne do obsługi *Katalogu bibliotek publicznych Warszawy*, z którego pobierane są dane. Jednocześnie zaproponowano sposób połączenia indeksów bazy bibliograficznej z bazą odsyłaczy, z wykorzystaniem mechanizmu „indeksu synonimów” systemu MAK, dzięki czemu możliwe jest przeszukiwanie bazy również przez formy odrzucone. Przykład wyszukiwania: po wpisaniu w indeksie autorów nazwy „Cukierman” (forma odrzucona) kursor w indeksie zatrzymuje się na nazwie „Zuckerman” (forma właściwa). Zainteresowane biblioteki okresowo otrzymują zaktualizowaną wersję bazy odsyłaczy. (Przyp. red. na podstawie informacji otrzymanej z Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy).

- 2463 L %iTyt. oryg.:%aSzewa haszanim hahejn
 260 L %aWarszawa :%bWydaw. Naukowe PWN,%c2000.
 300 L %aX, [2], 445, [2] s. ;%c24 cm.
 504 L %aIndeks.
 7001 L %aTurski, Marian.%eRed.
 7001 L %aBartoszewski, Władysław%d(1922-).%ePosl.
 7001 L %aPerelmutter, Zoja.%eTl.
 980 L %a94(438).082:94(=411.16):929 Zuckerman Y.

Książka Icchaka Cukiermana jest opisana pod hasłem „Zuckerman Yitzhak”. Który użytkownik bazy na to wpadnie w sytuacji, gdy pozbawimy go niezbędnego odsyłacza od formy odrzuconej? ALEPH pozwala co prawda na kopiowanie także rekordów kartoteki wzorcowej, tylko gdzie wprowadzić te dane do bazy prowadzonej w systemie MAK? A w formacie USMARC — powtarzam ten truizm po raz kolejny — jedynie istnienie dodatkowego rekordu w kartotece wzorcowej umożliwia wyszukanie opisów bibliograficznych poprzez formę odrzuconą:

- 1001 Ia Zuckerman, Yitzhak Id (1915-1981)
 4001 Ia Cukierman, Icchak
 4000 Ia Antek.
 999 Ia VTLSFF5 00 000525x 0000
 667 Ia Żyd urodzony w Polsce, w 1947 wyemigrował do Palestyny.
 Był jednym z organizatorów i przywódców Żydowskiej Organizacji Bojowej, gdzie używał pseudonimu "Antek", uczestnik Powstania Warszawskiego.
 670 Ia Kat. poz.: A surplus of memory / Y. Zuckerman. — Berkeley, 1993.
 670 Ia EP
 670 Ia RAMEAU 1999.01 Ib (Zuckerman, Yitzhak (1915-1981)
 SYS 0100183

Jaki jest zakres tego zjawiska w skali ogólnopolskiej, nie potrafię powiedzieć. Nie wiem również, jak duży jest krąg odbiorców danych *Przewodnika Bibliograficznego* w formacie USMARC i w jakim oprogramowaniu dane te są wykorzystywane. Nie chcę demonizować zjawiska. Być może dla niektórych kwestia odmiennych form nazw, a szerzej korzystania z zapisów kartoteki wzorcowej, stanowi margines problemów opisu dokumentów. Należy jednak wziąć pod uwagę 2 czynniki:
 — znajdujemy się ciągle w początkowym etapie automatyzacji bibliotek w Polsce; błędy, które teraz popełniamy, ujawnią się za lat kilka, wraz z narastaniem, kumulacją baz danych;

— problem kartotek wzorcowych to nie tylko kwestia hasła osobowego i jego wariantów, to także nie poruszany w tym tekście problem odmiennych form nazw ciał zbiorowych i tytułów ujednoczonych. Wraz z upowszechnieniem nowych typów haseł i formatu USMARC, kwestia dostępu do rekordów bibliograficznych poprzez owe odrzucone hasła korporatywne i tytułowe nabierze jeszcze większego znaczenia.

Jakie wchodzi w grę środki zaradcze? Optymalne rozwiązanie to opracowanie polskiego oprogramowania, które obsługiwałoby podstawowe mechanizmy relacji rekordów w formacie USMARC i umożliwiałoby (w zależności od typu biblioteki i wielkości księgozbioru) pracę zarówno pod Windowsami, jak i pod UNIX (Linux) w architekturze klient-server. Niezależnie od naszych upodobań i przyzwyczajęń programy pracujące pod DOS odchodzą w cień. Można jedynie wyrazić żal, iż do tej pory nie znalazła się żadna instytucja, która podjęłaby się funkcji pilotowania (i finansowania czy współfinansowania) takiego projektu. Jeżeli przyjęto za dogmat, iż USMARC jest krajowym standardem, powinno się podjąć pracę nad budową oprogramowania, które format ten w pełni obsługuje. W innej sytuacji skazani będziemy wyłącznie na kosztowne systemy zagraniczne. Czy z inicjatywą takiego projektu nie powinna wystąpić Biblioteka Narodowa (której doświadczenia w tworzeniu i rozbudowie oprogramowania MAK są trudne do przecenienia) wspólnie z Komitetem Badań Naukowych?

Druga kwestia to postać rekordów bibliograficznych wyprowadzonych z bazy. Jedno z rozwiązań (jedno, albowiem dostępnych jest kilka) od lat stosowane jest w *British National Bibliography* (BNB) — publikowanej tak jak *Przewodnik Bibliograficzny* — na CD-ROM. W USMARC blok 9 przeznaczony jest na dane lokalne. Pole 900 wykorzystywane jest w BNB właśnie na zapis odsyłacza całkowitego. Spójrzmy na opisy książek Borysa Jelcyna i Fiodora Dostojewskiego:

```

01      0330317679#
008      910830$ar19911990$ben$e0$f0$g0$h0$i1$ka$leng$nb$oc$pw#
015.00:0/0 $ab9151255#
021.10:0/0 $a0330317679$bm#
082.00:0/0 $a947.0854092$c20#
100.10:0/0 $aEl'tsin$hB. N.$kBoris Nikolaevich#
245.10:0/0 $aAgainst the grain$ban autobiography$eBoris Yelsin$etranslated
          from the Russian by Michael Glenny#
260.00:0/0 $aLondon$bPan$c1991#
300.00:0/0 $avi,223p,[8]p of plates$bill$iports$c20cm$epbk#
350.00:0/0 $a£6.99#
503.00:0/0 $aOriginally published : London : Cape, 1990#
546.00:0/0 $aTranslation from the Russian#

```

- 600.10:0/0 \$aEl'tsin\$hB. N.\$kBoris Nikolaevich#
660.00:0/0 \$aPolitics#
661.00:0/0 \$bUnion of Soviet Socialist Republics#
900.10:0/0 \$aYeltsin\$hBoris\$xSee\$aEl'tsin, B. N. (Boris Nikolaevich)\$z100#
900.10:0/1 \$aYeltsin\$hBoris\$xSee\$aEl'tsin, B. N. (Boris Nikolaevich)\$z600#
- 001 1851527176#
008 940914\$as1994\$ben\$e0\$f0\$g0\$h0\$i1\$jf\$leng\$nb\$pW#
015.00:0/0 \$ab9476670#
021.10:0/0 \$a1851527176\$bm#
041.10:0/0 \$aengrus#
082.00:0/0 \$a891.733\$dF\$c20#
100.10:0/0 \$aDostoevskii\$hF. M.\$kFedor Mikhailovich\$c1821-1881#
240.20:0/0 \$aPrestuplenie i nakazanie\$rEnglish#
245.10:0/0 \$aCrime and punishment\$iThe gambler\$iNotes from the under-
ground\$eDostoyevsky#
260.00:0/0 \$aLondon\$bChancellor Press\$c1994#
300.00:0/0 \$a696p\$epbk#
350.00:0/0 \$a£2.99 : Formerly CIP#
660.00:0/0 \$bRussian fiction#
700.11:0/0 \$aDostoevskii\$hF. M.\$kFedor Mikhailovich\$c1821-1881\$tIgrok.
English#
700.11:0/1 \$aDostoevskii\$hF. M.\$kFedor Mikhailovich\$c1821-1881\$tZapiski
iz podpol'ia. English#
700.11:0/2 \$aGarnett\$hConstance#
700.11:0/3 \$aHogarth\$hC. J.#
840.00:0/0 \$aGreat classic library#
900.10:0/0 \$aDostoyevsky\$hFyodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor weMik-
hailovich),\$x1821-1881\$z100#
900.10:0/1 \$aDostojewski\$hFiodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor Mikhailo-
vich),\$x1821-1881\$z100#
900.10:0/2 \$aDostoyevsky\$hFyodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor Mik-
hailovich),\$x1821-1881\$z700#
900.10:0/3 \$aDostojewski\$hFiodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor Mikhailo-
vich),\$x1821-1881\$z700#
900.10:0/4 \$aDostoyevsky\$hFyodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor Mik-
hailovich),\$x1821-1881\$z700/1#
900.10:0/5 \$aDostojewski\$hFiodor\$xSee\$aDostoevskii, F. M. (Fedor Mikhailo-
vich),\$x1821-1881\$z700/1#

Jak widać, odsyłacze w polu 900 tworzone są odrębnie dla pól 100, 600 i 700. Nie zmienia to faktu, iż w ten prosty sposób, bez naruszania struktury formatu USMARC rozwiązano problem dostępu do rekordu poprzez hasła odsyłaczowe dla nazw osobowych, które w kartotece

wzorcowej okupują pola 4 i 5 (odpowiednio 400 — odsyłacza całkowitego i 500 uzupełniającego). Taki zabieg byłby możliwy także w przypadku *Przewodnika Bibliograficznego*, gdyby Biblioteka Narodowa dysponowała możliwością transferu danych z kartoteki wzorcowej do rekordu bibliograficznego podczas eksportowania danych.

Oddzielna kwestia to dostęp do kartotek wzorcowych. Wydaje się, iż w sytuacji przystępowania przez biblioteki do procesów automatyzacji — często bez znajomości wszystkich uwarunkowań — placówki najbardziej doświadczone w tym zakresie winny dzielić się z pozostałymi i doświadczeniem i własnym dorobkiem. Nic nie słyhać jednak o planach wydania (śladem Biblioteki Kongresu) na CD jakiegokolwiek kartoteki wzorcowej. Zapewne najbardziej zasobna kartoteka bibliotek VTLS, widoczna od wielu lat w telnecie, została niespodzianie zamknięta dla postronnych — dostęp zabezpieczono hasłem. A przecież biblioteki w Polsce nie są instytucjami prywatnymi ani komercyjnymi.

Czy transliteracja jest niezbędna w pracach bibliograficznych? To pytanie słyzy się w kontekście coraz częstszych głosów o niedalekim zmięrzchu reguł konwersji pism w związku z pojawieniem się standardu Unicode (kod 16-bitowy), który umożliwia zakodowanie praktycznie każdego znaku (pula dostępnych znaków przekracza 65 000) dowolnego alfabetu. Stąd na przykład propozycje zmian przepisów AACR2 w takim kierunku, by akceptowane były opisy nie transliterowane¹⁴. Również jeden z byłych członków Komisji Normalizacyjnej kwestionował sens publikacji norm konwersji pism w sytuacji istnienia i przyjęcia zapewne w niedalekiej przyszłości w Polsce standardu Unicode. Wydaje się, iż nie przekonała dyskutanta argumentacja o zasadniczej różnicy między kodowaniem znaków w wybranym edytorze tekstu, a koniecznością posługiwania się alfabetem łacińskim w bibliograficznej bazie danych ze względu na kwestię szeregowania czy wyszukiwania danych. Być może w przyszłości możliwe będzie wprowadzanie do baz opisów w różnych alfabetach bez konieczności ich łacynizacji. Użytkownik musiałby z kolei dysponować szeregiem wirtualnych klawiatur, by opisy takie móc wyszukać w bazie. Dziś perspektywa taka wydaje się odległa.

JERZY FRANKE

NEW POLISH STANDARDS IN SCRIPT CONVERSION

The Polish Standard PN-ISO 9:2000 *Information and documentation Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters Slavic and Non-Slavic languages* is the first Polish transliteration norm published as translation of an original ISO standard. Along with 6 detailed tables for Slavic languages it contains transliterations for 118

¹⁴ Y. Desrichard: *Les formats et normes de catalogage. Évolutions et perspectives*. „*Bulletin des Bibliothèques de France*” 1998 nr 3 s. 60-65.

characters used in 70 non-Slavic languages. The standard conforms strictly to the principle of uniqueness a given character is always transliterated the same way regardless of its language context. No variant solution (i.e. using digraph transliteration) is allowed for the sake of uniqueness of re-transliteration.

The new standard PN-ISO 843:1999 *Information and documentation Conversion of Greek characters into Latin characters* supersedes the old one dated back to 1972. It contains principles of transliteration, transcription and reversible retranscription. Re-conversion of the text to its original form is guaranteed, no variant form of transcription/transliteration of basic character is allowed.

It will be rather difficult to adopt the new standard in Polish libraries.

Artykuł wpłynął do redakcji 26 marca 2001 r.

GRAŻYNA PIOTROWICZ

NOWE POLSKIE NORMY DOTYCZĄCE AUTOMATYZACJI BIBLIOTEK

Omówienie: normy dotyczącej formatu do wymiany informacji oraz normy komend w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym, 5 norm ustalających kody wykorzystywane przy wymianie informacji bibliograficznych, normy poświęconej przygotowaniu rękopisów elektronicznych, wreszcie protokołu Z39.50.

Przedmiotem prac Normalizacyjnej Komisji Problemowej (NKP) nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji jest działalność normalizacyjna w zakresie bibliotekarstwa i bibliografii, informacji naukowo-technicznej i zagadnień wydawniczych.

Współcześnie dąży się do unifikacji niektórych metod pracy bibliotecznej w skali międzynarodowej, drogą porozumień w ramach UNESCO oraz Międzynarodowej Federacji Bibliotekarskich Stowarzyszeń i Instytucji (International Federation of Library Associations and Institutions — IFLA), m. in.: zasad opisu bibliograficznego tradycyjnego oraz czytelnego maszynowo, trybu wymiany wydawnictw, prowadzenia wypożyczeń międzybibliotecznych, budowy systemów informacyjno-wyszukiwawczych itp. W związku z faktem, iż obecnie zakłada się ścisłe powiązanie prac prowadzonych w kraju z działalnością międzynarodowych organizacji normalizacyjnych nie można takich prac prowadzić w oderwaniu od tendencji międzynarodowych. Przede wszystkim chodzi tu o Międzynarodową Organizację Normalizacyjną (International Organization for Standardization — ISO), a w przypadku NKP 242 — o jej Komitet Techniczny ISO/TC 46 Informacja i dokumentacja oraz Podkomitet SC 4 Zastosowanie komputerów w informacji i dokumentacji. Większość prac podejmowanych tam wiąże się z zastosowaniami automatyzacji.

Z zakresu tematyki zautomatyzowanych systemów bibliotecznych opracowano następujące Polskie Normy:

- PN-ISO 2709:1998 *Informacja i dokumentacja — Format do wymiany informacji*
- PN-ISO 6630:1999 *Dokumentacja — Bibliograficzne znaki sterujące*

- PN-ISO 6862:1999 *Informacja i dokumentacja — Kodowany zestaw znaków matematycznych do wymiany informacji bibliograficznej*
- PN-ISO 8777:1999 *Informacja i dokumentacja — Komendy w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym*
- PN-84/N-09120 *Zestaw dodatkowych znaków alfabetu łacińskiego do wymiany informacji bibliograficznych*
- PN-85/N-09121 *Zestaw znaków alfabetu greckiego do wymiany informacji bibliograficznych*
- PN-85/N-09122 *Zestaw dodatkowych znaków alfabetu cyrylicznego do wymiany informacji bibliograficznych*
- PN-ISO 12083:2000 *Informacja i dokumentacja — Przygotowanie i adiuścacja rękopisów elektronicznych*
- Pr-PN-ISO 23950 *Informacja i dokumentacja — Pobieranie informacji (Z39.50) — Definicja usługi aplikacyjnej i specyfikacja protokołu (w opracowaniu)*

PN-ISO 2709:1998 *Informacja i dokumentacja — Format do wymiany informacji.*

Normę ISO 2709 *Documentation. Format for bibliographic information interchange on magnetic tape* opublikowano po raz pierwszy w 1973 r. Opracowana została przez Bibliotekę Kongresu przy współpracy Brytyjskiej Bibliografii Narodowej w związku z przygotowaniem formatu MARC (poprzednika formatu USMARC) dla zautomatyzowanych systemów bibliotecznych. W formatach typu MARC przyjęto jednolitą strukturę rekordów zawierających dane bibliograficzne różnych typów dokumentów oraz rekordów kartotek haseł wzorcowych. Norma ISO 2709 nie ustalała konkretnego formatu, raczej tylko ogólną strukturę rekordu, umożliwiającą wymianę danych bibliograficznych na taśmach magnetycznych. Norma ta znowelizowana została następnie w 1981 r. Struktura rekordu przewidywała 3 podstawowe jego elementy: etykietę, tablicę adresów oraz pola zmiennej długości. Norma podawała tylko ogólne założenia formatu, przewidując np. miejsca, w których należy umieścić etykiety pól, ale nie określając ich wartości. Zakładała istnienie separatorów pól, ale ich nie określała. Obecnie wszystkie formaty pochodzące od formatu MARC mają strukturę ustaloną przez tę normę. Taśmy magnetyczne rozpowszechniane przez Bibliotekę Kongresu i Bibliotekę Brytyjską zachowują z nią zgodność, mimo że wykorzystują różne formaty (USMARC, UKMARC).

W Polsce odpowiednikiem ISO 2709-1973 była norma PN-78/N-09015, a odpowiednikiem ISO 2709:1981 norma PN-84/N-09015 *Format do wymiany danych bibliograficznych na taśmie magnetycznej.* Norma ustalała strukturę (układ oraz sposób zapisu danych) rekordu bibliograficznego do wymiany informacji bibliograficznych na taśmie magnetycznej.

Szybki rozwój techniki komputerowej i technologii teleinformatycznych spowodował m.in. powstawanie coraz to nowszych zautomatyzowanych systemów bibliotecznych i informacyjnych. Pojawiły się nowe typy dokumentów gromadzonych, opracowywanych i katalogowanych przez biblioteki, np. dokumenty elektroniczne dostępne online. Wprowadzono też wiele zmian w przepisach katalogowania, dostosowując je do potrzeb katalogów zautomatyzowanych¹. Natomiast transfery danych realizowane dotychczas offline, zazwyczaj przy wykorzystaniu taśm magnetycznych, zaczęto coraz częściej zastępować wygodniejszymi w użyciu i bardziej pojemnymi dyskami optycznymi lub realizować bezpośrednio w trybie online, jako transfer plików poprzez sieci komputerowe².

Aby zapewnić sprawną dystrybucję, wymianę i przejmowanie danych bibliograficznych na szeroką skalę, dokonano następnej nowelizacji międzynarodowej normy ISO 2709:1981 i w 1996 r. ukazała się jej najnowsza wersja ISO 2709:1996 *Information and documentation — Format for information exchange*. Polskim odpowiednikiem tej normy jest PN-ISO 2709:1998 *Informacja i dokumentacja — Format do wymiany informacji*, która zastąpiła PN-84/N-09015.

Norma PN-ISO 2709:1998 określa podstawową strukturę rekordu o polach zmiennej długości. Podane w niej postanowienia mają charakter ogólny³ i mogą być wykorzystywane w sposób niemal uniwersalny do przygotowania zróżnicowanych formatów, gdyż w sposób precyzyjny i jednoznaczny określają tylko: 24-znakową długość etykiety rekordu, 3-znakową długość etykiety pola oraz separatory pola i rekordu. W stosunku do normy z 1981 r. wprowadza ona dodatkowo definicję podrekordu jako grupy pól wewnątrz rekordu, które można traktować jako całość.

Norma ISO 2709:1996 ustala wymagania dotyczące formatu wymiany do wykorzystania zarówno w rekordach bibliograficznych sporządzanych dla wszystkich postaci materiałów podlegających opisowi bibliograficznemu, jak i w innych typach rekordów. W normie tej nie określono długości ani zawartości poszczególnych rekordów. Etykietom pól, wskaźnikom czy identyfikatorom nie przypisano żadnego konkretnego znaczenia. Podkreślono tylko, iż te wymagania ustala się na poziomie implementacji formatu. Ogólna struktura formatu przedstawiona w ISO 2709:1996 przeznaczona jest przede wszystkim do komunikacji między systemami informacyjnymi, a nie wewnątrz tych systemów.

Stosowanie formatu zgodnego z normą ISO 2709:1996 wraz z zaleceniami przyjętymi w zasadach katalogowania zapewniają spójność

¹ A. Padziński: *Stosowanie Polskich Norm w w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*. Warszawa 2000 s. 13.

² A. Jacquesson: *Automatyzacja bibliotek — zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa 1999 s. 245.

³ Por. przyp. 1, s. 42.

i wysoką jakość danych w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych. O wartości systemu zawsze ostatecznie decydują dane⁴. Poprawna interpretacja formatu przez zautomatyzowane systemy biblioteczne ma ogromne znaczenie i umożliwia sprawne tworzenie katalogów lokalnych, centralnych, a także wirtualnych. Istnieje również możliwość korzystania z różnorodnych systemów informacyjno-wyszukiwawczych i jednoczesnego przeszukiwania wielu baz danych.

Formaty są przeznaczone do wymiany i dystrybucji danych bibliograficznych w formie czytelnej dla komputera. Stosowanie omawianej normy zapewnia zatem kompatybilność formatów i usprawnia wymianę danych. Sprzedawane obecnie systemy dopuszczają na wejściu formaty typu MARC (np. USMARC i UNIMARC), a to oznacza, że systemy te są w stanie importować opisy.

Format wymienny jest jednak pewną strukturą zewnętrzną w stosunku do używanego systemu bibliotecznego i nie narzuca żadnej określonej struktury do użytku wewnętrznego. Większość współczesnych systemów bibliotecznych, np. DYNIX, wykorzystuje systemy zarządzania bazami danych i dane są w nich zorganizowane zgodnie z tymi systemami. Nie przeszkadza to jednak zupełnie w prowadzeniu wymiany danych w formacie wymiennym. Na przykład w systemie DYNIX dane przyjmowane są w formacie MARC, a wewnątrz zorganizowane w systemie zarządzania bazami danych, czyli w systemie PICK. Natomiast na ekranach komputerów wyświetlane są znowu zgodnie ze strukturą formatu rekordu MARC⁵.

PN-ISO 8777:1999 *Informacja i dokumentacja — Komendy w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym.*

Konsekwencją istnienia wielu systemów informacyjno-wyszukiwawczych, katalogów online i różnorodnych baz danych jest też duża liczba różnego rodzaju systemowych interfejsów użytkownika i metod wyszukiwania informacji. Użytkownik może mieć problemy z opanowaniem umiejętności korzystania z nich. Aby przeciwdziałać temu zjawisku, grupa Euronet już przed laty podjęła próby wprowadzenia znormalizowanego języka komend w serwisach informacyjnych online. W efekcie tych działań utworzono język Common Command Language (CCL), skodyfikowany następnie w normie międzynarodowej ISO 8777:1993⁶. Językami klasy CCL posługują się wielkie komercyjne serwisy informacyjne online, np. Dialog czy STN International. W przypadku STN International język ten przyjął nawet specjalną nazwę — Messenger.

⁴ *Tamże*, s. 100.

⁵ Por. przyp. 2, s. 159.

⁶ *Tamże*, s. 154.

Norma ISO 8777:1993 *Information and documentation — Commands for interactive text searching*, której krajowym odpowiednikiem jest Polska Norma PN-ISO 8777:1999 *Informacja i dokumentacja — Komendy w interaktywnym wyszukiwaniu tekstowym*, ustala podstawowy zbiór komend do interaktywnego wyszukiwania danych w systemach wyszukiwawczych oraz typy odpowiedzi oczekiwanych od tych systemów. Ustala ona „strukturę komend”, podkreślając, że komenda powinna rozpoczynać się nazwą komendy lub skrótem nazwy, a następnie zawierać specyfikację komendy. Norma określa ogólne kryteria, którymi kierowano się przy doborze nazw komend i metody skracania tych nazw. Następnie podaje składniki specyfikacji komend oraz ich format. W normie zastosowano 7-bitowy (zgodny z ISO/IEC 646:1991⁷) kod i wszystkie odsyłacze do znaków lub symboli specjalnych odnoszą się do tego kodu. Dopuszcza ona również możliwość używania innych systemów zdolnych do uzyskania tych samych lub ekwiwalentnych znaków graficznych. Norma PN-ISO 8777:1999 nakłada na system wymóg zdolności akceptacji zarówno małych, jak i wielkich liter, bez ich rozróżniania. Określa dopuszczalne separatory (spacje, przecinki, średniki, nawiasy) oraz opisuje zasady ich używania. W formie tabeli przedstawia nazwy podstawowych komend oraz precyzuje zakres ich zastosowania. W dalszej części omawia poszczególne komendy. Szczególnie starannie (jednak z zachowaniem ogólnych cech) prezentuje używaną do formułowania zapytań komendę FIND, która powoduje przeszukanie jednej lub więcej baz danych systemu. Norma podaje specyfikację komendy FIND (deklarację wyszukiwawczą) oraz omawia możliwe do wykorzystania w niej: wskaźniki przywracania, metody maskowania znaków, operatory (Boole’a, zakresu i bliskości) oraz kwalifikatory.

Podobnie, więcej miejsca norma ta poświęca omówieniu metod zapamiętywania i odtwarzania strategii wyszukiwawczych, które mają szczególne znaczenie dla użytkowników o ustalonej tematyce zainteresowań, regularnie przeszukujących pewną bazę lub bazy danych, np. w serwisach informacyjnych online. Prezentuje ona również m.in. interesującą komendę DEFINE, pozwalającą użytkownikowi systemu wprowadzać wartości domyślne lub samodzielnie określać pewne sekwencje komend. Norma dopuszcza możliwość wprowadzania w systemach dodatkowych funkcji, które mogą się składać z dodatkowych komend, dodatkowych operatorów, kwalifikatorów i technik ograniczania.

Norma PN-ISO 8777 opisuje jeden szczególny typ interfejsu, a mianowicie standardowy interfejs systemu sterowanego komendami. Ułat-

⁷ ISO/IEC 646:1991 *Information technology. ISO 7 bit coded character set for information interchange*; odpowiednik polski: PN-93/T42109/01 *Technika informatyczna. Zestaw znaków w kodzie 7-bitowym ISO przeznaczony do wymiany informacji*

wia dostęp i wyszukiwanie w komputerowych katalogach bibliotecznych oraz w innych komputerowych bazach danych. Norma ta nie ogranicza i nie zabrania korzystania z innych niż komendy typów interakcji „użytkownik — system”, takich jak: menu, język naturalny czy też użycie własnego (nieznormalizowanego) języka komend. Przeznaczona jest dla projektantów i użytkowników systemów wyszukiwania informacji. Przedstawione w niej definicje odzwierciedlają punkt widzenia użytkownika. Nie odnoszą się one do technicznego ani inżynierskiego aspektu komputerów. Zasadą ogólną przyjętą w PN-ISO 8777 jest to, iż nie określa ona sposobu wprowadzania opisanych w niej funkcji przez projektantów systemów. Funkcje i oczekiwane odpowiedzi systemu opisuje z punktu widzenia użytkownika.

Tryb działania systemu wyszukiwania informacji zgodny z omawianą normą jest również znany jako dialog sterowany przez użytkownika. Większość jego działań jest inicjowana przez użytkownika wydającego systemowi komendy. Nie wyklucza to jednak zadawania pytań przez system. W myśl postanowień normy PN-ISO 8777 system wyszukiwania informacji jest zgodny z nią, jeżeli rozpoznaje i odpowiada na każdą określoną w niej komendę. Kiedy zgodność ta jest nieosiągalna, system w odpowiedzi powinien poinformować o tym użytkownika.

PN-ISO 6630:1999 *Dokumentacja — Bibliograficzne znaki sterujące*

Norma ta jest krajowym odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 6630:1986 *Documentation — Bibliographic control characters*. Określa ona zbiór 15 bibliograficznych znaków sterujących przeznaczonych do stosowania przez poszczególne kraje i grupy językowe w procesach katalogowania, szeregowania i indeksowania. Zbiór bibliograficznych znaków sterujących rozszerza podstawowy zestaw znaków sterujących określony normą ISO 646⁸ (sekwencja ESC 2/1 4/0). W normie PN-ISO 6630 podano tablicę kodów i objaśnienie poszczególnych znaków sterujących wraz ze wskazaniem ich miejsca w tablicy kodów. Ponadto norma zawiera charakterystyki funkcjonalne poszczególnych znaków sterujących. Znaki te zestawiono w 4 następujące grupy znaków sterujących:

- znaki sterujące wstawkami,
- znaki sterujące szeregowaniem informacji,
- znaki sterujące indeksowaniem i odsyłaczami,
- operatory formatu.

Znaki sterujące wstawkami są wykorzystywane w sytuacjach, gdy zgodnie z zasadami katalogowania stosowanymi w poszczególnych krajach dodawane są do opisu bibliograficznego i włączane w tekst uzupełnienia pochodzące od katalogującego.

⁸ ISO 646:1972 została zastąpiona przez ISO/IEC 646:1991 (por. przyp. 7).

Znaki sterujące szeregowaniem informacji stosuje się, jeżeli według zasad szeregowania obowiązujących w danym kraju, biblioteczne czy ośrodki dokumentacji nie należy przy szeregowaniu uwzględniać wszystkich elementów hasła i opisu bibliograficznego (np. początkowego rodzajnika) w postaci, w jakiej zostały zapisane. W takim przypadku informacja dotycząca szeregowania musi być dodana do odpowiedniego elementu.

Znaki sterujące indeksowaniem i odsyłaczami dzielą się na znaki wyróżniające słowa kluczowe z ich kontekstu bibliograficznego (indeks KWIC) oraz znaki sterujące permutacją, które wykorzystuje się przy sporządzaniu indeksów i odsyłaczy.

Każde zastosowanie jednego operatora formatu pozwala na przemieszczenie znaku powyżej lub poniżej linii tekstu.

Stosowanie bibliograficznych znaków sterujących wymagane jest w procesach katalogowania, szeregowania i indeksacji, jeżeli informacja sterująca jest przekazywana techniką znaków sterujących włączonych w tekst. Norma nie wyklucza jednak stosowania innych technik.

Zaprezentowany w normie zbiór znaków nie zawiera znaków sterujących transmisją.

PN-ISO 6862:1999 *Informacja i dokumentacja — Kodowany zestaw znaków matematycznych do wymiany informacji bibliograficznej*

Norma ta jest krajowym odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 6862:1996 *Information and documentation — Mathematical coded character set for bibliographic information interchange*. Określono w niej 188 znaków graficznych wraz z ich reprezentacjami kodowymi. Składa się ona z tablic kodów oraz legendy, w której przedstawiono poszczególne znaki graficzne wraz z ich nazwami lub znaczeniem oraz dołączono odpowiednie objaśnienia.

Znaki te wraz ze znakami określonymi w międzynarodowej normie ISO 646⁹, w rozszerzeniu kodowego zestawu znaków alfabetu łacińskiego do wymiany informacji bibliograficznej (ISO 5426¹⁰) i w kodowym zestawie znaków alfabetu greckiego do wymiany informacji bibliograficznej (ISO 5428¹¹) tworzą zbiór znaków do wykorzystania w międzynarodowej wymianie rekordów bibliograficznych. Norma uwzględnia przede wszystkim znaki z następujących dyscyplin: algebry, arytmetyki, analizy matematycznej, cybernetyki, geometrii, funkcji hiperbolicznych, logiki, mechaniki, probabilistyki, teorii zbiorów, statystyki, topologii, trygonometrii i rachunku wektorowego.

Norma PN-ISO 6862 dotyczy transmisji znaków matematycznych zawartych w rekordach bibliograficznych, a nie stosowania takich

⁹ Por. przyp. 8.

¹⁰ ISO 5426:1983 *Extension of the Latin alphabet coded character set for bibliographic information interchange*

¹¹ ISO 5428:1984 *Greek alphabet coded character set for bibliographic information interchange*

znaków w dokumentach źródłowych. Oznacza to, że pojedynczy symbol z tego zestawu może być wykorzystany do wymiany informacji w postaci występującej w danych przeznaczonych do transmisji.

PN-84/N-09120 Zestaw dodatkowych znaków alfabetu łacińskiego do wymiany informacji bibliograficznych

Norma ta jest polskim odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 5426:1983¹² i określa zbiór dodatkowych znaków alfabetu łacińskiego w kodzie 7-bitowym do wymiany informacji bibliograficznych. Znaki te wraz z znakami zawartymi w PN-88/T-42109/01 będącej polskim odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 646¹³ tworzą zestaw znaków do wymiany informacji bibliograficznych zapisanych alfabetem łacińskim. W normie zamieszczono 2 tablice. W pierwszej przedstawiono kody znaków graficznych, w drugiej — oznaczenia i nazwy znaków graficznych wraz z przykładami ich użycia oraz dodatkowym komentarzem. Norma zaopatrzona jest w informacje dodatkowe, w których m.in. podano rodzaje znaków (symbole, znaki diakrytyczne, specjalne znaki alfabetyczne) oraz szczegółowe uwagi dotyczące sposobu kodowania znaków alfabetu łacińskiego.

PN-85/N-09121 Zestaw znaków alfabetu greckiego do wymiany informacji bibliograficznych

Norma jest krajowym odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 5428:1984¹⁴. Przedstawia zestaw znaków alfabetu greckiego w kodzie 7-bitowym do wymiany informacji bibliograficznych. Znaki te wraz z znakami zamieszczonymi w wyżej wymienionej już normie PN-88/T-42109/01¹⁵ tworzą zestaw znaków do wymiany informacji bibliograficznych zapisanych alfabetem greckim. W normie zamieszczono 2 tablice. W pierwszej przedstawiono kody znaków graficznych, w drugiej — oznaczenia i nazwy znaków graficznych wraz z przykładami ich użycia oraz dodatkowym komentarzem. Podano też sekwencję przełączającą, za pomocą której zestaw znaków graficznych z tej normy jest identyfikowany do celów automatycznego przetwarzania informacji. Norma zaopatrzona jest w informacje dodatkowe, w których m.in. podano rodzaje znaków (znaki diakrytyczne, znaki alfabetyczne, symbole) oraz szczegółowe uwagi dotyczące sposobu kodowania greckich znaków diakrytycznych i znaków oznaczających oddechy.

¹² Por. przyp. 10.

¹³ Por. przyp. 8.

¹⁴ Por. przyp. 11.

¹⁵ Por. przyp. 7.

PN-85/N-09122 *Zestaw znaków alfabetu cyrylicznego do wymiany informacji bibliograficznych*

Norma jest krajowym odpowiednikiem międzynarodowej normy ISO 5427:1984¹⁶. Ustala zestaw dodatkowych znaków alfabetu cyrylicznego w kodzie 7-bitowym do wymiany informacji bibliograficznych. Znaki te, podobnie jak w przypadku 2 poprzednich norm, wraz ze znakami zamieszczonymi w wymienianej już normie PN-88/T-42109/01¹⁷ tworzą zestaw znaków w alfabecie cyrylicznym do wymiany informacji bibliograficznych. Zbiór dodatkowy znaków alfabetu cyrylicznego należy stosować przy wymianie informacji w językach: białoruskim, bułgarskim, macedońskim, rosyjskim, serbsko-chorwackim i ukraińskim. W normie tej znajdują się 2 tablice. Pierwsza zawiera kody znaków graficznych, druga — oznaczenia i nazwy znaków graficznych wraz z przykładami ich użycia oraz dodatkowym komentarzem. Podano też sekwencję przełączającą, za pomocą której zestaw znaków graficznych tej normy jest identyfikowany do celów automatycznego przetwarzania informacji. W informacjach dodatkowych zawarto sekwencje przełączające, za pomocą których podstawowy zestaw znaków alfabetu cyrylicznego do wymiany informacji jest zarejestrowany w Międzynarodowym Rejestrze ISO.

Wszystkie omówione wyżej normy ustalające kody opierają się na międzynarodowej normie ISO 646:1972¹⁸, która została przygotowana na podstawie amerykańskiego standardowego kodu do wymiany informacji (American Standard Code for Information Interchange — ASCII), zaadaptowanego do wymagań europejskich przez Europejskie Stowarzyszenie Producentów Komputerów (European Computer Manufacturers Association — ECMA) jako standard ECMA-6, a następnie przyjętego jako międzynarodowa norma ISO. Znaczenie jego polega przede wszystkim na tym, że stał się podstawą wielu kodów 7- i 8-bitowych¹⁹. Ponieważ kod ASCII i pochodne dopuszczają reprezentowanie znaków spoza ich zakresu przez sekwencje powodujące nadrukowywanie jednego znaku na drugim, a także przez sekwencje wykorzystujące specjalne znaki sterujące (takie jak ESCAPE), te techniki rozszerzania kodu wykorzystano również w omawianych normach. Należy się spodziewać, że w najbliższym czasie wszystkie znaki kodowe objęte omawianymi normami zostaną uwzględnione przez Uniwersalny Wielobajtowy Kodowany Zestaw Znaków, określony

¹⁶ ISO 5427:1984 *Extension of the Cyrillic alphabet coded character set for bibliographic information interchange*

¹⁷ Por. przyp. 7.

¹⁸ Por. przyp. 8.

¹⁹ J. S. Bień: *Kodowanie tekstów polskich w systemach komputerowych*. (<http://sjikp.us.edu.pl/ps/ps2904.html>) [09.04.01]

w ISO/IEC 10646-1:1993²⁰ i zawarty w standardzie Unicode. Standard ten jest podstawowym rozszerzeniem zestawu znaków ASCII. Za publikowanie i implementację standardu odpowiedzialna jest firma Unicode Consortium. Unicode buduje każdy znak w postaci dwubajtowej liczby bez znaku o wartości od 0 do 65 535. Obecnie określono niewiele ponad 40 000 różnych znaków Unicode, pozostałe 25 000 zarezerwowano na przyszłość²¹. Unicode ma charakter kodu obejmującego różne rodzaje znaków: kody ASCII, znaki diakrytyczne, znaki specjalne, symbole matematyczne, a także zestawy znaków greckich, cyrylickich, arabskich, hebrajskich, chińskich, koreańskich, japońskich itd. Po uwzględnieniu w ISO/IEC 10646-1 i Unicode pewnych znaków występujących w dotychczasowych normach, a niedostępnych jeszcze w ISO/IEC 10646-1, Unicode ma szansę stać się uniwersalnym standardem kodowania znaków i po opracowaniu zostać również wprowadzony do zbioru Polskich Norm. Do tego czasu jednak do celów kodowania znaków i przetwarzania kodów służyć nam będą opracowane przez Komisję normy ustalające kody.

PN-ISO 12083:2000 *Informacja i dokumentacja — Przygotowywanie i adiustacja rękopisów elektronicznych*

Z chwilą pojawienia się systemów komputerowych zaczęto wykorzystywać je również do zapisu tekstów w wersji elektronicznej. Ten zapis to właściwie kodowanie (najczęściej symboliczne) tekstów, podczas którego pewnym elementom składowym tekstów (literom, znakom drukowanym) przypisuje się ich reprezentacje (liczby, ciągi bitów). Kodowane teksty elektroniczne mogą być zapisane na różnym poziomie szczegółowości, tworząc tzw. tekst zwykły (plain text) lub wzbogacony (rich text). Wzbogacony — oprócz podstawowego tekstu w postaci wymiennej — zawiera jeszcze dodatkowe oznaczenia dotyczące jego układu²². Rękopisy adiustuje się, podając m.in. informacje wyznaczające formę graficzną tekstu (tzw. mark-up) przeznaczone dla zecerów. W przypadku tekstów elektronicznych należy również określić tę formę poprzez zamieszczenie specjalnych kodów osadzonych w tekście (mark-up)²³.

Najczęściej stosuje się w tym celu standardowy uogólniony język adiustacji (Standard Generalized Markup Language — SGML), ustalony międzynarodową normą ISO 8879:1986²⁴. Wykorzystywany jest on

²⁰ ISO/IEC 10646-1:1993 *Information technology — Universal multiple-octet coded character set (UCS)*

²¹ E. R. Harold: *XML. Księga eksperta*. Gliwice 2000 s. 43.

²² Por. przyp. 19.

²³ B. Marchal: *XML w przykładach*. Warszawa 2001 s. 28.

²⁴ ISO 8879:1986 *Information processing. Text and office systems. Standard Generalized Markup Language (SGML)*. — Por. też przyp. 19.

do opisu różnego typu dokumentów (DTD — Document Type Definition) i pozwala na oznaczanie ich rozbudowanej struktury (np. materiały wprowadzające, ustępy, nagłówki, tytuły).

SGML stanowi też podstawę języków: HTML (HyperText Markup Language), XML (eXtensible Markup Language), Hy Time (Hypermedia/Time-based Structuring Language).

Język SGML charakteryzuje się tym, że opisuje strukturę dokumentu oraz że adiustacja może być przetwarzana przez oprogramowanie lub przechowywana w bazie danych. SGML nie opisuje standardowej struktury, z którą musi być zgodny każdy dokument. Strategia SGML polega na udostępnieniu programistom narzędzia umożliwiającego oznaczenie układu graficznego własnych dokumentów²⁵. Znaczniki stosowane w tym języku identyfikują poszczególne części i elementy dokumentu zgodnie z jego typem wyróżnionym w DTD. DTD określa zespół właściwych dla danego typu dokumentu części i elementów, zależności między nimi oraz zespół znaczników wykorzystywanych do ich oznakowania. DTD opisuje każdy element dokumentu w formie zrozumiałej dla komputera²⁶.

Reasumując można stwierdzić, że SGML oferuje nowe możliwości i pod wieloma względami podobny jest do języka programowania — elastyczny i otwarty na nowe zastosowania. Pozwala tworzyć dokumenty niezależne od wykorzystywanego sprzętu (hardware) i oprogramowania (software)²⁷ oraz swobodnie wymieniać je z użytkownikami innych systemów. W ten sposób eliminuje konieczność konwersji, redukując tym samym ryzyko utraty informacji przy przechodzeniu z jednego formatu na inny.

Te ogólne uwagi dotyczące przygotowania dokumentów elektronicznych świadczą o tym, że środowiska uniwersyteckie i wydawnictwa naukowe powinny zainteresować się opracowaną przez NKP 242 normą PN-ISO 12083:2000 *Informacja i dokumentacja — Elektroniczne przygotowanie i adiustacja rękopisów*, stanowiącą przekład międzynarodowej normy ISO 12083:1994 *Information and documentation — Electronic manuscript preparation and markup*. Norma określa strukturę elektronicznych książek, artykułów i wydawnictw ciągłych i odrębnie materiałów matematycznych mogących wystąpić w obrębie tych dokumentów.

Norma PN-ISO 12083:2000 dostarcza narzędzi dla twórców publikacji wyżej wymienionych typów. Narzędzia te stanowią podstawę

²⁵ Por. przyp. 23, s. 33.

²⁶ M. Bryan: *An introducing to the Standard Generalized Markup Language (SGML)*. The SGML Centre, 1992 (<http://www.personal.u-net.com/sgml/sgml.htm>) [04.04.01]

²⁷ *SGML: Getting started. A guide to SGML and its role in information management* (http://www.arbortext.com/ThinkTank/SGML_Resources/Getting_Starte.../body.getting_started_with_sgml.html) [12.04.01]

rozwijania własnych programów aplikacyjnych. Programy takie mogą być przeznaczone dla autorów, wydawców, bibliotek, ich użytkowników i/lub producentów baz danych. Charakterystyki typów dokumentów w ISO 12083 zaprojektowano tak, aby zapewnić wystarczającą łatwość rozszerzania lub ograniczania adiustacji, w zależności od potrzeb konkretnego zastosowania. Jeśli np. program zastosowania przeznaczono dla autorów, informacja o prawach autorskich może być usunięta. Adiustacja jest wystarczająco ogólna, aby umożliwić stosowanie jej do dokumentów o podobnej strukturze, np. DTD dotyczącej książki można również użyć do raportów technicznych.

PrPN-ISO 23950 *Informacja i dokumentacja — Pobieranie informacji (Z39.50) — Definicja usługi aplikacyjnej i specyfikacja protokołu*

W trakcie opracowywania — na etapie przygotowywania projektu roboczego — w NKP 242 znajduje się obecnie międzynarodowa norma ISO 23950:1998 *Information and documentation — Information retrieval (Z39.50) — Application service definition and protocol specification*, która jest identyczna z amerykańską normą ANSI/NISO Z39.50-1995 *Information retrieval (Z39.50): Application service definition and protocol specification*. Normy te ustalają sposób komunikacji między systemami komputerowymi w celu wyszukiwania i pobierania informacji w trybie klient—serwer za pomocą protokołu Z39.50.

Początki prac nad protokołem Z39.50 sięgają lat 70. i wiążą się z opracowywaniem projektu współdziałania systemów otwartych (Open System Interconnection — OSI). Projekt ten przedstawiony następnie jako model wzorcowy — znany pod nazwą modelu ISO/OSI — w 1984 r. zatwierdzony został jako międzynarodowa norma ISO 7498²⁸. Model ISO/OSI przewiduje podzielenie procedur współdziałania rozmaitych systemów na 7 znormalizowanych warstw. Są to kolejno warstwy: fizyczna, liniowa, sieciowa, transportowa, sesji, prezentacji i aplikacji. „Przepływ informacji pomiędzy różnymi warstwami tego samego systemu nazywa się usługą, natomiast tryb wymiany informacji pomiędzy tą samą warstwą różnych systemów — protokołem. Dwa systemy — aby być „otwartymi”, muszą potrafić zdefiniować swoje funkcje w kategoriach opisanego modelu warstwowego. Otwartość polega na publicznym udostępnieniu pełnej informacji o wszystkich warstwach, co umożliwia innemu systemowi sprzętowo — programowe dopasowanie się do partnera”²⁹. Dane przesyłane z jednego systemu w stronę drugiego przechodzą najpierw kolejno 7 warstw, gdzie otrzymują dane systemowe potrzebne do połączenia, następnie przechodzą kanałami telekomunikacji, aby w końcu przejść

²⁸ ISO 7498:1984 *Information processing systems. Open Systems Interconnection. Basic reference model*

²⁹ J. B. Czermiński: *Interkomunikacja systemów bibliotecznych*. W: *Komputery w bibliotekach — Polska '94*. Warszawa 1994 s. 123.

przez 7 warstw w systemie docelowym, gdzie informacje niezbędne dla poszczególnych warstw są stopniowo eliminowane. Wszystkie warstwy podlegają regulacji odpowiednimi normami. Pierwsze 3, stanowiące podsieć komunikacyjną, określa norma X.25, natomiast 4 wyższe są w kompetencji dostawców sprzętu informatycznego i programów użytkowych. Warstwa czwarta reguluje zasady dialogu między 2 systemami, piąta — pozwala otworzyć sesję, szósta — umożliwia prezentację, zaś siódma — poprzez regulacje zawarte w normie X.400, rozwiązuje problem formy i struktury różnych komunikatów. „Każda warstwa realizuje przypisaną jej funkcję (w modelu ISO/OSI zwaną usługą) dla warstwy bezpośrednio wyższej. Taka architektura pozwala na łączenie ze sobą sieci rozległych i lokalnych, na równoległą pracę różnych mediów, na wybór dowolnego, niezależnego od sprzętu i software'u, algorytmu wymiany informacji, tzw. protokołu, o ile tylko realizuje on usługi danej warstwy”³⁰. Norma X.400 reguluje wprawdzie przekazywanie komunikatów w ramach OSI, ale ich nie precyzuje. Komunikatom tym trzeba więc nadać określoną strukturę i zdefiniować je w formie protokołów. Prace w tym zakresie objęły m.in. protokół opisu bibliograficznego, protokół wypożyczeń międzybibliotecznych oraz protokół wyszukiwania i pobierania informacji.

Protokół Z39.50 pierwotnie w 1984 r. zaproponowano do obsługi udostępniania informacji bibliograficznych, gdy wielkie amerykańskie sieci bibliotek (OCLC, RLIN, WLN) i Biblioteka Kongresu próbowały ustalić sposób podejmowania poszukiwań typu bibliotecznego (według nazw autorów, tytułów, słów kluczowych itd.) między różnymi systemami informatycznymi bibliotek³¹. Zajmowano się wtedy tylko dialogiem między dużymi systemami. W 1988 r. Z39.50 opracowano jako normę amerykańską ANSI Z39.50:1988. Zainteresowanie nią rosło i w 1990 r. powołano specjalną grupę ZIG (Z39.50 Implementors Group), której członkami są producenci, sprzedawcy, konsultanci, dostawcy informacji oraz uczelnie, które chcą używać bądź udostępniać różne typy informacji, w tym informacje bibliograficzne, tekstowe, graficzne, finansowe, chemiczne itd. W 1989 r. utworzono ponadto Agencję Prowadzenia Z39.50 (Z39.50 Maintenance Agency), usytuowaną w Bibliotece Kongresu. Powierzono jej zadanie poprawienia Z39.50:1988 mające na celu osiągnięcie bitowej zgodności z międzynarodowymi normami określającymi usługi wyszukiwania i pobierania informacji (Search and Retrieve — SR), tj. ISO 10162:1993³² i ISO 10163:1993³³. W efekcie prac Agencji ustanowiona została norma

³⁰ B. Rykaczewska-Wiorogórska: *Integracja bibliotek i sieci komputerowych — ewolucyjny model rozwojowy zaadaptowany do polskich warunków*. W: *Komputeryzacja bibliotek*. Toruń 1994 s. 154.

³¹ Por. przyp. 2, s. 247.

³² ISO 10162:1993 *Information and documentation. Open system interconnection. Search and retrieve application service definition*

³³ ISO 10163:1993 *Information and documentation. Open system interconnection. Search and retrieve application protocol definition*

ANSI/NISO Z39.50:1992, która zastąpiła normę ANSI Z39.50:1988. Ponieważ jednak Agencja nie uzyskała w pełni zadowalających rezultatów przy ujednoczeniu i dostosowywaniu Z39.50 do SR, normę tę dalej poprawiano. W kwietniu 1994 r. zakończono prace i powstała norma ANSI/NISO Z39.50:1995, która określa wersje 2 i 3 protokołu, podczas gdy norma z 1992 r. — wersję 2. Oznacza to, że norma z 1992 r. zastąpiła normę z 1988 r. (która wyszła z użycia), podczas gdy zależność między normami z 1992 r. i z 1995 r. jest całkiem inna: ANSI/NISO:1995 jest kompatybilnym nadzbiorem wersji normy z 1992 r. Z dokumentu ANSI/NISO Z39.50:1995 można uzyskać komplet szczegółów dotyczących wersji 2 i zbudować implementację kompatybilną z normą z 1992 r.

Jak już napisano wyżej, tekst ISO 23950:1998 jest identyczny z tekstem ANSI/NISO Z39.50:1995 i obie normy mają ten sam tytuł, a oznaczenie Z39.50 w nim występujące jest powszechnie używane zamiast pełnej nazwy. Międzynarodowa norma ISO 23950:1998 należy do zbioru norm opracowanych dla usprawnienia połączeń między systemami komputerowymi.

Protokół Z39.50 umożliwia przeszukiwanie baz danych umieszczonych na odległych serwerach (komputerach). Pozwala na: wysyłanie zapytań, pobieranie wyników wyszukiwania i inne czynności związane z pobieraniem informacji. Jego istotną zaletą jest niezależenie oprogramowania wykorzystywanego przez użytkownika od oprogramowania użytkowego przeszukiwanych zasobów informacyjnych (baz danych, katalogów bibliotecznych itd.). Komunikacja odbywa się pomiędzy oprogramowaniem klienta a oprogramowaniem serwera. Dzięki znormalizowaniu komunikacji pomiędzy klientem i serwerem użytkownik, korzystając z klienta Z39.50, może otwierać sesje z różnymi serwerami Z39.50, posługując się za każdym razem tym samym, znanym sobie, interfejsem.

Protokół Z39.50 umożliwia także równoczesne komunikowanie się z więcej niż jednym serwerem Z39.50 i prowadzenie symultanicznych wyszukiwań w wielu zasobach informacyjnych (np. bazach danych, katalogach bibliotecznych). Dzięki temu możliwe jest tworzenie systemów rozproszonych baz danych, łączenie różnych serwisów informacyjnych i tworzenie wirtualnych katalogów centralnych. Aby się tak jednak działo, jeden system musi rozumieć funkcje komend i oznakowania pól drugiego systemu.

Dla realizacji usługi pobierania informacji Z39.50 międzynarodowa norma ISO 23950:1998 ustala 11 udogodnień (facilities):

— Inicjacja (Initialization) z usługą: Inicjuj (Init), która pozwala klientowi Z39.50 nawiązać połączenie z serwerem Z39.50;

— Wyszukiwanie (Search) z usługą: Wyszukaj (Search), która umożliwia wysyłanie zapytań i otrzymywanie informacji o wynikach przeprowadzonego wyszukiwania; wyszukiwanie przeprowadzane jest

zgodnie z uzgodnionym typem składni zapytań. Istnieje 6 typów składni wykorzystywanych do formułowania zapytań:

- typ 0: format dowolny, składnia na ogół właściwa danemu systemowi;

- typ 1: forma RPN — pytanie sformułowane w odwrotnej notacji polskiej (Reverse Polish Notation). Zawiera: typy atrybutów wyszukiwania (typ, relację, pozycję, strukturę, obcięcie itd.) oraz operatory (atrybut/termin, zespół operatorów boolowskich itd.) i odpowiada normie ISO/DIS 1063;

- typ 2: forma ISO 8777 (CCL — Common Command Language);

- typ 100: pytanie typu Z39.58, odpowiadające amerykańskiej normie ANSI Z39.58;

- typ 101: forma ERPN — rozszerzona odwrotna notacja polska; pytanie typu „sąsiedztwa”, charakterystyczne dla tradycyjnych systemów informacyjno-wyszukiwawczych;

- typ 102: pytanie listy rankingowej;

- Pobieranie (Retrieval) z usługami: Prezentuj (Present) i Segmentuj (Segment), umożliwia pobieranie wyników wyszukiwania. Usługa Prezentuj pozwala ustalić podstawowe elementy przesyłania wyników wyszukiwania, w tym także określić składnię przesyłanych danych. Usługa Segmentuj umożliwia określenie maksymalnego rozmiaru przesyłanych danych;

- Usuwanie zbioru wynikowego (Result-set-delete) z usługą: Usuń (Delete), umożliwiającą usunięcie całości lub części zapamiętanych wyników wyszukiwania, zgodnie z poleceniem wydanym przez klienta Z39.50;

- Przeglądanie (Browse) z usługą: Przeszukaj (Scan), umożliwiającą przeszukiwanie indeksów zawierających różne dane np.: hasła ujednolicone, tytuły itd.;

- Sortowanie (Sort) z usługą: Sortuj (Sort), umożliwiającą uporządkowanie wyników wyszukiwania według określonego kryterium;

- Kontrola dostępu (Access Control) z usługą: Kontroluj dostęp (Access-control), umożliwiającą kontrolę dostępu do poszczególnych danych i usług.

- Rozliczenia/Kontrola zasobów (Accounting/Resource Control) z trzema usługami: Kontroluj zasoby (Resource-control), Uruchom pełną kontrolę zasobów (Trigger-resource-control), Sporządź raport dotyczący wykorzystania zasobów (Resource-report) — umożliwiającymi: monitorowanie użytkownika bazy, sprawdzanie poziomu wykorzystania zasobów, sporządzanie raportów o zasobach;

- Wyjaśnianie (Explain) — nie zawiera żadnych usług, lecz wykorzystuje usługi wchodzące w skład udogodnień Wyszukiwanie i Pobieranie. Umożliwia uzyskanie szczegółowych informacji o bazach danych, które można przeszukiwać, obsługiwanych zapytań, zbiorów

atrybutów, składni rekordów, a także formatów kontroli dostępu i formatów kontroli zasobów;

— Usługi rozszerzone (Extended Services) umożliwiające tworzenie, modyfikacje i usuwanie pakietów zadań. W omawianej normie ISO 23950:1998 określono 7 usług rozszerzonych:

- Zachowanie zbioru wynikowego do późniejszego wykorzystania,
- Zachowanie pytania do późniejszego wykorzystania,
- Określenie harmonogramu obsługi zapytania okresowego,
- Określenie kolejności pozycji zbioru wynikowego,
- Aktualizowanie bazy danych,
- Tworzenie specyfikacji eksportu,
- Uruchamianie utworzonej specyfikacji eksportu;

— Kończenie (Termination) z usługą Zamknij (Close), umożliwiającą poprawne zakończenie sesji.

Norma określa też szczegółowo dopuszczalne składnie przesyłania danych. Dla rekordów bibliograficznych przewidziana jest możliwość stosowania 15 formatów zgodnych z ISO 2709 (np. UNIMARC, INTERMARC, CCF, USMARC, UKMARC), natomiast dla innych danych niezbędnych do zapewnienia prawidłowej komunikacji między klientem i serwerem, a opisanych za pomocą zapisu składni abstrakcyjnej — ASN.1, określono jeszcze 6 dodatkowych typów składni (Explain, Extended, SUTRS, OPAC, SUMMARY, GRS-1)³⁴.

W normie tej określono również 6 zbiorów atrybutów: Bib-1, Exp-1, Ext-1, OOL-1, GILS-1 i STAS. Przy formułowaniu zapytań przez klienta wykorzystywany jest zbiór atrybutów Bib-1, który pierwotnie zaprojektowany był do obsługi baz bibliograficznych.

ISO 23950:1998 jest normą, która nie zawiera szczegółowych zaleceń i przez to możliwe jest wiele jej interpretacji. Wzajemne komunikowanie się systemów za pomocą protokołu Z39.50 wymaga od nich jego implementacji, a to nie jest łatwe. Norma jest trudna, a przedstawiony w niej protokół skomplikowany. Dlatego we współpracujących instytucjach należy szczegółowo określić podstawowe elementy, które powinny zostać zaimplementowane, a także ustalić kolejność i zakres ich implementacji. Do tego celu wykorzystuje się tzw. Profile Z39.50, stanowiące specyfikacje implementacji protokołu. Wśród wielu istniejących wymienić tu można: ATS-1, CENL, The Bath Profile, Bib-1, GILS, WAIS.

Reasumując należy podkreślić, że możliwości protokołu Z39.50 są ogromne. Jego wersja 3 zawarta w normie ISO 23950:1998 ma bardzo rozbudowane:

— funkcje wyszukiwawcze (łącznie z zaawansowaną algebrą Boole'a, możliwością przeprowadzania przeszukiwań symultanicznych w wielu bazach danych, wprowadzeniem drugiego poziomu segmentacji oraz rozbudowaniem modelu i pakietu narzędzi do pobierania informacji);

³⁴ Por. przyp. 1, s. 88.

— funkcje kontrolne i statystyczne (kontrola dostępu, naliczanie opłat itd.);

— usługi rozszerzone, pozwalające na zachowywanie zarówno zapytań informacyjnych, jak i wyników wyszukiwania, uruchamianie wyszukiwań okresowych, zamawianie kopii dokumentów, aktualizację bazy danych.

Szerokie upowszechnienie Z39.50 w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych daje możliwości wykorzystania go m.in. do:

— przeszukiwania katalogów OPAC różnych bibliotek oraz baz danych za pomocą jednego interfejsu;

— katalogowania w różnych bazach za pomocą jednego oprogramowania;

— tworzenia wirtualnych katalogów centralnych, umożliwiających przeszukiwanie wielu baz w sposób analogiczny do przeszukiwania jednej bazy centralnej;

— budowania efektywnych systemów wypożyczeń międzybibliotecznych³⁵.

Protokół Z39.50 może być zatem śmiało określany jako uniwersalna funkcja wyszukiwawcza³⁶. Omawiana norma przeznaczona jest dla systemów zapewniających usługi pobierania informacji i dla organizacji takich jak: serwisy informacyjne, uczelnie, biblioteki i centra katalogowe. Norma dotyczy komunikacji między programami realizowanej poprzez łącza sieciowe. Nie dotyczy wymiany informacji z terminalami ani za pośrednictwem innych nośników fizycznych.

UWAGI KOŃCOWE

Rozwój technologii telekomunikacyjnych i informatycznych stworzył nowe możliwości rozpowszechniania i wymiany informacji oraz spowodował powstanie nowoczesnych technik informacyjnych. Biblioteki bardzo intensywnie włączyły się w proces adaptacji najnowszych rozwiązań w tej dziedzinie do swych własnych potrzeb, zmieniając niejednokrotnie w sposób niemal rewolucyjny sposób działania i formy wzajemnej współpracy.

Przy wykorzystywaniu osiągnięć techniki rysują się tendencje do integracji różnych systemów działających w bibliotekach (np. lokalny system zarządzania, serwis bibliograficzny, dokumentacyjne bazy danych tworzone lokalnie itp.), a także w ich otoczeniu (np. katalogi centralne, serwisy informacyjne online itp.). Oczywiście, integracja ta opiera się w dużej mierze na istnieniu i wykorzystaniu sieci komputerowych, ale również na konieczności stosowania szeroko rozumianej normalizacji wszelkich „komunikatów bibliotecznych”³⁷. Znajduje to wyraz w:

³⁵ B. Feret: *Protokół Z39.50 jako podstawa tworzenia systemów współkatalogowania i katalogów centralnych*. W: *Materiały na Międzynarodową Konferencję nt.: Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji*. Kraków 16-19.11.1998. Warszawa 1998 s. 118.

³⁶ Por. przyp. 2, s. 246.

³⁷ J. Reizes-Dzieduszycki: *Środki techniczne w zautomatyzowanych procesach informacji*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. Z. Żmigrodzki. Wyd. 2, uzup. i rozsz. Warszawa 1998 s. 277.

- uniwersalizacji stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych i ich stopniowym upraszczaniu,
- rosnącym udziale systemów komputerowych w tworzeniu, indeksowaniu i wyszukiwaniu informacji,
- powstawaniu coraz bardziej ujednoliconych i przyjaznych interfejsów użytkownika,
- postępującej integracji bibliotecznych katalogów online z serwisami online,
- doskonaleniu systemów przekazywania informacji poprzez:
  - tworzenie coraz doskonalszych protokołów: komunikacyjnych, integrujących różne rodzaje sieci (np. TCP/IP) i wyszukiwawczych (np. Z39.50), integrujących różne rodzaje systemów informacyjnych,
  - stosowanie nowoczesnych metod zapisu informacji,
  - wykorzystanie znormalizowanych formatów zapisu i wymiany informacji,
  - rozwijanie multimedialnej postaci informacji,
- „łączeniu różnych typów systemów informacyjnych w wielkie systemy otwarte na gruncie protokołu Z39.50 i techniki OSI”³⁸.

Omówione powyżej normy dotyczące szeroko pojętej automatyzacji bibliotek prezentują uniwersalne rozwiązania, zgodne z najnowszymi tendencjami światowymi w tej dziedzinie. Powinny być zatem szeroko wykorzystywane w praktycznej działalności biblioteczno-informacyjnej w naszym kraju.

GRAŻYNA PIOTROWICZ

NEW POLISH STANDARDS IN LIBRARY AUTOMATION

Polish Standards Catalogue contain ISO standards equivalents which concern automation of libraries:

- ISO 2709:1996 *Information and documentation — Format for information exchange*
- ISO 8777:1993 *Information and documentation — Commands for interactive text searching*
- ISO 6630:1986 *Documentation — Bibliographic control characters*
- ISO 6862:1996 *Information and documentation — Mathematical coded character set for bibliographic information interchange*
- ISO 5426:1986 *Extension of the Latin alphabet coded character set for bibliographic information interchange*
- ISO 5428:1984 *Greek alphabet coded character set for bibliographic information interchange*
- ISO 5427:1984 *Extension of the Cyrillic alphabet coded character set for bibliographic information interchange*
- ISO 12083:1994 *Information and documentation — Electronic manuscript preparation and markup*

Currently The Polish Standards Committee works on the ISO 23950:1998 *Information and documentation — Information retrieval (Z.39.50) — Application service definition and protocol specification*.

Artykuł wpłynął do redakcji 30 kwietnia 2001 r.

³⁸ M. Grabowska: *Światowe trendy rozwoju komputerowych systemów bibliotecznych*. W: *Komputery w bibliotekach — Polska '94*. Warszawa 1994 s. 31.

KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA

NORMY Z ZAKRESU STATYSTYKI BIBLIOTECZNEJ I WYDAWNICZEJ ORAZ DZIEDZIN POKREWNYCH

Omówienie trzech nowych norm polskich: PN-EN ISO 9707:1998 dotyczące produkcji i dystrybucji wydawnictw, PN-EN ISO 2789:1998 poświęconej międzynarodowej statystyce bibliotecznej, PN-ISO 9230:1999 wskazującej metodę ustalania w bibliotekach wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych.

Działalność normalizacyjna Podkomitetu 8 (SC 8)¹ ISO TC 46, poświęcona zagadnieniom statystycznym związanym z informacją, nie mogła umknąć uwagi polskiego środowiska zawodowego, choć kraj nasz przyjął status jedynie obserwatora prac prowadzonych w tym Podkomitecie. Nie mieliśmy więc obowiązku i nie podejmowaliśmy zwykle trudu opiniowania projektów norm statystycznych, nie musieliśmy także uczestniczyć w głosowaniu nad ich przyjęciem lub odrzuceniem. Negatywnych skutków tego swoistego umywania rąk dla jakości powstałych w SC 8 norm nie należy oczywiście przeceniać. Przebicie się z nawet najszlachetniejszymi uwagami na normalizacyjnym forum międzynarodowym wymaga aktywności i uczestnictwa w pracach w stopniu, na jaki nas często nie stać ani finansowo ze względu na konieczność licznych wyjazdów zagranicznych, ani personalnie, bo jest to zajęcie ogromnie pracochłonne oraz wymagające doskonałej znajomości równocześnie zagadnienia i języka angielskiego. Wydaje się więc, że rodzaj naszego członkostwa w Podkomitecie jest prawidłowy, choć trzeba się liczyć z wynikającymi z tego statusu konsekwencjami. Brak zaangażowania w proces powstawania normy sprawia, że sami zapoznajemy się z nią, poddajemy analizie i oceniamy dopiero wtedy, gdy stanowi ona już produkt gotowy i trzeba się zastanowić, jak będzie funkcjonowała w zastosowaniu do polskich realiów. Wtedy oczywiście pojawiają się problemy.

Przyjęta obecnie w naszym kraju polityka normalizacyjna zobowiązuje do przekształcania w Polskie Normy przede wszystkim norm europejskich, tj. zatwierdzonych przez Europejski Komitet Normalizacyjny (CEN)², a następnie innych norm międzynarodowych ustanowio-

---

¹ Sub-committee 8 Library Statistics and Performance Evaluation.

² European Committee for Standardization.

nych przez ISO. Przepisy Polskiego Komitetu Normalizacyjnego dotyczące procedury tych przekształceń są niezwykle surowe. Norma musi być przyjmowana w dosłownym przekładzie na język polski (nawet tłumaczenie niektórych wyrazów i zwrotów zostało ściśle ustalone), w niezminionej formie łącznie z układem tekstu, dodatkami, przypisaniami, a dopuszczalne są jedynie odsyłacze i załączniki krajowe o charakterze tylko informacyjnym.

Takim też wymaganiom musiały sprostać zespoły, którym Normalizacyjna Komisja Problemowa nr 242 ds. Informacji i Dokumentacji powierzyła przekształcenie w Polskie Normy norm powstałych w SC 8. Produkcja tego Podkomitetu nie jest zbyt obfita, ale o wyborze i kolejności przyswajanych Polsce dokumentów zdecydował fakt, że 2 z nich: EN ISO 9707 *Statystyka produkcji i dystrybucji książek, gazet, czasopism i publikacji elektronicznych*³ oraz EN ISO 2789 *Międzynarodowa statystyka biblioteczna*⁴ były już normami europejskimi. Od nich więc zaczęto.

Stosunkowo najmniej problemów zdawała się zapowiadać norma poświęcona statystyce wydawnictw ze względu na to, że — jak stwierdzono w przedmowie — została oparta na wcześniejszych ustaleniach międzynarodowych, zawartych w przyjętym przez UNESCO w 1985 r. dokumencie pt. *Znowelizowane zalecenia dotyczące międzynarodowej statystyki produkcji i dystrybucji książek, gazet i czasopism*⁵. Prowadząca od lat oficjalną, polską statystykę wydawnictw wyspecjalizowana Pracownia Statystyki Wydawnictw w Bibliotece Narodowej (BN) na tych rekomendacjach oparła w głównych zarysach swoją metodykę. Jednakże w momencie przyswajania normy następujące obszary w niej uwzględnione leżały poza kompetencjami wspomnianej Pracowni: dystrybucja wydawnictw, a więc przede wszystkim handel nimi, statystyka przemysłu wydawniczego wraz z typologią wydawców oraz statystyka publikacji elektronicznych i mikroform. Ten ostatni problem, najbliższy dotychczasowemu obowiązkowi Pracowni i zapewne czekający ją w przyszłości jako nowe zadanie, został wprowadzony do ustanowionej w 1991 r. normy ISO na zasadzie eksperymentu, z zaznaczeniem wstępnego charakteru ustaleń. Polska statystyka wydawnictw opiera się, jak wiadomo, w głównej mierze na napływającym do BN egzemplarzu obowiązkowym. Wadą tej metody jest co prawda uzależnienie statystyki od mankamentów napływu egzemplarza obowiązkowego (jak opóźnienia, niekompletność, luki powstające w informacji o nakładach i dodrukach itp.), ale walor stanowi operowanie rzeczywistym materiałem, co chroni przed wszelką fikcją statystyczną, a także

³ EN ISO 9707:1994 *Information and documentation — Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications*

⁴ EN ISO 2789:1994 *Information and documentation — International library statistics*

⁵ *Revised recommendations concerning the international standardization of statistics on the production and distribution of books, newspapers and periodicals*. Paris: UNESCO 1985.

gwarancja jednolitości opracowania danych. Natomiast statystyka dystrybucji wydawnictw i zagadnień związanych z ich wytwarzaniem stanowi odrębną dziedzinę, wymagającą przede wszystkim innych niż jest to podstawą działalności Pracowni metod i źródeł gromadzenia danych statystycznych. W tej sytuacji oczekiwany przez normę międzynarodową ujednoczony obraz statystyczny handlu książką i czasopismami, przemysłu wydawniczego i poligrafii pozostaje w Polsce trudno uchwytny. Brak korespondujących z ustaleniami EN ISO 9707 danych np. w *Roczniku Statystycznym*.

Większość postanowień normy międzynarodowej dotyczących ściśle statystyki wydawnictw, np. pojmowanie jednostki statystycznej, sposób liczenia wydawnictw w tytułach i nakładach, traktowanie wydawnictw wielotomowych, przekładów, wznowień i dodruków, typów dokumentów uwzględnianych i pomijanych, klasyfikacja rzeczowa (nota bene oparta na UKD) pokrywa się w zasadzie z metodami stosowanymi w statystyce w naszym kraju. Niektóre szczegóły odbiegające od wymagań międzynarodowych Pracownia Statystyki Wydawnictw skorygowała, co znalazło wyraz w wydawanym corocznie przez BN *Ruchu Wydawniczym w Liczbach*. Pewna rozbieżność pozostała jedynie w zakresie klasyfikacji statystycznej czasopism według typów, tj. według przeznaczenia dla określonych kręgów odbiorców. Tablicy z tym wymaganym przez normę EN ISO 9707 podziałem, nieco kontrowersyjnym z polskiego punktu widzenia, nie wprowadzono do *Ruchu*, natomiast klasyfikowanie czasopism zgodnie z międzynarodowymi wskazówkami podjęto jako wewnętrzną próbę. Dane opracowane w ten sposób są przekazywane przez Pracownię wyłącznie do statystyki prowadzonej przez UNESCO.

Szczególnie kłopotliwa okazała się warstwa terminologiczna przyśwajanej normy EN ISO 9707, zwłaszcza w zakresie tak ważnej dla statystyki typologii dokumentów. Już sama definicja często używanego terminu „publikacja”, brzmiąca: „dokument zazwyczaj opublikowany w wielu egzemplarzach, przeznaczony do ogólnego rozpowszechniania” (p. 2.35) jest dla potrzeb normy zbyt szeroka, nie zawiera bowiem ograniczenia, że chodzi tu tylko o publikacje samoistne wydawniczo. W polskiej, daleko precyzyjniejszej terminologii, cechą samoistności wyróżniono termin „wydawnictwo” (jako pojęcie nadrzędne nad „wydawnictwem zwartym” i „wydawnictwem ciągłym”) i tak właśnie określa się przedmiot statystyki, o której mowa. Statystyką można objąć oczywiście także publikacje niesamoistne wydawniczo, np. artykuły z czasopism, ale nie o nie tu chodzi. Założenie, że sprawa rozumie się sama przez się jest uzasadnione, ale trafność definicji ma ograniczać pole koniecznych domysłów.

W fachowej terminologii międzynarodowej brak jest stabilnie zdefiniowanego odpowiednika dla polskiego „wydawnictwa zwartego”.

Tymczasem w normie dotyczącej statystyki wydawnictw takie pojęcie okazało się potrzebne. Użyto więc dwóch różnych terminów, jednego w określeniach książki i broszury: „non-periodic publication”, co zostało przetłumaczone na polski właśnie jako „wydawnictwo zwarte” i drugiego w brzmieniu „monograph”, m. in. dla zdefiniowania „serii monograficznej”, czyli — jak należy rozumieć — serii składającej się z wydawnictw zwartych (zwanej u nas niekiedy potocznie „serią wydawniczą”). Tu jednak zastosowaniu prawidłowego polskiego terminu przeszkodziła następująca definicja „monografii” zamieszczona w odpowiednim rozdziale normy: „dokument zawierający szczegółowe i kompletne studium na określony temat” (p. 2.23). Absurdalność tej definicji dla potrzeb omawianej normy widać szczególnie na przykładzie postanowienia nakazującego uwzględniać w statystyce „dysertacje (opublikowane jako monografie)” (p. 3.2.1 c). Każda dysertacja jest lub powinna być monografią w sensie zawartej w normie definicji, ale do obliczeń statystycznych mają wejść tylko te, które opublikowano jako wydawnictwa zwarte. Podobnie ma się sprawa z seriami, których poszczególne części interesują statystyka nie wyłącznie wtedy, gdy stanowią monografię zgodnie z definicją omawianej normy, ale także, gdy są np. zbiorówkami poezji lub książeczkami dla dzieci.

Próżno też szukać w normie międzynarodowej pojęcia „wydawnictwo ciągłe”, które — w odróżnieniu od „wydawnictwa zwartego” — znakomicie funkcjonuje w terminologii międzynarodowej jako „serial”. Obejmuje czasopisma, gazety i serie jako całość. Brak tego wspólnego mianownika dla wymienionych typów dokumentów powoduje, że ich definicje są niespójne, operujące różnymi kryteriami, czego już w polskim tłumaczeniu, skrzepowanym zasadą dosłowności, nie dało się naprawić. Jedynie w definicji „czasopisma” nieprecyzyjne i nie dające się dosłownie przełożyć na polski określenie, że jest to „continuous series” (ciągły ciąg) zastąpiono terminem „wydawnictwo ciągłe” (p. 2.28).

Cały ten terminologiczny galimatias musiał przejść do normy polskiej ze względu na przepisy, o których wspomiano, a jedynym ratunkiem okazał się system odsyłaczy krajowych (jest ich w normie 11) objaśniających sposób rozumienia poszczególnych pojęć w polskiej statystyce wydawnictw. Na szczęście, zarówno jej podporządkowanie wcześniejszym rekomendacjom UNESCO, jak i fakt, że powstaje centralnie, w jednym ośrodku, a nie jest sumą sprawozdań poszczególnych wydawców — sprawia, że niebezpieczeństwo nieporozumień może być u nas mniejsze niż gdzie indziej. Co do unifikacyjnych funkcji omawianej normy na gruncie międzynarodowym można mieć nieco wątpliwości także z przyczyn innych niż przedstawione nieporządki terminologiczne. Świadczy o tym chociażby *Załącznik ZA* towarzyszący normie w jej europejskim wcieleniu, który stanowi zgłoszony przez

Niemcy rodzaj protokołu rozbieżności, jakie zaistniały pomiędzy postanowieniami przyjmowanego standardu a innymi dokumentami wysokiej rangi państwowej regulującymi zasady statystyki w Niemczech, a nawet z przepisami wynikającymi z prawodawstwa Unii Europejskiej.

Problemom przekształcania EN ISO 9707 w Polską Normę poświęciłam nieco więcej uwagi, ponieważ była to transformacja na naszym gruncie zawodowym jedna z pierwszych i ujawniła wiele istotnych trudności koniecznych do przezwyciężenia w dalszym procesie tzw. harmonizowania polskiej normalizacji z międzynarodową.

Nie bez znaczenia okazały się też niektóre problemy formalnego ukształtowania przejmowanych norm. Do niekorzystnych konsekwencji prowadzi niekiedy słuszną zasadą zachowania nie tylko ścisłej zgodności merytorycznej, ale także — ułatwiającej identyfikację postanowień — kompozycji dokumentu wraz z hierarchiczną numeracją jego punktów. Rozdziały norm międzynarodowych poświęcone definicjom mają najczęściej układ terminów w porządku alfabetycznym ich nazw angielskich. Po przełożeniu na polski alfabetyczny ład się załamuje, a ponieważ oryginalnej numeracji zmienić nie można, terminy znajdują się w kompletnym chaosie utrudniającym ich odszukanie. Postanowiono więc w razie potrzeby, gdy terminów jest dużo, np. kilka stron, uzupełniać Polskie Normy tłumaczone załącznikiem krajowym z alfabetycznym indeksem polskich terminów odsyłającym do odpowiedniej numeracji.

Następną normą europejską ustanowioną jako Polska Norma była EN ISO 2789 *Międzynarodowa statystyka biblioteczna*. Dokument ten adresowany jest jednoznacznie do „międzynarodowej społeczności bibliotecznej”, można więc było słusznie oczekiwać zastosowania w nim bardziej profesjonalnego systemu pojęć i terminów. Na plan pierwszy wysuwa się tu prawidłowość określania typów bibliotek. Wprawdzie sformułowania zawarte w definicjach normy międzynarodowej nie pokrywają się ściśle z wcześniejszymi ustaleniami odpowiedniej Polskiej Normy terminologicznej⁶, ani też z terminologią polskiej *Ustawy o bibliotekach*⁷, ale są zrozumiałe, logiczne i nie powinny przysparzać kłopotów w statystyce. Niepokoić może raczej brak wyodrębnienia pewnych typów, jak np. „biblioteka fachowa” czy „biblioteka pedagogiczna”. Wątpliwości wzbudza termin „inna biblioteka uniwersalna” („other major non-specialized library”), którą ma być „biblioteka o charakterze naukowym, nie będąca biblioteką specjalną, ani biblioteką wyższej uczelni, ani też biblioteką narodową, mogąca jednak pełnić funkcje biblioteki narodowej dla określonego obszaru geograficznego” (p. 2.1.5). Być może chodzi tu o biblioteki narodowe funkcjonujące w państwach federalnych, ale nie jest to jasne.

⁶ PN-91/N-01226 *Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i działalność bibliotek. Terminologia*

⁷ *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. „Dz. U.” nr 85 poz. 539.

Niezbýt dopracowane wydają się definicje pojęć „jednostka organizacyjna” i „punkt obsługi”, ważnych dla obliczeń statystyki lan-sowanej w normie międzynarodowej. Co prawda w rozdziale 3.3 Biblioteki przykładowo pokazano, jak traktować instytucje o roz-gięzionej strukturze organizacyjnej, ale w polskich warunkach zape-wne dopiero przyszła, szczegółowa instrukcja pozwoli na jednolite rozumienie jednostki statystycznej w tym zakresie.

Definicje typów dokumentów związane ze statystyką zbiorów biblio-tecznych są klarowniejsze niż w normie na statystykę wydawnictw, już chociażby przez to, że w EN ISO 2789 wprowadzono wraz z poprawną definicją termin „wydawnictwo ciągłe”. Dzięki temu można było logicznie przetłumaczyć na polski „non-serial” jako „wydawnictwo zwarte”, a nieszczęsny termin „monografia” w ogóle się w normie nie pojawił.

Określenia dotyczące rodzajów dokumentów w zbiorach specjal-nych odpowiadają naszemu dotychczasowemu ich rozumieniu, za-stanawiać może jedynie fakt, że nie wyodrębnione zostały stare druki ani nawet inkunabuły.

Postanowienia normy mające za zadanie ujednoczyć statystykę biblioteczną na gruncie międzynarodowym obejmują swym zasięgiem następujące zagadnienia: czas, do którego odnoszą się dane, sposób zliczania jednostek organizacyjnych i punktów obsługi w podziale na typy bibliotek, sposób podawania wielkości zbiorów w podziale na typy dokumentów, sposób liczbowego ujmowania funkcji biblioteki (tylko liczba zarejestrowanych czytelników oraz liczba wypożyczeń z wyróż-nieniem krajowych i zagranicznych wypożyczeń międzybibliotecz-nych), dane dotyczące sporządzanych w bibliotece dokumentów wtór-nych (na papierze i mikroformy), koszty bieżące i inwestycyjne, per-sonel biblioteki w podziale na bibliotekarzy wykwalifikowanych i pozo-stałych pracowników. Jest to zakres danych dość ograniczony, od-noszący się do problemów istotnie ważnych, ale dla bardzo już tradycyj-nego bibliotekarstwa. Normę ustanowioną w 1991 r. oparto, podobnie jak poprzednio omawianą, na odpowiednim dokumencie UNESCO, pochodzącym jednak aż z 1970 r.⁸

Szybki postęp w unowocześnianiu się bibliotekarstwa, a także rozwój samej normalizacji międzynarodowej sprawiły, że w SC 8 przy-gotowano projekt nowej wersji normy ISO 2789, wstępnie zaakcep-towany już także przez CEN. Czekają nas więc nowelizacja ustanowionej zaledwie 3 lata temu normy polskiej, a właściwie zupełnie nowe jej opracowanie. Wystarczy wspomnieć, że nowy dokument ISO pod względem objętości pięciokrotnie przewyższa edycję z 1991 r. Analiza wszystkich zmian, jakie wprowadzono w aktualnym projekcie będzie zadaniem zespołu opracowującego polską wersję normy. Dziś można jedynie stwierdzić, że rozszerzono z 38 do 88 liczbę zdefiniowanych

⁸ *Recommendation concerning the international standardization of library statistics*. Paris: UNESCO 1970.

terminów, rozbudowano i uszczegółowiono rozdziały, zwłaszcza poświęcone działalności bibliotek, objęto przepisami bardzo trudną statystykę ich usług elektronicznych. Twórcy projektu starali się też uwzględnić w statystyce bibliotecznej te dane, które potrzebne są do ustalania międzynarodowo porównywalnych wskaźników oceny działalności bibliotek. Temu ostatniemu zagadnieniu SC 8 poświęcił równie obszerną i szczegółową normę ISO 11620⁹ ustanowioną w 1998 r. Nad jej przyswojeniem polskiej normalizacji Normalizacyjna Komisja Problemowa nr 242 dopiero rozpoczyna prace.

W Polsce statystyka biblioteczna prowadzona jest przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), który gromadzi dane bezpośrednio od bibliotek na podstawie 2 odmiennych formularzy sprawozdawczych. Jeden (K-04) przeznaczony jest dla bibliotek naukowych, fachowych, fachowo-beletrystycznych, pedagogicznych, bibliotek towarzystw naukowych oraz dla ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Drugi (K-03) obsługuje biblioteki publiczne i zakładowe biblioteki beletrystyczne. Rubryki tych formularzy dostosowane są do realiów, zwłaszcza organizacyjnych, polskiego bibliotekarstwa i odpowiadają dość ostremu rozgraniczeniu w naszym kraju bibliotek naukowych i publicznych. Przynoszą informacje pod wieloma względami znacznie przekraczające dotychczasowe zainteresowania statystyki międzynarodowej. Warto chociażby wspomnieć o pionierskiej próbie statystycznego ujęcia stanu komputeryzacji bibliotek i ich usług elektronicznych. Przy umiejętnej analizie zawartych w formularzach danych możliwe jest wnikliwe rozpoznanie aktualnej sytuacji polskiego bibliotekarstwa i panujących w nim tendencji, jak to corocznie czyni na podstawie K-03 Instytut Książki i Czytelnictwa BN w publikacji *Biblioteki Publiczne w Liczbach*. Jednakże związku tak prowadzonej statystyki z normą międzynarodową EN ISO 2789 trudno się dopatrzeć. Wobec faktu, że Polska Norma dotycząca statystyki bibliotecznej będzie wkrótce gruntownie nowelizowana, nie warto w tej chwili przeprowadzać porównań pomiędzy formularzami a postanowieniami przyjętej w Polsce normy. Być może nowa jej wersja okaże się dla polskiej statystyki bibliotecznej łatwiejsza do zaakceptowania, nie zuboży jej a pozwoli na międzynarodową porównywalność danych. Jak dotąd odpowiedzialny za tę zgodność GUS pytany o opinię na temat statystycznych norm międzynarodowych w trakcie prac nad ich przyswajaniem Polsce odpowiadał, że nie ma uwag.

Jako trzecią normę przejętą z dorobku SC 8 opracowano PN-ISO 9230 *Informacja i dokumentacja — Ustalanie wskaźników cen książek i wydawnictw ciągłych kupowanych przez biblioteki*¹⁰. Wbrew począt-

⁹ ISO 11620:1998 *Information and documentation — Library performance indicators*

¹⁰ ISO 9230:1991 *Information and documentation — Determination of price indexes for books and serials purchased by libraries*

kowym oczekiwaniom, norma ISO nie stała się normą europejską. Na decyzję o jej przekształceniu w Polską Normę wpłynął fakt bliskich powiązań ze statystyką wydawnictw oraz bardzo przekonujące uzasadnienie celów, jakim standard ten ma służyć. We *Wprowadzeniu* zwraca się uwagę na konieczność utrzymywania dyscypliny w zarządzaniu coraz powszechniej ograniczonymi i niestabilnymi budżetami bibliotek. Kontrolę tę utrudnia przy planowaniu wydatków na zakupy do zbiorów niejednolicie podawana informacja o cenach czerpana z różnych, także zagranicznych, źródeł. Norma dostarcza więc metody takiego obliczania wskaźników cen dla każdego kraju, aby ceny były porównywalne i wiarygodne.

Przed wszystkim ustalono, że norma odnosi się tylko do 2 typów dokumentów: książek — zdefiniowanych jako „nieperiodyczne dokumenty drukowane w postaci kodeksu” (p. 2.2) — oraz szeroko rozumianych wydawnictw ciągłych (czasopisma, gazety, roczniki, a także serie monograficzne i materiały z konferencji, p. 2.13). Wskaźniki obliczane dla tych typów zaleca się przedstawiać według kategorii tematycznych zgodnych z podziałem na 25 grup, jaki przyjęty został dla statystyki wydawnictw. Określono źródła pozyskiwania cen, podano wzór na obliczanie wskaźników i sposób ich prezentowania. W załączniku informacyjnym zaproponowano sposób obliczania lokalnych wskaźników kosztów zakupów dokonywanych np. przez biblioteki o wyspecjalizowanym profilu.

Norma ISO 9230, na pozór bardzo pożyteczna i szczegółowo opracowana, okazała się w praktyce — także międzynarodowej — tak dalece chybiona, że padają już wnioski o jej unieważnienie. Proponowany sposób gromadzenia informacji o cenach wydawnictw jest w większości krajów, zwłaszcza wolnego rynku, nierealny. Zaniechała tego nawet polska statystyka wydawnictw. A ponadto realizacja postanowień normy wymagałaby powołania całego systemu agencji narodowych wyspecjalizowanych w obliczaniu krajowych wskaźników cen. Tego omawiany standard nawet nie sugeruje. Jedynym jego walorem jest obecnie zwrócenie uwagi na problemy i różnorodne pułapki, jakie niesie ze sobą planowanie finansów na zakupy biblioteczne, np. wpływ podatku VAT, marż i rabatów, opłat celnych, kursów walut.

Przekształcenie 3 omówionych w artykule norm międzynarodowych w Polskie Normy odpowiadało zadaniom wyznaczonym Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 242 i było przyczynkiem do realizacji politycznego celu, jakim jest zbliżenie polskiego prawodawstwa do obowiązującego w krajach zachodnich, a przede wszystkim w Unii Europejskiej. Normy międzynarodowe, nie zawsze dość starannie przemyślane i opracowane, może nie są tego prawodawstwa najlepszą reprezentacją, ale ich obecność w naszym systemie stanowi konieczność. Należałoby się jedynie zastanowić, czy procesy tej harmonizacji

muszą być zawsze tak pracochłonne i kosztowne, czy nie byłoby w niektórych przypadkach słuszne przyjęcie uproszczonej procedury, np. „metody okładkowej”, eliminującej obowiązek przekładu tekstu normy na język polski. Mogło to dotyczyć np. normy na statystykę wydawnictw, która — choć opublikowana i powszechnie dostępna językowo — ma w Polsce tylko 2 adresatów: Pracownię Statystyki Wydawnictw w BN i Główny Urząd Statystyczny.

KRYSTYNA RAMLAU-KLEKOWSKA

NORMS IN STATISTICS OF LIBRARIANSHIP, PUBLISHING AND RELATED FIELDS

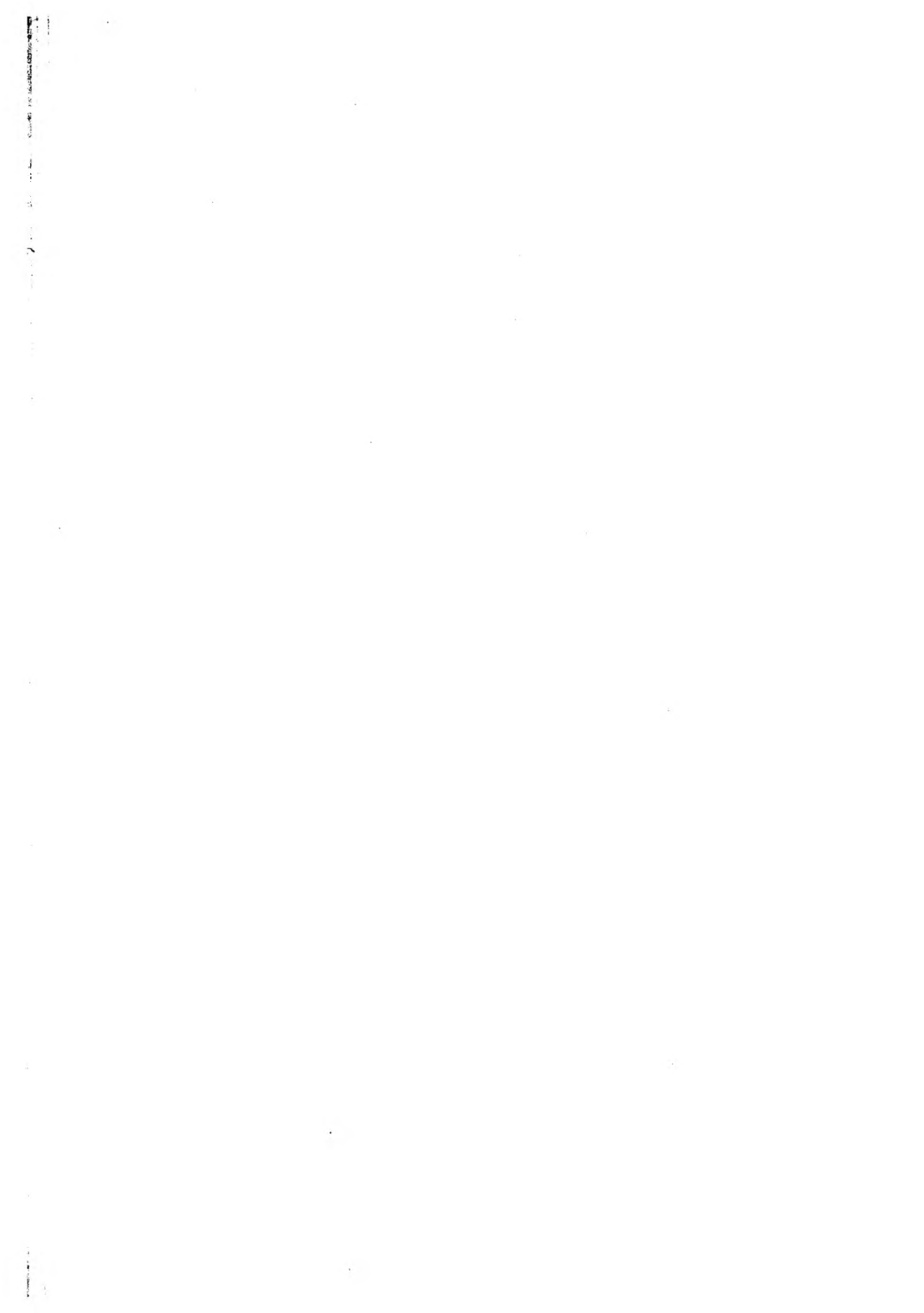
The majority of the content of the EN ISO 9707:1994 *Information and documentation — Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications* is essentially equivalent to the rules adopted in the Polish statistical yearbook *Ruch Wydawniczy w Liczbach (Publishing in Numbers)*: e.g. definition of a statistical entity, treatment of multi-volume publications, translations, subject classification. A strict adoption of EN ISO 9707:1994 has proved to be extremely cumbersome because of chaotic terminology (lack of the notion of serial, various meanings of the term monograph etc.) that forced the addition of 11 local appendices explaining the meaning of various terms in Polish statistics.

EN ISO 2789:1994 *Information and documentation — International library statistics* has more precisely defined basic terms, e.g. types of libraries (although pedagogical library is still missing) or types of documents (again, neither early prints nor incunables are mentioned). On the other hand, the norm standardizes the data that are important but only for traditional librarianship. New version of the document is already developed and should be adopted in Poland after only three years of use of the previous one.

The library statistics are collected by the Central Statistical Office (GUS) with the use of two different data collection forms (for public libraries and for all other ones). The forms are well suited to the needs of Polish library statistics and are significantly more detailed over the level of requirements of the European norms.

PN-ISO 9230 *Information and documentation — Determination of price indexes for book and serials purchased by libraries* fixes a methodology of estimation of internationally comparable price indices of library materials. The norm has been expected to help in maintaining of budgetary discipline. In fact, its adoption has shown itself to be unrealistic and there are suggestions of cancellation of the norm itself.

Artykuł wpłynął do redakcji 15 maja 2001 r.

BARBARA DREWNIEWSKA-IDZIAK

DZIAŁALNOŚĆ NORMALIZACYJNA W DZIEDZINIE ZABEZPIECZANIA ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH

Struktura jednostek odpowiedzialnych za normalizację w dziedzinie mikrografii na szczeblu międzynarodowym, w Polsce oraz ich wzajemne relacje. Zakres tematyczny działalności Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 261 ds. Mikrografii. Wykaz Polskich Norm dotyczących mikrografii.

WPROWADZENIE

Działalność normalizacyjna sięga epoki starożytnej, a dokładnie okresu budowy piramidy Cheopsa w Egipcie (ok. 2650 r. p.n.e.), kiedy to zastosowano moduł budowlany. Należy również pamiętać, że drogi rzymskie budowane od IV w. p.n.e. miały znormalizowaną szerokość 2,75 m. W Rzymie zostały również przyjęte pewne normatywy dotyczące wartości średnic rur drewnianych akweduktów.

Jednak za prekursora normalizacji uważa się dopiero amerykańskiego inżyniera Eli Whitneyego (1765-1825), który podczas realizacji zamówienia rządowego na wykonanie 10 000 muszkietów wprowadził w 1798 r. w swoich warsztatach zasadę zamienności elementów. W XIX w. wraz z rozwojem techniki i przemysłu nastąpił gwałtowny wzrost zapotrzebowania na wyroby znormalizowane. Systematyczne prace normalizacyjne rozpoczęło Stowarzyszenie Inżynierów Niemieckich, wydając w 1869 r. katalog znormalizowanych profili stali walcowej. Niedługo potem w 1894 r. zakłady Siemens w Niemczech opublikowały pierwszy zbiór norm zakładowych.

Pierwszy komitet normalizacyjny na świecie został utworzony w 1901 r. w Anglii. Natomiast Międzynarodową Federację Narodowych Stowarzyszeń Normalizacyjnych (International Federation of National Standardizing Associations — ISA) powołano w Szwajcarii w 1926 r., przemianowaną w 1947 r. na Międzynarodową Organizację Normalizacyjną (International Organization for Standardization — ISO).

W Polsce pierwsze działania normalizacyjne podjęto za panowania Kazimierza Wielkiego, który ustalił jednostki miar soli w żupach solnych (1 bałwan soli miał ważyć 6 lub 8 cetnarów). W 1570 r. za panowania Zygmunta Augusta znormalizowano wymiary cegieł

(3x6x12 cali). Następnie Józef Jakubowski w 3-tomowym dziele *Nauka artylerii*, wydanym w 1781 r. podkreślił celowość normalizacji sprzętu artyleryjskiego poprzez oparcie produkcji na wzorach w celu ułatwienia kontroli i remontów sprzętu oraz łatwości obsługi. Pierwsze prace normalizacyjne podjęło pod koniec XIX w. Stowarzyszenie Elektryków Polskich.

W dniu 2.07.1923 r. powołano przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu Komitet Techniczny dla normalizacji wyrobów przemysłowych oraz ich dostawy, który 9.12.1924 r. przekształcono w Polski Komitet Normalizacyjny (PKN). Po wojnie 21.04.1945 r. został reaktywowany Polski Komitet Normalizacyjny przy Radzie Ministrów. W 1947 r. PKN został członkiem założycielem ISO.

Przed omówieniem działalności Normalizacyjnej Komisji Problemo-
wej nr 261 ds. Mikrografii przedstawię międzynarodową i krajową działalność w tym zakresie, której konsekwencją było utworzenie naszej komisji.

KOMITET TECHNICZNY ISO/TC 171 ZASTOSOWANIA OBRAZOWANIA DOKUMENTU

W 1979 r. z Podkomitetu ISO/TC 46 Informacja i Dokumentacja wyłoniony został nowy Komitet Techniczny ISO/TC 171 ds. Mikrografii. Zakres jego działalności obejmował w tym czasie część tematyki prac Podkomitetu ISO/TC 46, a mianowicie: mikroografię, zapis i jakość obrazów, terminologię, metody wyszukiwania oraz stosowane w mikrografii urządzenia i opakowania. W 1988 r. nazwa i zakres działalności ISO/TC 171 zostały poszerzone o zastosowania z dziedziny obrazowania elektronicznego. W 1994 r. na plenarnym posiedzeniu w Paryżu Komitet ISO/TC 171 przyjął nową nazwę: Zastosowania Obrazowania Dokumentu (Document Imaging Applications). Zmieniła się również struktura tego Komitetu: utworzono 3 podkomitety (subcommitties). Obecna struktura została nadana na kolejnym posiedzeniu w Vancouver w 1995 r.; zgodnie z nią Komitet obejmuje:

— Podkomitet SC 1 do spraw jakości; sekretariat mieści się w Brytyjskiej Organizacji Normalizacyjnej (British Standards Institution — BSI),

— Podkomitet SC 2 do spraw zastosowań; sekretariat mieści się w Amerykańskim Krajowym Instytucie Normalizacyjnym,

— Podkomitet SC 3 do spraw technologii i zgodności z prawem; sekretariat mieści się w BSI.

W ramach tych podkomitetów odpowiedzialność za poszczególne zagadnienia z dziedziny mikrografii ponoszą tzw. grupy robocze (Working Groups — WG):

w SC 1: — WG 1 za ocenę poziomów jakości i procedury sprawdzania,

- WG 2 za magazynowanie,
- WG 3 za wykorzystanie sprzętu,
- w SC 2: — WG 1 za zastosowania mikrografii,
- WG 2 za zastosowania obrazowania elektronicznego,
- WG 4 za zastosowania rysunków technicznych (mikrografia i obrazowanie elektroniczne),
- w SC 3: — WG 1 za słownictwo i zgodność z prawem.

Komitet Techniczny ISO/TC 171 musi reagować na wszelki postęp w dziedzinie technik informacyjnych i technik zarządzania obrazem, czego konsekwencją jest szybko rozbudowywany zakres tematyczny działalności Komitetu. Rozwój wszelkich działań dotyczących dokumentów i obrazowania determinują 3 podstawowe elementy:

- jakość obrazu,
- trwałość danych,
- określenie formatów wymiany i zdefiniowanie środków eksploatacji.

Stąd zadaniem podstawowym ISO/TC 171 jest normalizacja: środków technicznych, procedur, formatów, informacji i struktur wykorzystywanych w zarządzaniu dokumentem i obrazem — obejmująca:

- jakość dokumentów wejścia/wyjścia,
- metodologię wprowadzania i sprawdzania dotyczącą zapisu, gromadzenia i wykorzystywania obrazów,
- gromadzenie informacji,
- własności fizyczne i kryteria jakości dotyczące sprzętu do przygotowywania i wykorzystywania informacji,
- odpowiednią terminologię,
- warunki techniczne w zakresie zgodności z prawem.

Nowe propozycje tematów normalizacyjnych są analizowane przez poszczególne podkomitety Komitetu Technicznego. Ponieważ propozycje muszą uwzględniać ostateczne kierunki działań, każdy podkomitet wypracowuje swoje priorytety i przekazuje decyzje do pozostałych podkomitetów. Na posiedzeniach plenarnych organizowanych co 12 miesięcy odbywa się przegląd programu prac, a co 5 lat wycofuje się lub przerehabituje dokumenty przestarzałe.

W skład Komitetu Technicznego ISO/TC 171 wchodzi 38 członków — organizacji normalizacyjnych z całego świata (z czego 16 ma status członka czynnego). Sekretariat ISO/TC 171 znajduje się w Paryżu we Francuskim Stowarzyszeniu Normalizacyjnym (Association Française de Normalisation — AFNOR).

Całkowita liczba opublikowanych norm ISO opracowanych przez ISO/TC 171 wynosi 48.

NORMALIZACYJNA KOMISJA PROBLEMOWA NR 261 DS. MIKROGRAFII

Omawiając działalność Normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 261 ds. Mikrografii, w Polsce jednostki podstawowej opracowującej

dokumenty normalizacyjne intensywnie wykorzystywane dla ochrony zbiorów, przypomnę kilka ważnych definicji. Zacznę od terminu „normalizacja”. Według PN EN 45020:2000 jest to „działalność mająca na celu uzyskanie optymalnego, w danych okolicznościach, stopnia uporządkowania w określonym zakresie, poprzez ustalanie postanowień przeznaczonych do powszechnego i wielokrotnego stosowania, dotyczących problemów istniejących lub możliwych do wystąpienia”.

Od 1994 r., wraz z wejściem w życie nowej ustawy o normalizacji * działalność PKN opiera się na pracy ponad 270 normalizacyjnych komisji problemowych (NKP). Skupiają one specjalistów w zakresie projektowania, produkcji i użytkowania w danej sferze działalności. Zadaniem normalizacyjnych komisji problemowych jest programowanie, opracowywanie i uzgadnianie projektów norm polskich oraz zmian do nich, opiniowanie i uzgadnianie innych dokumentów normalizacyjnych.

W dniu 15.12.1994 r. powołana została NKP 261 ds. Mikrografii. Sekretariat tej Komisji znajduje się obecnie w Zespole Przemysłu Lekkiego Biura PKN, w jego łódzkiej filii (pod adresem: ul. Narutowicza 75, 90-132 Łódź). Przewodniczącą Komisji jest dr Barbara Drewniewska-Idziak (Biblioteka Narodowa), sekretarzem mgr inż. Andrzej Rzepkowski (łódzka filia PKN).

Przypomnijmy teraz definicje następnych terminów związanych z mikrografią. Zgodnie z normą PN-ISO 6196-1: „mikrografia — techniki związane z wytwarzaniem, posługiwaniem się i użytkowaniem mikroform”, „mikroforma — termin ogólny dla każdego materiału, zwykle błony mikrograficznej, zawierającego mikroobrazy”, „mikroobraz — obraz nieczytelny okiem nieuzbrojonym”.

Tematyka prac NKP 261 obejmuje normalizację w zakresie:

- własności fizycznych i kryteriów jakościowych mikroform oraz sprzętu do wytwarzania i odczytywania mikroform,
- zastosowania mikroform,
- terminologii.

Należy podkreślić funkcje mikroformy jako nośnika informacji i obrazu. Należą do nich:

- zabezpieczanie najcenniejszych zbiorów bibliotecznych na wypadek konfliktu zbrojnego i klęsk żywiołowych. Doświadczenia wojenne i kataklizmy przyrody nauczyły nas, że jeden egzemplarz zbiorów mikrofilmowych powinien być przechowywany poza biblioteką. Dowodem na słuszność tej zasady są doświadczenia wyniesione przez biblioteki uszkodzone podczas powodzi w 1997 r. (np. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu, która negatywy przechowuje w Dziale Zbiorów Zabytkowych w Rogowie k. Opola, i te się zachowały);

- ochrona obiektów w sytuacji częstego udostępniania;

* Ustawa z dnia 3 kwietnia 1993 r. o normalizacji. „Dz. U.” nr 55 s. 251.

- uzupełnianie zbiorów bibliotecznych;
- publikowanie poprzez skanowanie z mikroformy w celu wydawania reprintów.

Ważną rolę odgrywa mikroforma również w wymianie międzybibliotecznej wydawnictw, zwłaszcza międzynarodowej, i wtedy muszą być przestrzegane międzynarodowe normy dotyczące działalności mikrograficznej.

Niezwykle ważnym problemem jest trwałość zapisu informacji. Trwałość mikroform jest nam znana, natomiast trwałość zapisu elektronicznego nie jest jeszcze dokładnie określona. Obie technologie rozwijają się ostatnio dynamicznie. Atutem zapisu cyfrowego była szybkość wyszukiwania poszczególnych dokumentów w bazie danych. Wobec tego niedawno wprowadzono dla łatwiejszego wyszukiwania określonego fragmentu tekstu na szpuli mikrofilmowej tzw. blip — jest to mały prostokąt umieszczany na krawędzi mikrofilmu. Pojedynczy blip oznacza strony, podwójny — rozdziały, a potrójny — tytuł. Wprowadzenie tego rozwiązania spowodowało zmiany w konstrukcji kamery mikrofilmowej i czytnika do mikrofilmów.

Norma jest podstawowym efektem prac NKP. Dokument spełnia zadania normy, jeżeli ma określone charakterystyczne dla niej cechy, a mianowicie:

- jego treść uzgadniana jest z zainteresowanymi stronami na zasadach zgodności,
- ma charakter nieobowiązujący,
- jest powszechnie dostępny,
- został zaakceptowany przez uznaną instytucję normalizacyjną,
- w jego treść nie ingerują organa władzy,
- ma powszechne zastosowanie.

Zasady stosowania Polskich Norm określa wymieniona wyżej ustawa o normalizacji. Przyjmując, że stosowanie norm polskich jest dobrowolne, ustawa daje jednak możliwość wprowadzenia obowiązku stosowania danej normy na podstawie rozporządzenia odpowiedniego ministra lub powołania tej normy w ustawie.

Ogólnie, działalność normalizacyjną na szczeblu międzynarodowym — ISO/TC 171 i na szczeblu krajowym — NKP 261 determinują pewne cele priorytetowe, takie jak:

- eliminowanie barier w handlu lub wymianie i umacnianie kompatybilności systemów przez opracowanie norm określających własności fizyczne wyrobów i formaty zapisu,
- rozwijanie ujednoczonych metod badań,
- wypracowanie kryteriów oceny jakości mediów i urządzeń do gromadzenia informacji,
- normalizowanie technologii,

— promowanie zgodności z prawem mediów rejestrujących.

W szczególnie ważnym dla Polski okresie jej integracji z Unią Europejską także Polski Komitet Normalizacyjny ma określone zadania do wypełnienia. Priorytetem na płaszczyźnie normalizacyjnej jest wprowadzanie norm europejskich do katalogu Polskich Norm.

Na szczeblu europejskim w Europejskim Komitecie Normalizacyjnym (Comité Européen de Normalisation — CEN) nie działa żaden komitet techniczny, który realizowałby działalność normalizacyjną w dziedzinie mikrografii. W zbiorze Polskich Norm znajdują się przyjęte przez KPN w 1994 r. cztery normy europejskie opracowane na potrzeby lotnictwa przez European Association of Aerospace Manufactures (AECMA), organizację stowarzyszoną z CEN, realizującą prace normalizacyjne dla sektora przemysłu lotniczego. Są to następujące normy:

PN-EN 2484:1994 *Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie rysunków. Karta okienkowa do mikrofilmu 35 mm (Aerospace series. Microfilming of drawings. Aperture card for 35 mm microfilm)*

PN-EN 2499:1994 *Lotnictwo i kosmonautyka. Mikroforma na wyjściu z komputera (COM). Mikrofiszka A6 (Aerospace series. Computer output microfilm (COM). A6 microfiche)*

PN-EN 2547:1994 *Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie dokumentów. Mikrofilm 105 mm (Mikrofiszka A6) (Aerospace series. Filming of documents. Microfilm 105 mm (Microfiche A6)*

PN-EN 2575:1994 *Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie dokumentów. Mikrofilm 16 mm (Aerospace series. Filming of documents. 16 mm microfilm)*

Podstawą działalności NKP 261 jest w ramach realizacji drugiego (po normach europejskich) z priorytetowych zadań PKN wprowadzanie norm międzynarodowych ISO do norm polskich.

Tematyczny zakres współpracy NKP 261 i ISO/TC 171 obejmuje:

- zapis i jakość obrazu,
- terminologię mikrograficzną, metody wyszukiwania,
- urządzenia i opakowania stosowane w mikrografii,
- zastosowanie elektronicznych metod obrazowania (COM — Computer Output Microfiches; CIM — Computer Input Microfilmer).

Normalizacyjna Komisja Problemowa ds. Mikrografii prowadzi szeroką współpracę na terenie kraju z instytucjami prowadzącymi działalność mikrofilmową oraz z innymi normalizacyjnymi komisjami problemowymi:

- NKP 49 ds. Optyki i Przyrządów Optycznych,
- NKP 217 ds. Techniki Biurowej,
- NKP 242 ds. Informacji i Dokumentacji.

W zbiorze Polskich Norm znajdują się 44 normy z dziedziny mikrografii (zob. s. 113-116). Przeciętnie w ciągu roku w Komisji ds. Mikrografii opracowuje się ok. 6-10 norm PN-ISO.

Zakres tematyczny projektów norm opracowywanych w NKP 261 w 2000 r. pokrywa się z tematyką prac normalizacyjnych prowadzonych na szczeblu międzynarodowym. Obejmuje on m.in. zagadnienia dotyczące mikrofilmowania rysunków technicznych i innych dokumentów biur projektów, karty kieszeniowe formatu A6 oraz normy terminologiczne z zakresu: jakości obrazów i czytelności, sprzętu mikrofilmowego, mikrografii komputerowej. Wcześniej pracowano nad zagadnieniami dotyczącymi charakterystyk czytników i kamer mikrofilmowych, testów ISO do badania czytelności, zdolności rozdzielczej zapisu mikrofilmowego, technik mikrofilmowania. Na ten rok przewidziane jest m.in. opracowanie normy dotyczącej mikrofilmowania gazet do celów archiwalnych na mikrofilmie 35 mm, mikrofilmowanie serii, obrazowanie elektroniczne, zastosowanie obrazów dokumentów na przykładzie mikrofilmowania map achromatycznych na mikrofilmie 35 mm.

Wytwarzanie mikroform według tych samych norm ma podstawowe znaczenie w wymianie międzybibliotecznej w kraju i zagranicą. Dotyczy to również realizacji usług reprograficznych na zamówienia czytników i instytucji.

Normalizacyjna Komisja Problemowa nr 261 ds. Mikrografii współpracuje, na prawach członka czynnego, z odpowiednikiem NKP na szczeblu międzynarodowym — Komitetem Technicznym ISO/TC 171. W ramach tej współpracy członkowie NKP 261 czasami uczestniczą w spotkaniach organizowanych przez ISO/TC 171. Opracowują bądź opiniują międzynarodowe dokumenty normalizacyjne z zakresu tematycznego realizowanego przez ten Komitet.

WYKAZ POLSKICH NORM DOTYCZĄCYCH MIKROGRAFII

PN-EN 2484:1994 Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie rysunków. Karta okienkowa do mikrofilmu 35 mm

PN-EN 2499:1994 Lotnictwo i kosmonautyka. Mikroforma na wyjściu z komputera (COM). Mikrofiszka A6

PN-EN 2547:1994 Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie dokumentów. Mikrofilm 105 mm (Mikrofiszka A6)

PN-EN 2575:1994 Lotnictwo i kosmonautyka. Mikrofilmowanie dokumentów. Mikrofilm 16 mm

PN-ISO 446:1997 Mikrografia. Znak ISO i Test ISO Nr 1. Opis i zastosowanie

PN-ISO 3272-1:1999 Mikrografia. Mikrofilmowanie rysunków technicznych i innych dokumentów biur projektów. Techniki działania

PN-ISO 3272-2:1999 Mikrografia. Mikrofilmowanie rysunków technicznych i innych dokumentów biur projektów. Kryteria i kontrola jakości mikrofilmów żelatyno-srebrowych 35 mm

PN-ISO 3272-4:1999 Mikrografia. Mikrofilmowanie rysunków technicznych i innych dokumentów biur projektów. Mikrofilmowanie rysunków o wymiarach specjalnych i nietypowych

PN-ISO 3334:1997 Mikrografia. Test rozdzielczości ISO nr 2. Opis i zastosowanie

PN-ISO 6198:1998 Mikrografia. Czytniki do mikroform. Charakterystyki działania

PN-ISO 6199:1997 Mikrografia. Mikrofilmowanie dokumentów na błonie mikrograficznej żelatynowo-srebrowej 16 mm i 35 mm. Techniki działania

PN-ISO 6200:1997 Mikrografia. Mikroformy dokumentów żelatynowo-srebrowe pierwszej generacji. Wymagania dotyczące gęstości optycznej

PN-ISO 6342:1999 Mikrografia. Karty okienkowe. Metoda pomiaru grubości w obszarze naklejania

PN-ISO 7565:1998 Mikrografia. Czytniki do mikroform. Pomiar charakterystyk

PN-ISO 8126:1997 Mikrografia. Błony diazograficzne i pęcherzykowe. Gęstość optyczna wizualna. Wymagania

PN-ISO 9923:1997 Mikrografia. Mikrofiszki formatu A6. Rozmieszczenie klitek

PN-ISO 10196:1999 Mikrografia. Wytyczne dotyczące wykonywania oryginałów dokumentów

PN-ISO 10197:1998 Mikrografia. Czytniko-kopiarki do mikroform. Charakterystyki

PN-ISO 10198:1998 Mikrografia. Kamera mikrofilmowa przelotowa do mikrofilmu 16 mm. Właściwości mechaniczne i optyczne

PN-ISO 10550:1998 Mikrografia. Kamery mikrofilmowe poklatkowe. Tablica testowa do kontroli kamery mikrofilmowej

PN-ISO 10594:1999 Mikrografia. Kamery mikrofilmowe przelotowe. Tablica testowa do kontroli działania

PN-77/C-99025.11 Wymiary materiałów fotograficznych (mikrofilmowych) arkuszowych i zwojowych

PN-86/C-99265.04 Światłoczułe materiały fotograficzne dla reprografii. Charakterystyka jakościowo-użytkowa błon mikrofotograficznych (mikrofilmowych) negatywowych i pozytywowych czarno-białych

PN-88/N-01175 Technika mikrofilmowa (mikrografia). Mikroformy. Zasady przechowywania

PN-76/N-01184 Technika mikrofilmowa. Podziałki odwzorowania

PN-91/N-01185 Mikrografia. Terminologia

PN-77/N-01186 Technika mikrofilmowa. Mikroformy. Zasady ewidencjonowania

PN-78/N-01187 Technika mikrofilmowa. Mikroformy. Wprowadzanie zmian

PN-79/N-01188 Technika mikrofilmowa. Karty okienkowe

PN-79/N-01189 Technika mikrofilmowa. Cewy mikrofilmowe. Wymagania i badania

PN-79/N-01191 Technika mikrofilmowa. Wzorce szarości. Wymagania i badania

PN-81/N-01195 Technika mikrofilmowa. Kopiarki do mikroform

PN-81/N-01197 Technika mikrofilmowa. Urządzenia do wykonywania powiększeń z mikroform

PN-82/N-01198 Technika mikrofilmowa. Karty okienkowe do informacji patentowej

PN-82/N-01199 Technika mikrofilmowa. Urządzenia do obróbki chemicznej

PN-83/N-09100 Technika mikrofilmowa. Pudełka do mikrofilmów zwojowych

PN-91/N-09101 Mikrografia. Symbole graficzne

PN-84/N-09102 Technika mikrofilmowa. Karty kieszeniowe

PN-83/N-09103 Technika mikrofilmowa. Szafy do przechowywania mikroform

PN-92/N-09104 Mikrografia. Symbole graficzne do projektowania

PN-90/N-09107 Technika mikrofilmowa (mikrografia). Mikrofiszki dokumentów normalizacyjnych

PN-90/N-09108 Mikrografia. Procesy technologiczne. Metody kontroli

PN-91/N-09109 Mikrografia. Mikrofilmy zwojowe gazet

PN-91/N-09110 Mikrografia. Mikrofiszki książek i wydawnictw ciągłych. Pole tytułowe

W 2001 r. planuje się wprowadzenie następujących norm międzynarodowych do zbioru norm polskich:

PN-ISO 1116/1999 Mikrografia — Cewy i szpule do mikrofilmu 16 mm i 35 mm — Wymiary

PN-ISO 3272-6/2000 Mikrografia — Mikrofilmowanie rysunków technicznych i innych dokumentów biur projektów — Część 6: Powiększenia z mikrofilmu 35 mm, kryteria jakości i sterowanie jakością

PN-ISO 4087/1991 Mikrografia — Mikrofilmowanie gazet do celów archiwalnych na mikrofilmie 35 mm

PN-ISO 6196-10/1999 Mikrografia — Terminologia — Część 10: Indeks

PN-ISO 11906/1999 Mikrografia — Mikrofilmowanie serii — Techniki działania

PN-ISO 12650/1999 Mikrografia — Zastosowanie obrazowania dokumentów — Mikrofilmowanie map achromatycznych na mikrofilmie 35 mm

PN-ISO 12651/1999 Mikrografia — Obrazowanie elektroniczne — Terminologia

BIBLIOGRAFIA

1. H. B a n s a: *Nowe media: czy to środki do lepszego przechowywania informacji czy nowe problemy przechowywania*. „Zesz. Konserw.” 1992 nr 14 s. 3-17.
2. B. D r e w n i e w s k a-I d z i a k: *Mikrofilmowanie i skanowanie zbiorów jako formy ich ochrony*. W: *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych*. Warszawa 1998 s. 66-72.
3. N. E. E l k i n g t o n: *RLG preservation microfilming handbook*. Mountain View 1992.
4. L. L. F o x: *Preservation microfilming. A guide for librarians and archivists*. Ed. 1. Chicago, London 1996.
5. Z. K l a w e n d e r: *Mikrofilmy jako formy zastępcze udostępniania zbiorów*. „Not. Konserw.” 1998 nr 1 s. 84-87.
6. B. P i c h: *Działalność informacyjna w celu ochrony zbiorów*. „Not. Konserw.” 2000 nr 4 s. 61-68.
7. — : *Informacja o działalności normalizacyjnej Komisji Problemowej nr 261 ds. Mikrografii*. W: *Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych*. Warszawa 1998 s. 171-175.
8. — : *Mikrografia sztuka miniaturyzacji a normalizacja*. *Normalizacja* 1997 nr 6 s. 9-12.

BARBARA DREWNIEWSKA-IDZIAK

STANDARDIZATION ACTIVITIES IN COLLECTION PRESERVATION

The ISO/TC 171 Document Imaging Applications is responsible at the ISO level for standardization of equipment, procedures, formats, information and organizational structures in document and image management. The Standardization Commission 261 in Micrography is the Polish counterpart of ISO/TC 171. The Commission co-operates with other standardization institutions and with active users of micrographic techniques being simultaneously a working member of ISO/TC 171. The *Polish Standards Catalog* lists 44 norms on micrography.

Artykuł wpłynął do redakcji 7 marca 2001 r.

DOROTA SOŁTYSIAK

ORGANIZACJE I DOKUMENTY NORMALIZACJI EUROPEJSKIEJ¹

WSTĘP

Współcześnie działalność normalizacyjna może odbywać się na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym. Swoim zakresem obejmuje określenie stanu i kierunku rozwoju normalizacji, prace badawczo-rozwojowe dotyczące podstaw i metod działalności normalizacyjnej, prace związane z programowaniem, planowaniem, opracowywaniem i uzgadnianiem norm i zmian do nich².

Normy są tworzone przez uznane, niezależne organizacje normalizacyjne. Koordynację światowej normalizacji prowadzą międzynarodowe instytucje ISO/IEC/ITU. Na szczeblu europejskim są to CEN/CENELEC/ETSI, a w Polsce — Polski Komitet Normalizacyjny. Zapewniają one wymianę doświadczeń, sprzyjają nawiązywaniu współpracy, służą szybszemu uzyskiwaniu informacji o standardach. Organizacje te wspierają handel globalny poprzez likwidację lub zapobieganie powstawaniu barier technicznych, powodowanych przez różnice w zwyczajach przyjętych w różnych krajach.

Obecnie przede wszystkim kraje wysoko uprzemysłowione dyktują warunki i zasady, na podstawie których działa światowa gospodarka. W naszej części globu ziemskiego są to głównie państwa wchodzące w skład Unii Europejskiej, gdzie szybkie zmiany technologii, płynność rynku i mnogość pojawiających się wyrobów i usług nabiera szczególnego znaczenia. Stąd pojęcie normalizacji regionalnej, w której mogą uczestniczyć odpowiednie jednostki organizacyjne z krajów tylko jednego geograficznego, politycznego lub ekonomicznego regionu świata³.

---

¹ Jest to skrót pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marty Grabowskiej w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego w 2001 r.

² M. Siemińska: *Europejska działalność normalizacyjna*. „Prz. Bibl.” 1995 z. 3/4 s. 393.

³ PN-EN 45020:2000 *Normalizacja i dziedziny związane. Terminologia ogólna*

Dlatego mówimy o normalizacji europejskiej, mającej charakter demokratyczny i znoszącej potrzebę istnienia nadmiaru przepisów prawnych. Wynikiem tej działalności są ustanawiane normy europejskie — nieobligatoryjne reguły postępowania, ustalane w otwarty i publiczny sposób, tworzone i akceptowane przez przedstawicieli środowisk produkcji, nauki i techniki, a opracowywane bez ingerencji organów władzy w ich treść merytoryczną. Normalizację europejską charakteryzuje⁴:

- konsens i zaangażowanie zainteresowanych,
- zobowiązanie do dobrowolnego stosowania norm europejskich w strukturze prawa i przez podmioty gospodarcze,
- realizacja podstawowych wymagań dyrektyw Unii Europejskiej,
- działania na rzecz harmonizacji norm międzynarodowych i europejskich,
- dążenie do integracji gospodarczej krajów Unii Europejskiej i krajów Europy Środkowej i Wschodniej,
- realizacja koncepcji regulacji wspólnorynkowych,
- promocja bezpieczeństwa, ochrony zdrowia i środowiska,
- współpraca z normalizacyjnymi organizacjami światowymi i narodowymi.

Należy zatem podkreślić, iż przyszłość przemysłu i usług w Europie zależy nie tylko od postępu i nowoczesności wprowadzanych technologii, ale głównie od ustanawianych norm odzwierciedlających potrzeby rynkowe, uwzględniających aspekty ekonomiczne, społeczne czy polityczne różnych dziedzin gospodarczych. Zwłaszcza aktywne i bezpośrednie zaangażowanie przedsiębiorstw w prace normalizacyjne pozwala na uchwalanie w sposób otwarty i demokratyczny wspólnych reguł technicznych, a w konsekwencji umożliwia bezpośrednio kształtowanie obrazu normalizacji w Europie⁵.

Do najważniejszych europejskich organizacji normalizacyjnych zaliczamy:

- Europejski Komitet Normalizacyjny (Comité Européen de Normalisation — CEN) działający od 1961 r., formalnie zatwierdzony w 1974 r.;
- Europejski Komitet Normalizacji Elektrotechnicznej (Comité Européen de Normalisation Electrotechnique — CENELEC) istniejący od 1959 r., utworzony oficjalnie w 1973 r.;
- Europejski Instytut Norm Telekomunikacyjnych (European Telecommunication Standards Institute — ETSI) powołany w 1988 r. na podstawie mandatu Wspólnoty Europejskiej i Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (European Free Trade Association — EFTA).

⁴ Z. Niechoda: *Normalizacja na XXI wiek. Sprostac' nowym wyzwaniom. „Normalizacja”* 1999 nr 8 s. 7-8.

⁵ B. Pich: *Dlaczego normalizacja europejska? „Informator PKN”* 1999 nr 2 s. 36.

Funkcjonują one jako stowarzyszenia. Strukturę poszczególnych jednostek określają statut i procedury wewnętrzne. Opracowaniem norm zajmują się komitety techniczne, każdy w określonej dziedzinie. Europejskie organizacje normalizacyjne zrzeszają 19 narodowych organizacji normalizacyjnych — krajów członkowskich Wspólnot Europejskich i EFTA. Natomiast organizacje normalizacyjne państw Europy Środkowej i Wschodniej z wyjątkiem Czech, które już są pełnym członkiem tych organizacji, od 1991 r. posiadają status afiliantów i mają możliwość ubiegania się o uzyskanie pełnych praw członkowskich. Ścisła współpraca CEN, CENELEC i ETSI z międzynarodowymi organizacjami normalizacyjnymi ISO, IEC i ITU jest równoznaczna z przynależnością europejskich organizacji do światowych organizacji normalizacyjnych.

CEN

Siedziba CEN od 1974 r. mieści się w Brukseli. Jego działalność podlega prawu belgijskiemu. Do głównych założeń tej organizacji należy promocja dobrowolnej harmonizacji technicznej w Europie we współpracy z partnerami europejskimi i organizacjami światowymi. Prace CEN dążą do zmniejszania barier technicznych w handlu, promocji bezpieczeństwa produktów i usług opartych o powszechne porozumienie. Szczególnie przestrzegane zasady to⁶:

- otwartość i zrozumiałość: udział w pracach normalizacyjnych organizacji publicznych i prywatnych, reprezentujących europejskie i światowe interesy, głównie w przemyśle i dziedzinach pokrewnych w gospodarce;

- umacnianie jednolitego rynku i wspieranie konkurencyjności biznesu europejskiego na rynku globalnym;

- formalne uchwalanie europejskich standardów rozstrzygane zdecydowaną większością głosów i ich przyjmowanie przez narodowych członków zrzeszonych w CEN;

- konsens na poziomie narodowym i europejskim: obowiązkowość wprowadzania europejskich standardów do własnych zbiorów i wycofywanie sprzecznych z nimi norm narodowych;

- uczestnictwo w innych międzynarodowych projektach: ze względu na wysokie koszty i czasochłonność prac normalizacyjnych CEN dopuszcza współpracę z innymi organizacjami europejskimi i światowymi na polu normalizacji.

Ponadto CEN dąży do doskonalenia systemu informacji i telekomunikacji pomiędzy krajowymi jednostkami normalizacyjnymi poprzez: wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych; zapewnienie odpowiedniej obsługi i jakości danych; promocję, publikację, groma-

⁶ Dostępny z World Wide Web: <http://www.cenorm.be>

dzenie i dystrybucję przetworzonych informacji⁷. Głównym organem zarządzającym CEN jest Zgromadzenie Ogólne. Do jego zadań należy dbałość o prawidłowość procedur, jakość norm europejskich, zakres i jakość szkoleń, usprawnienie i przyspieszenie prac normalizacyjnych CEN, skrócenie czasu opracowania i wprowadzania norm poprzez wykorzystanie środków technicznych do transmisji dokumentów, danych i informacji drogą elektroniczną. Posiedzenia Zgromadzenia Ogólnego odbywają się corocznie. Każdemu zjazdowi, oprócz omawiania spraw organizacyjnych i instytucjonalnych na sesji zamkniętej, towarzyszy specjalne zagadnienie, któremu poświęca się znaczną część sesji otwartej. W Zgromadzeniu biorą udział zwykle delegacje organizacji członkowskich, afiliowanych i stowarzyszonych, także przedstawiciele Komisji Europejskiej, Sekretariatu EFTA, IEC, ISO, CENELEC i ETSI oraz goście zaproszeni w charakterze obserwatorów.

Strukturę CEN uzupełnia organ administracyjny — Sekretariat Centralny. Statutowe funkcje Sekretariatu to: zarządzanie procedurami, kontrola działalności pod względem administracyjnym, finansowym i organizacyjnym, rozwój współpracy i promocja normalizacji. Sekretariat nadzoruje prace Rady Technicznej CEN odpowiedzialnej za kontrolę programów normalizacyjnych i ich realizację. Projekty norm opracowują grupy robocze komitetów i podkomitetów technicznych. Rada Techniczna składa się z 6 Technicznych Rad Sektorów (Board Technical Sector — BTS). Są to :

- CEN/BTS-1 Budownictwo i inżynieria lądowa,
- CEN/BTS-2 Mechanika,
- CEN/BTS-3 Ochrona zdrowia,
- CEN/BTS-4 Bezpieczeństwo pracy,
- CEN/BTS-5 Ogrzewanie, chłodzenie i wentylacja,
- CEN/BTS-6 Transport i opakowania.

Do zadań BTS należy nadzorowanie postępu prac normalizacyjnych w poszczególnych dziedzinach, odpowiedzialność za przygotowywanie prac technicznych w zgodzie z planem finansowym; zatwierdzanie programów prac; kontrola zakresów prac 270 komitetów technicznych (Technical Committees — TCs) i 110 podkomitetów (Sub-Committees — SC), koordynacja prac oraz opiniowanie tematyki normalizacyjnej finansowanej ze środków Unii Europejskiej. Od połowy 1993 r. oprócz stałych członków CEN w obradach Technicznych Rad Sektorowych uczestniczą afilianci CEN⁸. Należy dodać, iż sekretariaty TC i SC mieszczą się w Brukseli lub w siedzibach członków krajowych.

Statut Europejskiego Komitetu Normalizacyjnego uwzględnia współpracę z różnymi organizacjami, np. stowarzyszeniami branżowymi, federacjami przemysłowymi, związkami zawodowymi lub organiza-

⁷ B. Pich: *Optymalizacja systemu normalizacji europejskiej*. „Normalizacja” 1996 nr 7 s. 29.

⁸ Por. przyp. 2, s. 395.

cjami konsumentckimi, które mogą otrzymać status Stowarzyszonej Organizacji Normalizacyjnej (Associated Standard Body — ASB). ASB przyjmuje odpowiedzialność za określony obszar w zakresie programowania i przygotowania norm i, nie będąc formalnie członkiem CEN, ma prawo zgłaszać swoich reprezentantów do prac nad określonym tematem czy projektem normy. Status ASB posiadają m.in.: Europejskie Stowarzyszenie Konstruktorów Sprzętu Lotniczego i Kosmicznego (European Association of Aerospace Manufactures — AECMA), Europejski Komitet ds. Normalizacji w zakresie Żelaza i Stali (European Committee for Iron and Steel Standardization — ECISS), Europejska Pracownia Systemów Otwartych (European Workshop of Open Systems — EWOS). Natomiast członkowie CEN to organizacje normalizacyjne z krajów Unii Europejskiej i EFTA.

Integracji normalizacji europejskiej służy współpraca z CEN różnych stowarzyszonych z nim organizacji, np. Europejskiej Federacji Przemysłu Budowlanego (European Construction Industry Federation — FIEC) czy Europejskiego Stowarzyszenia Producentów Komputerów (European Computer Manufactures Association — ECMA).

Niezwykle ważne jest oddziaływanie normalizacji europejskiej na normalizację międzynarodową i odwrotnie. Dyrekcja Wykonawcza ISO i Dyrekcja Administracyjna CEN zawarła porozumienie w 1991 r., w którym główne postanowienia to:

- opracowywanie norm europejskich możliwie najbardziej zgodnych z normami międzynarodowymi,
- unikanie powtarzalności prac poprzez korzystanie z międzynarodowej i regionalnej działalności normalizacyjnej,
- uproszczenie wymiany informacji (np. uczestnictwo CEN w sieci informacyjnej ISONET),
- określenie zasad współpracy między komitetami technicznymi ISO i CEN przy opracowywaniu norm,
- wzajemny udział w posiedzeniach CEN i ISO,
- równoległe głosowanie nad projektami norm międzynarodowych ISO/DIS i projektami norm europejskich prEN.

Jednym z kierunków działalności CEN jest zachowanie relacji pomiędzy normalizacją europejską i międzynarodową w powiązaniu z pracami badawczo-rozwojowymi Wspólnot. Inicjatywy te realizowane są poprzez postanowienia Europejskiego Programu Promocji Normalizacji, który zakłada m.in.:

- wspomaganie i promocję normalizacji prowadzonej na szczeblu europejskim i krajowym,
- intensyfikację współdziałań normalizacji z odpowiednimi dziedzinami badań i rozwoju,
- maksymalne oparcie normalizacji europejskiej na normach międzynarodowych celem uniknięcia tworzenia barier technicznych w wy-

mianie handlowej oraz wspólne działania na rzecz przygotowania, przyjmowania oraz stosowania norm,

— realizowanie wielostronnego podprogramu — Regionalnego Programu Zapewnienia Jakości (Program of Regional Assertioning Quality — PRAQ III) w ramach programu Pomocy Technicznej dla Krajów Europy Środkowej i Wschodniej (Poland — Hungary Assistance to Restructuring of their Economies — PHARE) w zakresie normalizacji, legislacji technicznej, systemów jakości, certyfikacji i metrologii.

Do ostatnich przedsięwzięć CEN należy realizacja „Strategii 2010” w obliczu rodzących się nowych zjawisk⁹, takich jak:

— globalizacja rynków i współzawodnictwo pomiędzy interesami regionalnymi i międzynarodowymi,

— powstawanie społeczeństwa informacyjnego oraz rozwój usług internetowych,

— poszukiwanie alternatywnych źródeł finansowania,

— wzajemna konkurencja konsorcjów przemysłowych i innych organizacji oferujących specyfikacje techniczne szybciej, lecz o mniejszym wpływie publicznym.

Wśród priorytetowych dążeń dominuje: poprawa sytuacji w przemyśle, usługach i handlu; rozpoznanie potrzeb różnych sektorów; potwierdzanie dokumentów dotyczących zapewnienia jakości; umacnianie pozycji europejskiej na arenie międzynarodowej; istotny wkład w proces poszerzania Unii Europejskiej; promocja spójnego podejścia do oceny zgodności i certyfikacji w Europie.

CENELEC

CENELEC ma podobną jak CEN strukturę organizacyjną. Jest to instytucja samodzielna powstała w 1973 r. i podlegająca belgijskiemu prawu. Działania CENELEC są determinowane ideą tworzenia europejskiej społeczności ekonomicznej. CENELEC współpracuje z 40 000 ekspertów technicznych z 19 krajów UE i EFTA przy tworzeniu standardów na rzecz rynku europejskiego. Ponadto w CENELEC status afilianta posiada 13 narodowych organizacji normalizacyjnych (National Standard Organizations — NSO) ze Środkowej i Wschodniej Europy, natomiast dwustronne porozumienia o współpracy podpisano z 27 ważniejszymi stowarzyszeniami przemysłowymi w Europie.

Głównym organem zarządzającym jest Sekretariat Centralny. Udziela on informacji z zakresu normalizacji europejskiej oraz udostępnia i publikuje normy europejskie dotyczące elektrotechniki i jej zastosowań.

Najwyższą władzą CENELEC jest Zgromadzenie Ogólne (The General Assembly — AG) oraz 19 Elektrotechnicznych Komitetów Narodo-

⁹ Z. Niedocha: *Dwudzieste piąte Zgromadzenie Ogólne CEN*. „Normalizacja” 2000 nr 2 s. 22.

wych (National Committees — NCs), które podejmują decyzje merytoryczne oraz wyznaczają na corocznych spotkaniach strategię polityczną i finansową organizacji. Dalsze elementy struktury to: Rada Administracyjna (The Administrative Board — AB) podlegająca Przewodniczącemu, której praca jest uzależniona od decyzji i rozporządzeń AG; Rada Techniczna (The Technical Board — BT) koordynująca działalność technicznych organów czyli Komitetów Technicznych (Technical Committees — TCs), Podkomitetów (Sub-Committees — SCs), specjalnych Grup Zadaniowych (Task Forces — TBTFs) oraz Grup Roboczych (Working Groups — TBWGs). Jednostki te składają się ze stałych delegacji z poszczególnych NSO. W 1999 r. w ramach CENELEC działało ok. 450 organów roboczych. Projekty norm opracowują grupy robocze komitetów i podkomitetów technicznych, których sekretariaty zlokalizowane są w krajach członkowskich CENELEC¹⁰.

Nazewnictwo i forma norm CENELEC jest identyczna z normami CEN.

Na zakończenie warto wspomnieć, iż CEN i CENELEC w 1982 r. opublikowały *Memorandum* nr 3¹¹ o wzajemnej współpracy oraz zawarły Porozumienie Wiedeńskie z ISO i IEC o równoległym opracowywaniu i głosowaniu wybranych projektów norm. CEN i CENELEC posiadają wspólne komitety stowarzyszone, są to m.in.: Europejski Komitet Sektorowy Elektrotechniki ds. Badań i Certyfikacji (European Electrotechnical Sectoral Committee for Testing and Certification — ELSECOM), Europejska Organizacja ds. Badań i Certyfikacji (European Organization for Testing and Certification — EOTC), Europejska Grupa Użytkowników MAP/TOP (European MAP/TOP Users Group — EMUG). Oficjalnymi językami tych regionalnych organizacji normalizacyjnych są język angielski, francuski i niemiecki.

ETSI

ETSI stanowi także niezależną organizację typu „non-profit” z siedzibą w Sophia Antipolis Cedex k. Nicei. Głównym obowiązkiem ETSI jest tworzenie i promowanie normalizacji europejskiej poprzez opracowywanie norm technicznych niezbędnych w organizowaniu szerokiego rynku europejskiego produktów i usług telekomunikacyjnych, a także technologii informatycznej, radiokomunikacji i telewizji.

Podstawę prawną działania ETSI określają statuty i reguły postępowania. Członkami ETSI mogą być krajowe organizacje normalizacyjne, organy administracyjne i rządowe, operatorzy sieci publicznych, producenci, użytkownicy, ośrodki badawcze, konsultacyjne itp.

¹⁰ Dostępny z World Wide Web: <http://www.cenelec.org>

¹¹ CEN/CENELEC *Memorandum* nr 3: CEN and CENELEC co-operation. Brussels 1982. Dostępny z World Wide Web: <http://www.cenorm.be/boss/supmat/refdoc/mm003.htm>

W ETSI można posiadać członkostwo pełne, stowarzyszone lub pełnić funkcję obserwatora lub doradcy. Obecnie ETSI zrzesza 730 pełnych członków z 51 państw z Europy i spoza niej¹².

Strukturę organizacyjną ETSI tworzą: Zgromadzenie Ogólne (General Assembly), Rada (Board), Zgromadzenie Techniczne (Technical Organization) oraz Sekretariat Centralny (Central Secretariat). Normy przygotowuje i zatwierdza Zgromadzenie Techniczne. Ponad 3500 ekspertów bierze udział w pracach około 200 grup roboczych. Działalność ETSI wspomaga 25 Specjalnych Grup Zadaniowych (Specialist Task Forces — STFs) z ponad 60 ekspertami.

Regionalne organizacje normalizacyjne od 1988 r. tworzą Wspólną Grupę Prezydencką (the Joint Presidents' Group — JPG), kształtując przepisy tworzenia norm, politykę współpracy i synchronizacji prac technicznych. Należy przypomnieć, iż pełne prawo uczestnictwa w pracach CEN/CENELEC posiadają tylko przedstawiciele organizacji członkowskich, natomiast ETSI nie stawia takich wymagań i przedsiębiorstwa mogą bezpośrednio uczestniczyć w pracach komitetów technicznych.

Działania i wspólne konferencje CEN, CENELEC i ETSI są korzystne dla przedsiębiorstw, organizacji i rządów. Europejskie stowarzyszenia normalizacyjne samodzielnie realizują politykę normalizacyjną w Europie. Mimo to ich działalność jest determinowana pośrednio przez struktury i organy Komisji Europejskiej¹³:

— Komitet Konsultacyjny (Permanent Consultative Committee), który tworzą członkowie — przedstawiciele administracji centralnej państw UE (ministerstw: przemysłu, spraw zagranicznych) odpowiedzialni za normalizację z krajów członkowskich UE; obserwatorzy — instytucje normalizacyjne (tj. sekretarze generalni lub ich przedstawiciele z CEN, CENELEC, ETSI). Do zadań Komitetu należy podejmowanie decyzji w zakresie programów prac oraz rozdziału mandatów, a także badanie problemów przy notyfikacji krajowych przepisów technicznych. Spotkania odbywają się 6-8 razy w roku;

— Grupa Wysokich Urzędników ds. Systemów Techniki Informatycznej (Senior Official Groups for Information Technology Systems — SOGITS). Organ posiada skład oraz zadania jak Komitet, ale ukierunkowane na rynek technik informatycznych. Sesje Grupy mają miejsce 3-4 razy rocznie;

— Zespół ds. Współpracy Technicznej (Technical Cooperation Union — TCU) powołany przez Komisję Europejską w 1990 r. Do zadań Zespołu należy: koordynacja pomocy w integracji państw Europy Środkowej i Wschodniej (głównie w zakresie normalizacji, certyfikacji,

¹² Z. Niechoda: *Porozumienie z ETSI*. „Normalizacja” 1995 nr 3 s. 6.

¹³ B. Pich: *Informacja o normalizacji europejskiej i dostęp do tej informacji*. „Informator PKN” 1998 nr 3 s. 28-29.

jakości i metrologii); przekazywanie informacji o normalizacji europejskiej krajom Europy Środkowej i Wschodniej (dokumentacja, tłumaczenia, bazy danych, szkolenia i spotkania); prowadzenie współpracy między Komisją i Sekretariatem EFTA a CENELEC, ETSI i członkami CEN (przygotowanie projektów, programów pomocowych dla Europy Środkowej i Południowej, Ameryki Łacińskiej).

TYPY DOKUMENTÓW NORMALIZACYJNYCH

Wynikiem działalności CEN i jego współpracowników są: Norma Europejska (European Standard EN); Przednorma Europejska (European Prestandard ENV); Dokument Zharmonizowany (Harmonization Document HD); Raport Techniczny CEN (CEN Report CR); Porozumienie Robocze CEN (CEN Workshop Agreement CWA) oraz nowy rodzaj dokumentów normalizacyjnych tzw. Powszechnie Dostępne Specyfikacje (Publicly Available Specifications — PAS). Ogółem CEN opublikowała 5566 dokumentów normalizacyjnych, w tym: 5131 EN, 7 HD, 327 ENV, 74 CR, 27 CWA. Natomiast w CENELEC ogółem opracowano 3574 dokumenty normalizacyjne^{13a}, w tym: 2653 EN, 419 HD, 27 ENV, 13 ES, 2 przewodniki, 56 raportów technicznych i 40 specyfikacji CECC¹⁴. ETSI opublikowała ok. 4000 dokumentów¹⁵.

Decyzję o rozpoczęciu prac nad danym tematem normalizacyjnym podejmuje Komisja Europejska, następnie zawiera potwierdzoną mandatem umowę z organizacją normalizacyjną (CEN, CENELEC, ETSI). Reguluje on zasady prac nad danym projektem normy pod względem administracyjnym, finansowym i prawnym. Mandat jest dokumentem o charakterze politycznym. Określa przedmiot normy, wymagania, terminy i koszty realizacji oraz międzynarodowe dokumenty związane z opracowywaną normą. Unia Europejska może udzielić wsparcia finansowego i pokryć maksymalnie 80% wartości prac danego tematu normalizacyjnego¹⁶. Mandaty obejmują ok. 20% wszystkich tematów.

W 1974 r. CEN i CENELEC w *Memorandum* nr 1¹⁷ określiły wspólny status normy europejskiej: wyłączność jej stosowania w danej dziedzinie na obszarze Wspólnoty Europejskiej i EFTA.

Projekty norm europejskich opracowywane są przez wszystkie zainteresowane strony: producentów, placówki naukowo-badawcze, organizacje konsumenckie, związkowe, administracyjne, reprezentujące często sprzeczne interesy. Projekty norm są dostępne przez 6 miesięcy w ankiecie powszechnej. Zgłoszone poprawki są również

^{13a} Statistics. „The Bulletin of the European Standards Organizations” 2000 Vol. 9/4 s. 4 (stan na 31.12.1999 r.).

¹⁴ CENELEC Annual Report 1999. Brussels 2000.

¹⁵ Dostępny z World Wide Web: <http://www.etsi.org>

¹⁶ Rezolucja Rady Wspólnot Europejskich o roli normalizacji w gospodarce europejskiej (18 czerwca 1992 r.). „Normalizacja” 1993 nr 1 s. 3.

¹⁷ CEN/CENELEC Memorandum nr 1: Status of European Standards. Brussels 1988. Dostępny z World Wide Web: <http://www.cenorm.be/boss/supmat/refdoc/mm001.htm>

ankietowane. Uwagi są gromadzone i rozpatrywane przez odpowiedzialną komórkę europejskiej organizacji normalizacyjnej. Zatwierdzenie EN wskazuje, że treść normy odpowiada uznanemu europejskiemu poziomowi techniki w danej dziedzinie. Opracowywane normy obejmują tematykę: poziomu bezpieczeństwa, działania i współdziałania, zgodności, zagadnienia niezawodności, właściwości materiałów, systemów klasyfikacji, metod badań, funkcjonowania urządzeń lub systemów, zapewnienia jakości, definicji, terminologii itp.¹⁸

Poszczególne kraje członkowskie zobowiązane wprowadzić normę europejską bez żadnych zmian do zbioru swoich norm oraz usunąć normy z nią niezgodne w ciągu pół roku. Wprowadzanie norm jest obowiązkowe, natomiast ich stosowanie jest dobrowolne. Wprowadzanie następuje najczęściej drogą bezpośredniego tłumaczenia. Stosuje się też tzw. metodę okładkową poprzez przyjęcie oryginału z tytułem w języku danego kraju, metodę noty uznaniowej, przyjmując wszystkie normy na podstawie odpowiedniego zarządzenia ogłoszonego w danym kraju, oraz metodę ogłoszenia poprzez zamieszczenie informacji — najczęściej w czasopiśmie branżowym — wykazu norm europejskich przyjętych do narodowego zbioru norm.

Proces ustanawiania dokumentów normalizacyjnych w CEN/CENELEC jest identyczny. Zatwierdzenie ostatecznego tekstu projektu normy europejskiej lub projektu dokumentu zharmonizowanego odbywa się drogą głosowania członków na odpowiednich kwestionariuszach. Odpowiedzi należy udzielić w ciągu 2 miesięcy. W głosowaniu poszczególne kraje dysponują odpowiednią liczbą głosów, zależną od wielkości i potencjału gospodarczego danego kraju, np. Niemcy, Francja, Szwecja, Wielka Brytania mają po 10 głosów, a Belgia, Grecja, Holandia i Portugalia po 5. O przyjęciu normy decyduje liczba głosów (co najmniej 25). Na podstawie głosowania Rada Techniczna stwierdza przyjęcie EN i ustala termin jej wprowadzenia do zbiorów norm krajowych oraz publikacji. Aktualizacja norm europejskich następuje co 5 lat. Kraje członkowskie, o wydaniu norm europejskich w swoim kraju informują Sekretariat Centralny CEN/CENELEC, który prowadzi ich rejestr i katalog.

Ze względu na charakter norm europejskich i niejednokrotnie ich wzajemne powiązania propaguje się formę pakietowego systemu wprowadzania norm EN do zbiorów norm krajowych. Pakiet stanowi określony zbiór norm regulujący wymagania dla danego wyrobu. Powinien on być wprowadzany w jednym terminie celem stwierdzenia, czy dany wyrób odpowiada wymaganiom zharmonizowanych norm europejskich. Poszczególne komitety techniczne określają zawartość i termin opracowania poszczególnych pakietów¹⁹.

¹⁸ Por. przyp. 5.

¹⁹ R. Izbecki: *CEN. „Normalizacja”* 1994 nr 3 s. 8.

Tylko szybkie i sprawne ustanawianie norm europejskich jest gwarancją efektywnego obrotu towarowego na rynku europejskim. W normalizacji europejskiej w dużym stopniu przyjmuje się normy międzynarodowe, np. w CEN powyżej 40%, w CENELEC ponad 70%. Procedura ta obniża koszty ich opracowania, a jednocześnie zapobiega dublowaniu prac na polu normalizacji międzynarodowej i regionalnej. Oryginalne normy europejskie są opracowywane, jeżeli nie mają swoich odpowiedników wśród norm międzynarodowych ISO ani IEC i gdy jest uzasadniona potrzeba istnienia nowej normy na rynku europejskim.

Nie zachodzi jednak potrzeba, aby wszystkie normy międzynarodowe stawały się europejskimi. Obecnie około 70% norm CENELEC jest identycznych, czyli zgodnych merytorycznie z normami IEC, a dalszych 20% jest ściśle z nimi związanych. Szczególne znaczenie mają normy serii ISO 9000 i ISO 14000 skierowane w głównej mierze do przedsiębiorstw. Ze względu na ich istotny wpływ na handel globalny i europejski są przyjmowane jako standardy EN-ISO 9000 i EN-ISO 14000.

Normy serii EN-ISO 9000 dotyczą zarządzania jakością wyrobów i usług. Ustalono w nich wymagania, sposób implementacji oraz wytyczne określające pojęcie jakości. Natomiast normy serii EN-ISO 14000 tworzą system zarządzania środowiskowego. Standardy te dotyczą specyfiki zasad i procedur oceny wpływów na środowisko i oceny efektów działalności środowiskowej.

Dotychczas opublikowano ponad 9000 europejskich norm i dokumentów normalizacyjnych, a ok. 2500 projektów norm jest w trakcie głosowania lub publikacji. Status norm EN jest formalnie różny od statusu norm ISO lub IEC. Te ostatnie mają charakter dokumentów zalecanych. Każdy kraj może swobodnie publikować normy krajowe niezgodne z nimi. Natomiast EN, jak wcześniej wspomniałam, są stosowane na obszarze Wspólnoty i wymagają tam usunięcia niezgodnych z nimi norm krajowych. Jak już też wspomniałam, implementacje narodowe norm europejskich w krajach UE i EFTA odbywają się sukcesywnie w ciągu pół roku.

Przednorma europejska ENV nie narzuca obowiązku usuwania norm o odmiennych postanowieniach, a także nie jest objęta „okresem unieruchomienia”. Wprowadzanie ENV wynika z potrzeby ukierunkowania pilnych prac normalizacyjnych. ENV ustanawiane są jako normy przyszłościowe do tymczasowego stosowania. Czas istnienia ENV ustalono na 3 lata z możliwością jednokrotnego przedłużenia na dalsze 2 lata. Po upływie tego czasu uzyskuje status normy europejskiej, dokumentu zharmonizowanego lub zostaje wycofana.

Dokument zharmonizowany HD dopuszcza zmiany w treści jej odpowiedników krajowych ze względu na charakterystyczne zobowiązania prawne, problemy techniczne lub gospodarcze właściwe dla

danego kraju, przyznawane na określony czas. HD powinny być obowiązkowo włączane do zbioru norm krajowych.

Raport techniczny CEN/CENELEC jest opracowywany w przypadku niezgodności w głosowaniu; ma charakter informacyjny. CR CEN/CENELEC jest obowiązkowo wprowadzany do zbioru norm krajowych.

Porozumienie Robocze CWA stanowi podstawową specyfikację, opracowywaną na otwartych sesjach CEN, CENELEC, ETSI i jest dokumentem tymczasowo zastępującym normę ze względu na rosnące potrzeby rynku. Może stać się normą europejską po przeprowadzeniu ankiety powszechnej i głosowaniu formalnym na szczeblu krajowym lub międzynarodowym, np. we współpracy z ISO.

Powszechnie Dostępna Specyfikacja PAS to norma wyrobu opracowana przez jedno lub więcej przedsiębiorstw lub konsorcjum, uzgodniona i opublikowana w trybie zapewniającym powszechny dostęp do projektu i dokumentu końcowego; wydawana poza CEN/CENELEC.

Specyfikacja techniczna CECC (CECC Specification) jest opracowywana przez Komitet CENELEC ds. Podzespołów Elektronicznych.

Dokumenty takie jak CWA, PAS czy Specyfikacje Europejskie są najczęściej normami wyrobu lub metodami postępowania. Są opracowywane, uzgadniane i publikowane w sposób zbliżony do standardów krajowych lub regionalnych. CEN/CENELEC/ETSI nie wydają tych dokumentów jako publikacji własnych, ale je aprobuja²⁰.

Proces opracowania norm w ETSI ma zbliżoną formę jak w CEN/CENELEC.

Opracowanie europejskich dokumentów normalizacyjnych służy przede wszystkim zaspokojeniu potrzeb społecznych i przemysłowych. Aby sprostać warunkom, jakie stawia rzeczywistość gospodarcza i ekonomiczna, proces ten powinien przebiegać szybko i sprawnie.

Normy europejskie zawierają techniczne zalecenia wprowadzane na podstawie porozumień wszystkich partnerów uczestniczących w procesie opracowania normy. Normy promują skuteczność działania i jakość wyrobu. Stanowią one oparcie dla prawnych wymagań w Unii Europejskiej. Normy europejskie opracowane w ciągu najbliższych lat będą miały decydujący wpływ na strukturę środowiska technologicznego w Europie, wpłyną na zmianę warunków handlowych nie tylko na rynku międzynarodowym, ale i na rynkach krajowych. Duży dorobek normalizacyjny jest możliwy dzięki poparciu Rady UE oraz Komisji Europejskiej, które doceniają znaczenie norm europejskich jako instrumentu integracji gospodarczej i przemysłowej oraz istotnej bazy dla legislacji technicznej²¹.

²⁰ J. Gayczak: *Opracowywanie norm dla rynku*. „Normalizacja” 1999 nr 4 s. 7-8.

²¹ J. Marcinek: *Normalizacja a integracja europejska*. „Normalizacja” 1999 nr 10 s. 6.

PROBLEMATYKA „NOWEGO PODEJŚCIA” W NORMALIZACJI EUROPEJSKIEJ

Normalizacja europejska ma związek z dyrektywami Unii Europejskiej podczas realizacji polityki integracji, a także przy spełnianiu wymogów rynku europejskiego. Treść normy powinna umożliwić weryfikację zgodności wyrobów z odpowiednimi normami europejskimi (np. poprzez badanie, pomiary). W poszczególnych krajach członkowskich UE istnieją krajowe systemy oceny zgodności. Rozwój systemów certyfikacyjnych zapewni ich integracja i wzajemne uznawanie w całym obszarze Unii Europejskiej.

W celu przyspieszenia procesów harmonizacji technicznej wyrobów na rynku europejskim opublikowano w 1985 r. ustalenia *Białej Księgi Komisji Europejskiej*²². Wyznaczała ona trzy obszary budowy wewnętrznego rynku europejskiego, na który składały się: likwidacja barier fizycznych, fiskalnych i technicznych, wspierana 282 punktami programu legislacyjnego przewidzianego do realizacji w ciągu 6 lat.

Powstające od 1985 r. dyrektywy noszą nazwę dyrektyw „nowego podejścia”. Tworzone są dla poszczególnych grup wyrobów bądź dotyczą zjawisk lub problemów występujących w wielu branżach przemysłowych. Dyrektywa to dokument prawny, którego postanowienia każdy kraj członkowski powinien przyjąć do prawa krajowego. Zobowiązuje ona kraje członkowskie do realizacji konkretnych celów.

Dyrektywy są przyjmowane przez Radę UE jednogłośnie lub większością głosów i mają moc wiążącą wszystkie państwa członkowskie UE. Reguluje tylko podstawowe sprawy wymagające uzgodnień i ustaleń prawnych, zaś wymagania szczegółowe zawarte są w zharmonizowanych normach europejskich. Do zagadnień ogólnych należą: ochrona zdrowia, życia i środowiska, a także bezpieczeństwo pożarowe, oszczędność energii i ciepła. Dyrektywy różnią się tu między sobą stopniem szczegółowości.

Drugi rodzaj to wymagania administracyjne. Stanowią wskazówki dla producenta, co powinien zrobić, aby produkt mógł być oznakowany znakiem CE, oznaczającym zgodność z dyrektywą techniczną. Obowiązują one wszystkich producentów, importerów i dystrybutorów towarów wprowadzanych na rynek unijny. Większość dyrektyw zawiera końcową klauzulę dotyczącą okresu przejściowego — czasu między dniem publikacji dyrektywy a datą jej wejścia w życie i egzekwowania stawianych w niej wymogów. Okres przejściowy ma na celu umożliwienie stopniowego przejścia od przepisów krajowych do przepisów Wspólnot Europejskich²³. Dodatkowo każda dyrektywa nowego podejścia zawiera dane o działaniach, jakie należy podjąć dla zapewnienia

²² *Completing the Internal Market*. White Paper from the Commission to the European Council. Brussels 1985.

²³ M. Krawczyński: *Dyrektywy Unii Europejskiej a krajowy system normalizacji*. „Normalizacja” 1997 nr 4 s. 16.

zgodności wyrobu z podstawowymi wymaganiami oraz datę obowiązywania dyrektywy po okresie przejściowym.

Natomiast normy zharmonizowane pozwalają realizować wypełnianie postanowień dyrektyw. Wymagania dla wyrobów ustala się bezpośrednio przez przytoczenie w dyrektywie normy lub powołanie się na jej treść. Oznacza to, że wyroby wytworzone zgodnie z normami europejskimi opracowanymi na podstawie mandatu Komisji Europejskiej i EFTA są w założeniu zgodne z dyrektywami WE i odpowiadają podstawowym wymogom bezpieczeństwa. Produkty takie mogą uczestniczyć w swobodnym obrocie towarowym na rynku europejskim. Nieprzestrzeganie wymagań grozi usunięciem danego wyrobu z rynku. Należy przypomnieć, iż opracowanie zharmonizowanych norm technicznych, stanowiących dopełnienie dyrektyw należy do obowiązków europejskich organizacji normalizacyjnych. Do chwili obecnej opublikowano 21 dyrektyw „nowego podejścia”.

Nową politykę normalizacyjną propaguje *Zielona Księga Komisji...* opublikowana w 1990 r. przez Komisję Europejską²⁴, przedstawiająca stan technologicznej integracji Europy w powiązaniu z rozwojem normalizacji. Dokument ten skierowany jest głównie do małych i średnich przedsiębiorstw jako potencjalnych autorów wspólnych przepisów technicznych. Promuje normalizację europejską gwarantującą możliwość zaistnienia wspólnego obszaru gospodarczego.

Natomiast w 1992 r. ogłoszono *Rezolucję Rady Wspólnot Europejskich*²⁵, w której stwierdzono, że „należy intensywniej wspierać stosowanie norm europejskich jako instrumentu integracji ekonomicznej i przemysłowej w ramach rynku europejskiego i jako bazy technicznej przy opracowywaniu przepisów legislacyjnych szczególnie dotyczących wymagań na wyroby, usługi lub metody badań (...)”. Potwierdzono więc potrzebę istnienia norm europejskich wysokiej jakości przy wprowadzaniu dyrektyw oraz realizowanie polityki europejskiej. Większa dostępność EN w poszczególnych krajach poprzez ich systematyczne wprowadzanie do zbioru norm krajowych, zapewni powszechność i skuteczne stosowanie aktów prawnych Wspólnoty²⁶.

Świadomość tych zadań i podjęcie wysiłku spoczywa na każdym narodowym systemie normalizacyjnym, także i na polskiej normalizacji. Dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej obecnie to jedna z wielu dróg wiodąca do pełnego uczestnictwa w tworzeniu prawodawstwa i standardów Unii Europejskiej.

²⁴ *Commission Green Paper on the development of European standardization: action for faster technological integration in Europe*. Brussels 1990. Dostępny z World Wide Web: http://europa.eu.int/comm/off/green/index_en.htm#1990

²⁵ *Council resolution of 18 June 1992 on the role of European standardization in the European economy*. „Official Journal of the European Communities” No C173 09/07/1992.

²⁶ *Rezolucja Rady Wspólnot Europejskich z dnia 18 czerwca 1992 r. o roli normalizacji europejskiej w gospodarce*. „Normalizacja” 1993 nr 1 s. 2-3.

Przed normalizacją europejską stają nowe wyzwania, związane z poszerzaniem się Unii Europejskiej o nowych członków, czy też pojawianiem się nowych tendencji w gospodarce, takich jak globalizacja czy rozwój społeczeństwa informacyjnego.

Praca wpłynęła do redakcji 28 czerwca 2001 r.

II OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA BIBLIOTEK NIEPAŃSTWOWYCH
SZKÓŁ WYŻSZYCH

(Wałbrzych, 14-15 września 2000 r.)

Być może jeszcze jest za wcześnie na taką konstatację, ale wygląda na to, że konsolidacja współpracy bibliotek uczelni niepaństwowych staje się faktem. Przebieg II dorocznej konferencji tych bibliotek, która odbyła się w Wałbrzychu, zdaje się na to aż nadto wyraźnie wskazywać.

Roli gospodarza konferencji podjęła się Międzyorganizacyjna Biblioteka Publiczno-Uczelniana w Wałbrzychu, pełniąca funkcję filii bibliotecznej w dzielnicy (lub raczej osiedlu) Sobięcin i zarazem biblioteki Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, a utrzymywana solidarnie przez samorząd lokalny i uczelnię. W dłuższej rozmowie z pracownikami tej biblioteki, głównie z kierującą nią Ireną Markowską-Klusik, wskazane zostały korzyści takiego rozwiązania: niższe koszty utrzymania lokalu i personelu, dogodna lokalizacja dla różnych grup użytkowników (w siedzibie uczelni, mieszczącej się w centrum osiedla, z wejściami od wnętrza budynku i z zewnątrz), a przede wszystkim wszechstronny księgozbiór. Czytelnicy „z miasta” mogą korzystać z szerokiego wyboru literatury prawniczej i ekonomicznej, studenci zaś mogą poczytać sobie beletrystykę lub książki popularnonaukowe spoza profilu kształcenia w ich szkole. Pomysł stworzenia takiej — międzyorganizacyjnej — biblioteki wyszedł od dyrektora do niedawna Wojewódzkiej, a obecnie Powiatowej Biblioteki Publicznej Andrzeja Tywsa, prężnego i kreatywnego menedżera. Gościł on zresztą uczestników konferencji w progach, chciałoby się napisać wręcz „na salonach”, siedziby biblioteki w secesyjnym budynku zwanym popularnie „Pod Atlantami”. Podziw wzbudzało wyposażenie biblioteki, rozmaitość form działania i ludzie — tak jak ich szef — kompetentni i pełni zapału.

Konferencję otworzył — witając jednocześnie licznych gości — prorektor uczelni prof. dr hab. Lucjan Kowalczyk, który podkreślił znaczenie biblioteki i zaplecza informacyjnego dla dydaktyki akademickiej i badań naukowych. Następnie Krystyna Kuźmińska, pracownik Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, odczytała posłanie szefa resortu Kazimierza M. Ujazdowskiego do uczestników konferencji, a zabierający po niej głos Andrzej Tyws zaprezentował cele konferencji: zapoznanie się ze stanem tej sieci bibliotek, kierunków zmian, wymianę doświadczeń i informacji i integrację tej części

środowiska zawodowego, a także pokazanie dorobku, który — mimo krótkiego dotychczasowego żywota — jest już widoczny. W tej części konferencji zabrał głos również kierownik biblioteki publiczno-uczelnianej mgr Michał Lesman, który opowiedział o swojej bibliotece i jej specyfice.

Obradom pierwszego dnia, podzielonym na sesję przedpołudniową i popołudniową, przewodniczył prof. L. Kowalczyk, zaczynając od wyrażenia satysfakcji z licznej frekwencji. Jako pierwsza wystąpiła z referatem dyrektor Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu Anna Kukawka, która zgodnie z postanowieniami I konferencji przedstawiła wyniki badań ankietowych nad modelami programowymi i wariantami organizacyjnymi bibliotek. Wynika z nich dość zróżnicowany obraz, jeśli chodzi o wielkość księgozbiorów, zatrudnienie, strukturę organizacyjną (choć dominuje istnienie jednej biblioteki centralnej) i pozycję w uczelni. Potwierdzeniem tego obrazu były wyniki badań przedstawione przez jej współpracowników: Janinę Przybysz i Pawła Pioterka. Zwrócili oni uwagę, że obok kilku bibliotek obecnie już dużych, których księgozbiory liczone są w dziesiątkach tysięcy, a personel to ok. 10 osób lub więcej, występuje duża liczba bibliotek z jednoosobową obsadą, z księgozbiorami poniżej tysiąca woluminów. A przy tym trzeba wziąć pod uwagę możliwość podawania w ankiecie danych bliższych życzeniom niż rzeczywistości, na co wskazała w innym referacie — o bibliotekach uczelni niepaństwowych w północno-wschodniej Polsce — Maria Czyżewska z Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Białymstoku.

Z dużym zainteresowaniem odebrany został referat prezesa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Stanisława Czajki, który zarysował aktualną niełatwą sytuację bibliotekarstwa w Polsce i na tym tle rolę SBP w integrowaniu środowiska zawodowego w celu wzmocnienia siły organizacji przy wyrażaniu opinii wobec społeczeństwa i władz. Przy okazji przychylił się do zgłoszonego przez przedstawicieli biblioteki WSB w Poznaniu wniosku w sprawie utworzenia przy Zarządzie Głównym SBP Sekcji Bibliotek Niepaństwowych Szkół Wyższych.

Jako ostatnia przed przerwą wystąpiła kierująca Instytutem Bibliograficznym Biblioteki Narodowej dr Jadwiga Sadowska, która podzieliła się swoimi doświadczeniami i przemyśleniami w sprawie komputeryzowania bibliotek: wyboru oprogramowania, dostosowywania organizacji biblioteki oraz samej procedury. Przedstawiła też wyniki analizy zastosowań poszczególnych systemów komputerowych, zwracając uwagę, że ich liczba powinna być jednym z argumentów, wskazówką w wyborze z dość obszernej oferty systemów.

Po przerwie na kawę (a jak kto wolał — na pyszne reńskie wino) Krystyna Kuźmińska omówiła zmieniającą się rolę bibliotek publicznych w warunkach burzliwego rozwoju rynku edukacyjnego w kraju. Jej zdaniem coraz lepiej wypełniają one funkcję zaplecza informacyjnego dla wszystkich stopni i form kształcenia. Warunkiem dalszej poprawy jest lepsze finansowanie bibliotek, umożliwiające budowę nowych lokali oraz nowoczesne ich wyposażenie, gromadzenie większej liczby dokumentów, w tym nieksiążkowych, a także lepsze wynagradzanie bibliotekarzy.

Ten sam kierunek myślenia ujawnił się w wystąpieniu Andrzeja Tywsa, który omówił „organizacyjne i programowe modele bibliotek w świetle współczesnych procesów i zjawisk społecznych”, do których zaliczył z jednej strony

rosnącą wielkość czasu wolnego, z drugiej zaś rozszerzanie się zakresu oczekiwań ludzi wobec bibliotek. Aby im sprostać, biblioteki muszą nie tylko je zaspokajać, ale i proponować nowe rodzaje usług oraz zapewnić ich wysoką jakość. Muszą też poszukiwać szans ograniczania kosztów, żeby optymalnie wykorzystać środki przeznaczone na działalność. Jako przykłady podał kierowaną przez siebie Bibliotekę „Pod Atlantami” oraz wspólną bibliotekę publiczno-naukową w Sobięcinie.

Bardzo interesujący, inspirujący do podobnych działań referat wygłosiła też Maria Sidor, dyrektor Biblioteki Wyższej Szkoły Biznesu (National Louis University) w Nowym Sączu, która mówiła o innowacjach w kierowanej przez siebie bibliotece, a szczególnie o stwarzaniu nowoczesnego warsztatu informacyjnego. Autorka zapewniła użytkownikom dostęp do licznych zagranicznych baz danych w postaci CD, a przede wszystkim przez Internet, w którym ma imponująco rozbudowane poprzez liczne linki strony domowe. Autorka zamierzała reprodukcje kilku stron zademonstrować na ekranie, ale właśnie w tym momencie zawiódł komputer. Można je jednak obejrzeć w pierwszym (z 2 ogółem) tomie materiałów konferencyjnych, a przy okazji z uwagą przeczytać tekst referatu.

W następnych 3 referatach zaprezentowano działalność i plany na przyszłość bibliotek Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (Katarzyna Gradzik), Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku (M. Czyżewska) oraz Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach (Barbara Zabroń), przy czym ta druga przedstawiona została w kontekście innych bibliotek regionu.

Autorami ostatniego tego dnia referatu byli gospodarze: L. Kowalczyk i M. Lesman, którzy przedstawili analizę SWOT Międzyorganizacyjnej Biblioteki Publiczno-Naukowej. Propozycja niewątpliwie interesująca, ale nacechowana nadmiernym subiektywizmem, co wynikało z faktu, że przeprowadzona została na podstawie własnych opinii. Można ją było jednak skonfrontować z opinią użytkowników. Można też było przyjąć taki wariant analizy, w którym zamiast ocen opisuje się elementy otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego biblioteki. Dzięki temu uzyskać można znacznie bardziej wiarygodny efekt, nawet jeżeli organizacja sama ją opracowuje.

W programie naukowym drugiego dnia obrad, prowadzonych przez Barbarę Zieleniecką z Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, jako pierwsza wystąpiła Barbara Zych, która mówiła o próbach, a właściwie potrzebie współpracy bibliotek skierniewickich w zakresie automatyzacji i o przewidywanych korzyściach stąd płynących. Za najwłaściwszy model współpracy uznała ona lokalną korporację bibliotek, na wzór poznańskiej, opartej na zastosowaniu tego samego oprogramowania.

Występujący następnie autor niniejszego sprawozdania mówił o korzyściach bezpośredniego dostępu do zbiorów bibliotecznych (m.in. większy komfort korzystania z biblioteki oraz możliwości szybszego i lepszego doboru lektur) oraz niedostatkach (głównie potrzeba większej powierzchni biblioteki) i przedstawił egzemplifikację takiego systemu w prowadzonej przez Bibliotekę Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji we Wrocławiu, w której spożytkował obserwacje wyniesione (raczej wywiezione) z bibliotek brytyjskich i holenderskich.

Kierownik biblioteki Wyższej Szkoły Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki Wojciech Rozwadowski w swoim referacie mówił o informacji turystycznej jako szansie promocji biblioteki w środowisku. Przekonywał, że mając pewien zasób źródeł i narzędzi informacji (zbiory własne, Internet), turystykę może sprawnie promować każda biblioteka, a niekoniecznie tylko specjalistyczna, jak ta, którą on sam kieruje.

Cezary Kasiborski z Powiatowej Biblioteki Publicznej w Wałbrzychu podzielił się swymi doświadczeniami związanymi z administrowaniem systemu MAK, który funkcjonuje w tej bibliotece. W szczególności skupił się na kwestiach instalowania systemu, pozyskiwania zewnętrznych baz danych i tworzenia własnych, transferu danych oraz wypożyczeń zbiorów.

Jako ostatni wystąpili przedstawiciele sponsorów konferencji: firm SOKRATES oraz Lange & Springer. Nie były to jednak konwencjonalne informacje o usługach połączone z zachętą do ich zakupu, lecz pogłębione referaty, profesjonalnie zilustrowane licznymi przykładami. Leszek Masadyński zaprezentował 2 główne produkty firmy SOKRATES — oprogramowania SOWA i SOWA II w wersji przystosowanej do pracy w środowisku WINDOWS. Autor zwrócił uwagę, że ze względu na dużą liczbę zastosowań systemu (ponad 500, głównie w bibliotekach publicznych i naukowych) firma zdecydowała się na pracę nad przystosowaniem kolejnych modułów systemu do pracy w środowisku graficznym. W przeciwnym razie, budowy nowego systemu, biblioteki zmuszone byłyby do ponownego zakupu oprogramowania oraz sprzętu, testowania programu, szkoleń itp. Autor omówił też możliwości, jakie daje system w nowej wersji (prostota poszukiwania informacji według różnych kryteriów, wybór stopnia szczegółowości opisów poszukiwanych dokumentów, łatwe przejmowanie opisów z baz danych i in.). Ponadto firma przygotowuje system do funkcjonowania w sieciach rozległych, co staje się potrzebą chwili. Zdzisław Szkutnik zaś omówił możliwości dotarcia przez Internet do tekstów naukowych, szczególnie w czasopiśmie, oraz rolę reprezentowanej przezeń firmy Lange & Springer — EBSCO w upowszechnianiu informacji naukowej. Żałować należy, że choćby skrócona wersja tego niewątpliwie inspirującego, zawierającego wiele praktycznych informacji wystąpienia nie znalazła się w materiałach konferencyjnych.

Podczas konferencji wystąpili liczni inni sponsorzy konferencji, polecający swoje produkty: International Publishing Service, BKW Bookseeler i Kubicz (import literatury naukowej), MOL, Max Elektronik S.A. (zautomatyzowane systemy biblioteczne: PATRON i PROLIB) i inni.

Dość duża liczba referatów sprawiła, że brakowało czasu na dłuższe dyskusje, a nieliczne przerwy na kawę (lub wino) były krótkie i w niewielkim stopniu służyć mogły dyskusjom nieoficjalnym, które zwykle też wzbogacają rezultaty konferencji. Nie dziw zatem, że lista wniosków, licząca wprawdzie 11 punktów, sprowadza się głównie do spraw organizacyjnych: potrzeby powołania sekcji bibliotek uczelni niepaństwowych przy SBP (powołano trzyosobowy zespół inicjatywny), oraz sekcji bibliotek w Stowarzyszeniu Rektorów i Założycieli Szkół Niepaństwowych, miejsca i tematów następnych 2 dorocznych konferencji, a jedyny merytoryczny wniosek dotyczy rozważenia możliwości tworzenia konsorcjów bibliotek uczelni niepaństwowych, choć korzystniejsze

byłoby pewnie wchodzenie tych bibliotek do konsorcjów lokalnych już istniejących.

Podkreślenia wymaga gościnność i dbałość o komfort obrad ze strony organizatorów oraz sponsorów. Obrady odbywały się w głównej auli, w chwilach przerw można było poznać miejscową bibliotekę oraz uzyskać pomoc w sprawach kłopotliwych. Miłym akcentem była kolacja w zamku Książ. Mistrzem wieczoru był wzbudzający westchnienia pań rycerz, do stołu podawały urocze białogłowy, a biesiadzie (m. in. grzaniec i pieczony dzik) towarzyszyły takie atrakcje, jak pojedynek rycerzy na miecze, konkurs na celność strzałów z kuszy (wygrała go Grażyna Masadyńska) oraz pokaz strzałów (bardzo głośnych) z armat. Najwytrwalsi (w tym autor niniejszej relacji) wracali na kwatery kiedy dniało.

Stefan Kubów

Sprawozdanie wpłynęło do redakcji 26 października 2000 r.

Z HISTORII PISMA DRUKOWANEGO W POLSCE

Maria J u d a: *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*. Lublin: Wydaw. UMCS 2001, 366 s.

Początek 2001 r. przyniósł wartą rekomendacji książkę: obszerne dzieło Marii Judy pt. *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*. Książka — podstawa przewodu habilitacyjnego Autorki, adiunkta w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii i Bibliotekoznawstwa Instytutu Historii UMCS — poświęcona została analizie i prezentacji pisma drukowanego używanego w Polsce od pojawienia się w 1473 r. sztuki drukarskiej na naszych ziemiach do 1800 r.

Praca ma charakter monografii, co zobowiązywało dr M. Judę do przedstawienia zagadnienia w sposób możliwie pełny przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych źródeł i zastosowaniu sprawdzonych metod badawczych. O stanie badań nad dziejami pisma drukowanego w Polsce, zakresie tematycznym i zasięgu chronologicznym pracy oraz materiałach źródłowych i literaturze przedmiotu uwzględnionej w rozprawie informuje zwięzły wstęp.

Studia nad rozwojem pisma drukowanego nie cieszyły się większym zainteresowaniem uczonych, dorobek publikacyjny na ten temat jest nader skromny, dobrze więc się stało, że M. Juda podjęła ten ważny naukowo problem i przebadła go z przyjętymi ograniczeniami za względu na rozległość pola badawczego. Poddała analizie zatem tylko pismo łacińskie (nie wzięła pod uwagę alfabetu greckiego, cyrylicznego i hebrajskiego), odbite techniką typograficzną (zrezygnowała z drzeworytniczej i tzw. technik metalowych), a zasięg terytorialny ograniczyła do ziem dawnej Rzeczypospolitej z wyłączeniem obszarów wschodnich, Wielkiego Księstwa Litewskiego i lenn. Przyjęte ograniczenia Autorka przekonująco wyjaśniła, unikając w ten sposób ewentualnych zarzutów krytyków.

Podstawowym źródłem wiedzy o dawnym piśmie drukowanym są wytwory oficyn działających w Polsce w l. 1473-1800. Ta obfita produkcja została poddana selekcji. Wytypowano więc tylko część funkcjonujących w badanym okresie warsztatów typograficznych, uwzględniając jednak bardzo słusznie zarówno te najlepsze, pracujące w głównych centrach drukarstwa, jak i te słabo wyposażone technicznie działające w małych ośrodkach na potrzeby lokalnego rynku wydawniczego; znalazły się wśród nich obok drukarni będących własnością katolików także warsztaty typograficzne należące do wyznawców innych religii lub będące na usługach różnowierców. Takie kryteria selekcji pozwoliły poddać obserwacji produkcję wszystkich rodzajów funkcjonujących oficyn

w Polsce w XV-XVIII stuleciu. Analiza pisma tych tłoczni nie miała określić — w założeniu Autorki — ich cech indywidualnych, lecz celem jej było wskazanie cech wspólnych, odzwierciedlenie ich cech grupowych, co z kolei zdecydowało o ustaleniu kryteriów selekcji książek poddanych badaniom. Wśród wytypowanych wydawnictw znalazły się zatem druki o rozmaitej treści i przeznaczeniu (m.in. liturgiczne, urzędowe, naukowe, literatura piękna, podręczniki w języku polskim i innych językach narodowych oraz pisane po łacinie). Ogółem analizą objęto pismo 1112 druków pochodzących ze 183 polskich warsztatów.

Poza samymi książkami Autorka wykorzystała również wzorniki wydawane przez drukarnie i gisernie oraz edycje pism (np. XVI-wieczne zasoby typograficzne reprodukowane w *Polonia typographica saeculi sedemici* oraz w rozmaitych pracach dotyczących pisma drukowanego); prowadziła także skrupulatne kwerendy w archiwach i bibliotekach polskich, zapoznała się z informacjami i ogłoszeniami zamieszczanymi na łamach czasopism przez drukarzy i giserów oraz z pracami drukowanymi polskimi i obcymi (do części dotarła w bibliotekach niemieckich w Bonn, Moguncji, Monachium oraz w Rzymie i Watykanie).

W prezentowanej książce zastosowała Autorka metodę analizy paleograficzno-typograficznej, co w rezultacie pozwoliło na wyodrębnienie wszystkich rodzajów i odmian pisma stosowanego w starych drukach publikowanych w Polsce — od pisma gotyckiego do klasycystycznej antyki i kursywy francuskiego pochodzenia.

Obszerną książkę M. Judy (343 s. tekstu, nadto załączniki) ilustrują przerysy liter, cyfr, znaków interpunkcyjnych i brachygraficznych. Ważnym uzupełnieniem pracy jest bibliografia załącznikowa wykazująca źródła rękopiśmienne i drukowane, wzorniki, bibliografie, katalogi, opracowania, indeksy (osobowy i typograficzny) oraz liczne tablice egzemplifikujące rozmaite pisma drukarskie.

Ta interesująca, bardzo wartościowa książka naukowa, przygotowana starannie wielkim nakładem pracy, wykorzystująca bogatą podstawę źródłową, opracowana poprawnie metodologicznie świadczy o kompetencji Autorki i umiejętności podania niełatwych treści w sposób klarowny, zrozumiały nie tylko dla specjalistów.

Polska nauka — bibliologia, historia kultury i szerzej — humanistyka otrzymała książkę traktującą o dziejach pisma drukowanego w Polsce XV-XVIII w., jego kompozycji graficznej i walorach estetycznych, odnoszącą się do ludzi — „pracowników książki polskiej”, inspirujących, tworzących i odczytujących drukowane w polskich oficynach treści.

Wyniki przeprowadzonych badań M. Judy wskazują na powstawanie wciąż nowych rodzimych rodzajów pisma drukowanego i gruntujących się wpływów obcych w zakresie typografii; pozwoliły również poznać związki Polski z innymi krajami ówczesnej Europy na polu kultury, określić rolę naszego kraju w rozwoju pisma drukowanego na kontynencie europejskim w epoce starych druków.

Hanna Tadeusiewicz

Praca wpłynęła do redakcji 11 czerwca 2001 r.

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Ludzie książki [1] to tytuł publikacji opracowanej przez Jerzego Starnawskiego. Wydawnictwo składa się z 2 części: 1. *U bibliofilów i bibliografów różnych epok* — w większości odnosi się do XVIII w., 2. *Konterfektury ludzi książki XIX i XX wieku* — Autor kreśli w tej części życiorysy następujących osób: Hieronim Łopaciński (1860-1906), Wiktor Hahn (1871-1959), Ludwik Bernacki (1889-1939), Stanisław Piotr Koczorowski (1888-1958), Andrzej Wojtkowski (1891-1975), Piotr Grzegorzczak (1894-1968), Walerian Preisner (1894-1966), Zofia Ciechanowska (1896-1972), Józef Mayer (1902-1996), Wanda Szwarcówna (1921-1988), Henryk Kowalewicz (1925-1981), Andrzej Paluchowski (1933-).

Człowiekiem książki był również Stefan Burhardt — bibliotekarz, bibliofil i muzykolog, który po opuszczeniu Wilna osiedlił się w Toruniu, gdzie współorganizował powstający wówczas Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Był pierwszym dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, a w l. 1949-1971 kierował Oddziałem Zbiorów Muzycznych. Sylwetkę S. Burhardta kreśli, dla uczczenia setnej rocznicy jego urodzin (1899 r.), Teresa Gołębiowska [2].

Wybitnemu bibliofilowi łódzkiemu Michałowi Kunie, zmarłemu w 1994 r., poświęcony został tom 4 *Listów bibliofilskich* [3], zawierający materiały z działalności Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki. Kalendarium za l. 1978-1999 opracowała Zofia Kwaśniewska.

Interesujący temat koegzystencji słowa i obrazu podjął Witold Sygocki [4]. Bodźcem było malarstwo Amerykanki Georgii O'Keeffe. „Jej obrazy wspaniale nadają się do wykorzystania jako ilustracje w książce. Dobrałem do nich teksty wybrane spośród kilkuset utworów literackich (...) W dokonanej wyborze kluczem jest obraz, który pojawił się jako pierwszy — dopiero później został do niego dołączony tekst literacki. Jest to odwrócenie konwencji, według której punktem wyjścia jest tekst literacki” pisze Autor, poświęcając następne rozdziały współistnieniu słowa i obrazu na przestrzeni wieków — od średniowiecza do czasów nam współczesnych.

Problematyką wydawniczą zajęła się Nina Kraśko, omawiając polskie instytucje wydawnicze działające w okresie 20-lecia międzywojennego [5]. W aneksach przedstawiono: dorobek instytucji wydawniczych w liczbach, najaktywniejszych wydawców w wybranych latach oraz geografii ośrodków wydawniczych.

Wyszły drukiem materiały z 9. Sesji Varsavianistycznej, która odbyła się 26.05.1999 r. w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy [6]. Tematem sesji były warszawskie serie wydawnicze. Przebieg spotkania sygnalizowała *Kronika krajowa* (Prz. Bibl. 1999 z. 1/2 s. 116).

W *Kronice krajowej* (Prz. Bibl. 1999 z. 3 s. 250) ukazała się informacja o konferencji naukowej nt. „Książka — biblioteka — szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego”. Pragnę zasygnalizować druk materiałów konferencyjnych [7] w 3 blokach tematycznych: materiały dotyczące stanu badań nad dziejami szkolnictwa cieszyńskiego; materiały dotyczące historii oświaty; prace odnoszące się do relacji między książką, biblioteką i szkołą.

Zabytkowy księgozbiór na Jasnej Górze w Częstochowie został poddany zabiegom konserwatorskim w Bibliotece Śląskiej. Pisze o tym Leonard Ogierman [8], nazywając „historyczną” decyzję ojców paulinów o okresowym

przekazaniu Bibliotece Śląskiej tego zabytkowego zbioru. Autor omówił zbiory jasnogórskie i podał ciekawe informacje o historycznych materiałach intro-ligatorskich.

Biblioteki obsługujące szkoły wyższe niepaństwowe mają niełatwe zadanie, by zaspokoić rosnące potrzeby użytkowników. Pomocna okazuje się wymiana doświadczeń podczas corocznych konferencji. Pierwsza ogólnopolska konferencja odbyła się w 1999 r., następna 2000 r., a obecnie ukazała się publikacja zawierająca materiały z III Ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez Górnośląską Wyższą Szkołę Handlową w Katowicach w kwietniu 2001 r. [9]. Tematem spotkania była wizja biblioteki multimedialnej. W wydanych drukiem materiałach (dodajmy, że dokumentacja poprzednich spotkań miała formę powielana) znajdują się dane o stanie komputeryzacji tych bibliotek uzyskane drogą ankiety. Wyniki badań, opracowane przez Janinę Przybysz i Pawła Pioterka, wskazują na trudności związane z niedostatecznymi środkami finansowymi i słabym przygotowaniem bibliotekarzy do nowych zadań, co powoduje, iż większość bibliotek nie nadaża za rozwojem usług informatycznych.

Ogólnopolska konferencja zorganizowana przez Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej oraz Książnicę Podlaską w Białymstoku poświęcona była roli multimediiów w edukacyjnej działalności szkół i bibliotek. Jej pokłosiem jest publikacja zawierająca teksty wygłoszonych referatów [10]: *Książka i inne formy przekazu treści w środowisku edukacyjnym* (Marcin Drzewiecki); *Multimedialność przekazu i odbioru książki a kultura słowa i kształt wiedzy o świecie* (Anna Sitarska); *Media a współczesne biblioteki akademickie w Stanach Zjednoczonych* (Robert C. Miller); *Multimedia. Kultura. Dokumenty. Literatura Piękna* (Stanisława Kurek-Kokocińska); *Współpraca bibliotek dla realizacji nowych celów edukacyjnych* (Wiesława Hajduk); *Technologia informacyjna w bibliotece* (Zdzisław Babicz); *Edukacyjne zasoby Internetu* (Anna Krawczuk); *Prezentacja multimedialna — standard dydaktyczny* (Dariusz Grygrowski); *Multimedia jako przedmiot normy PrPN-N-01152-13* (Bożena Bartoszewicz-Fabiańska). Hasło umieszczone na okładce publikacji brzmi: „Jeden obraz mówi więcej niż 1000 słów”.

Piśmiennictwo dotyczące bibliotek w dużej części poświęcone jest bibliotekom publicznym. W książce *Lokalność i uniwersalność bibliotek* [11] Autorka, Jadwiga Kołodziejska, pisze: „Zmiany zachodzące w świecie — zarówno globalne, jak i lokalne — powodują, że na przełomie wieków trwają intensywne poszukiwania zgodności celów formułowanych przez państwo i społeczeństwo z działaniami biblioteki, która umożliwia ich osiągnięcie. (...) uniwersalizm jest główną cechą bibliotek publicznych i wiele wskazuje na to, że nic mu nie zagraża” (s. 13).

Ukazały się drukiem materiały z seminarium zorganizowanego w listopadzie 2000 r. przez Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy nt. „Biblioteki publiczne a integracja europejska” [12]. Wypowiadały się na ten temat następujące osoby: Maciej Markiewicz: *Wprowadzenie do problematyki integracji europejskiej*; Joanna Skrzypkowska: *Rola bibliotek publicznych w procesie integracji europejskiej*; Anna Ogonowska: *Prawo Wspólnot Europejskich dotyczące dostępu do informacji*; Marta Grabowska: *Wstęp do źródeł o informacji Unii Europejskiej*; A. Ogonowska: *Wybrane informacje Unii Europejskiej*; J.

Skrzypkowska: *Programy Unii Europejskiej dla bibliotek*; Sylwia Błaszczuk: *Wnioski o grant w 5. Programie Ramowym Unii Europejskiej* (próba poradnika). Załącznik: *Unia Europejska — zestawienie bibliograficzne* — oprac. Katarzyna Szustka i Hanna Osińska-Szymańska.

Staraniem Chełmskiej Biblioteki Publicznej i Zarządu Okręgu SBP w Chełmie odbyła się międzypowiatowa konferencja nt. samorządowych bibliotek publicznych (Chełm, 9.10.2000 r.). Ukazały się już materiały z tego spotkania [13]. Referaty wygłosili: Lucjan Biliński: *Prawno-organizacyjne zmiany w bibliotekarstwie w 2000 r.*; Jerzy Maj: *Propozycje standardów dla powiatowej sieci bibliotek publicznych u progu XXI wieku*; Agnieszka Muszyńska, Witold Sulimierski: *Sytuacja organizacyjna i prawna samorządowych bibliotek publicznych powiatów: chełmskiego, krasnostawskiego i włodawskiego (wg stanu na dzień 31 sierpnia 2000 r.)*; W. Sulimierski: *Wybrane informacje z działalności placówek bibliotecznych w świetle danych statystycznych za rok 2000*.

O ogólnopolskich warsztatach poświęconych opracowaniu przedmiotowego zbiorów bibliotecznych, które odbyły się w dn. 18-20.10.2000 r. w Bibliotece Narodowej, sygnalizowała notatka w Kronice krajowej (*Prz. Bibl.* 2000 z. 3 s. 253). Materiały z tego spotkania ukazały się drukiem pt. *Opracowanie przedmiotowe w bibliotekach publicznych* [14].

I jeszcze jedna pozycja wydawnicza dotycząca bibliotekarstwa publicznego pióra Jana Wołosza: *Jaka biblioteka publiczna?* [15]. Większość zamieszczonych w tej książce tekstów została opublikowana wcześniej jako wystąpienia na konferencjach i zjazdach bibliotekarskich oraz na łamach *Bibliotekarza* w rubryce *Od redaktora* (à propos...). Autor zaktualizował wybrane teksty oraz dodał nowy rozdział dotyczący organizacji sieci bibliotek publicznych w przyszłości. Czytelnicy otrzymali cenne kompendium wiedzy na temat współczesnych problemów bibliotekarstwa polskiego, podanej w 13 rozdziałach: 1. *Bibliotekarstwo publiczne wobec zmian i wyzwań*; 2. *Co powinna znaczyć biblioteka publiczna dziś*; 3. *Co po reformie?*; 4. *Model biblioteki publicznej*; 5. *Biblioteka publiczna w systemie informacji*; 6. *Biblioteka publiczna — media — decydenci — sponsorzy*; 7. *Biblioteki publiczne w świetle standardów zagranicznych*; 8. *Biblioteka Narodowa na rzecz bibliotek publicznych*; 9. *Kto jest kreatorem karier bibliotekarskich?*; 10. *Czy jest możliwe kształcenie i doskonalenie kadry kierowniczej bibliotek?*; 11. *Uwagi o prawie bibliotecznym w krajach Unii Europejskiej*; 12. *Polityka biblioteczna państwa — oczekiwania i nadzieje*; 13. *Perspektywy przekształceń sieci bibliotek publicznych*.

Ważnym problemem naszej współczesności są potrzeby informacyjne użytkowników bibliotek. Temat ten podjął wieloletni wykładowca bibliotekoznawstwa i informacji naukowej David Nicholas w książce *Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu* [16]. Jadwiga Woźniak pisze w *Przedmowie do wydania polskiego*: „Szczyt zainteresowania użytkownikami informacji przypadł w Polsce na drugą połowę lat siedemdziesiątych i początek lat osiemdziesiątych (...) problematyka użytkowników i ich potrzeb nie tylko przeżywa swój renesans, ale nabiera wyjątkowego znaczenia, stając się jednym z ważniejszych i pilniejszych problemów do rozwiązania”. Autor książki pisze natomiast w *Zakończeniu*: „W świecie informacji nie można osiąść na laurach, jeśli nie zadba się najpierw o rzeczywiste i potencjalne potrzeby klienta. Wydaje

się, że obecnie, we mgle technologii informacyjnej zgubiliśmy drogę i musimy odbudować świadomość naszych zobowiązań wobec klientów”. Wydawnictwo ma charakter podręcznika i składa się z 5 rozdziałów: 1. *Co przemawia za ocenianiem potrzeb informacyjnych?*; 2. *Co to są potrzeby informacyjne?*; 3. *Podstawy oceny potrzeb informacyjnych*; 4. *Czynniki decydujące o realizacji potrzeb informacyjnych*; 5. *Zbieranie danych*.

Na bazie pracy magisterskiej Grzegorza Zielińskiego powstała publikacja dotycząca języka znakowań XML [17]. „XML — jak pisze Autor — pozwala nie tylko na tworzenie stron WWW — umożliwia przede wszystkim definiowanie standardów określających, jakie informacje i w jakiej kolejności powinny pojawić się w dokumencie” (s. 22). Dodatkiem do pracy jest słownik terminów.

Staraniem SBP i Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego ukazało się wydanie 3. ważnej pozycji bibliologicznej: *Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera*, pióra Marii Dembowskiej [18].

Odnotujmy jeszcze 3 cenne wydawnictwa dokumentujące zasoby rękopiśmienne bibliotek polskich. Są to tom 13. *Katalogu rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* [19]; t. 17. *Inwentarza rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Osslińskich we Wrocławiu* [20] oraz t. 7. *Katalogu łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej* [21].

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. Jerzy S t a r n a w s k i: *Ludzie książki*. Częstochowa: Wydaw. WSP 2000, 235 s.
2. Teresa G o ł ę b i e w s k a: *Stefan Burhardt*. Rys biograficzny (1899-1991). Toruń: Wydaw. A. Marszałek 2000, 100 s.
3. *Listy bibliofilskie*. Materiały z działalności Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Książki. Oprac. red. Jerzy A n d r z e j e w s k i. Łódź: Oficyna Bibliofilów 2000, 255 s. Varia [4].
4. Witold S y g o c k i: *Słowo i obraz*. Przenikanie znaczeń. Georgia O’Keeffe. Kielce: Wydaw. Szumacher 2000, 139 s., il.
5. Nina K r a ś k o: *Instytucje wydawnicze w II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Bibl. Nar. 2001, 260 s. Z dziejów Kultury Czytelniczej w Polsce, 13.
6. *Warszawskie serie wydawnicze*. Red. Jolanta J ę ś k o. Warszawa: Bibl. Publ. m.st. Warszawy 2001, 36 s. Sesje Varsavianistyczne, z. 9.
7. *Książka — biblioteka — szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Materiały z konferencji naukowej. Cieszyn, 4-5 listopada 1999. Pod red. Janusza S p y r y. Cieszyn: Książnica Cieszyńska 2001, 400 s.
8. Leonard O g i e r m a n: *Konserwatorska ochrona zabytkowego zbioru bibliotecznego Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*. Katowice: Bibl. Śląska 2001, 146 s. Folia Scientica Bibliothecae Silesianae, 2.
9. *Biblioteka multimedialna*. Materiały z III ogólnopolskiej konferencji bibliotek szkół wyższych niepaństwowych. Katowice, 19-20 kwietnia 2001. Red. Jolanta G r z e n i a. Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa 2001, 76 s.
10. *Multimedia*. Biblioteka. Edukacja. Konferencja ogólnopolska. Białystok, 18-20 maja 2000 r. Red. Jadwiga C h r ó ś c i Ń s k a, Ewa K u b i s z. Warszawa: CEBID 2001, 109 s.

11. Jadwiga K o ł o d z i e j s k a: *Lokalność i uniwersalność bibliotek*. Warszawa: Bibl. Nar. 2000, 155 s.
12. *Biblioteki publiczne a integracja europejska*. Materiały z seminarium zorganizowanego w dniach 13-15 i 27-29 listopada 2000 r. Warszawa: Bibl. Publiczna m.st. Warszawy 2000, 163 s.
13. *Samorządowe biblioteki publiczne — stan i oczekiwania*. Materiały z konferencji międzypowiatowej. Chełm, 9 października 2000 r. Red. Witold S u l i m i e r s k i. Chełm: SBP ZO, Chełmska Bibl. Publiczna 2001, 63 s.
14. *Opracowanie przedmiotowe w bibliotekach publicznych*. Materiały z ogólnopolskich warsztatów. Warszawa, 18-20 października 2000 r. Pod red. Jadwigi W o ź n i a k i Piotra B i e r c z y ń s k i e g o. Warszawa: Wydaw. SBP 2000, 189 s. Propozycje i Materiały, 44.
15. Jan W o ł o s z: *Jaka biblioteka publiczna?* Warszawa: Wydaw. SBP 2001, 148 s. Propozycje i Materiały, 47.
16. David N i c h o l a s: *Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu*. Idee, metody, środki. Tł. Jadwiga W o ź n i a k, Małgorzata K i s i l o w s k a. Warszawa: Wydaw. SBP 2001, 122 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 43.
17. Grzegorz Z i e l i ń s k i: *XML rozszerzalny język znakowań*. Warszawa: Wydaw. SBP 2000, 92 s. Propozycje i Materiały, 41.
18. Maria D e m b o w s k a: *Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera*. Wyd. 3 uzup. Warszawa: Wydaw. SBP 2001, 107 s.
19. Józef D u ż y k: *Katalog rękopisów Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*. Sygn. 6195-6550. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich 1999, 185 s.
20. *Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. T. 17. Rękopisy 17709-17946. Pod red. Wandy S o n n a k. Wrocław: Tow. Przyjaciół Ossolineum 2000, 312 s.
21. *Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej*. Sygn. 1191-1270. Oprac. Maria K o w a l c z y k [i in.]. Kraków: Bibl. Jagiellońska 2000, 421 s.

Hanna Zasadowa

Praca wpłynęła do redakcji 12 lipca 2001 r.

STANISŁAWA TOKARZ-WISŁOCKA
(1911-2000)

Sylwetkę Stanisławy Tokarz-Wisłockiej chciałam nakreślić, sięgając do wspomnień własnych, Jej córki — mecenas Katarzyny Sieprawskiej oraz osób, które przyjaźniąc się z Nią i pracując, znały Ja jako człowieka nietuzinkowego, o nieprzeciętnej osobowości, ogromnej sile charakteru i głębokiej wiedzy.

Poznałam S. Tokarz-Wisłocką w 1972 r., kiedy to jako dyrektor Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie wprowadzała mnie, młodą absolwentkę pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego, w tajniki zawodu nauczyciela-bibliotekarza.

Stanisława Tokarz-Wisłocka urodziła się 7.04.1911 r. w Krakowie jako córka Wacława Tokarza i Ryszardy, z domu Mioduszeńskiej. Od najmłodszych lat Stanisława wznosiła wśród fascynujących ludzi, w atmosferze rodzinnego domu przepojonej głęboką miłością do Polski. Ojciec historyk, od 1912 r. profesor zwyczajny UJ był także działaczem politycznym. Interesowała go zwłaszcza historia wojskowości oraz historia polityczna końca XVIII i początku

XIX w. Był autorem m.in. takich dzieł jak: *Ostatnie lata Hugona Kołłątaja* (Kraków 1905), *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831* (Warszawa 1930), *Rozprawy i szkice* (Warszawa 1959). W 1912 r. przewodniczył w Zakopanem Zjazdowi Polskich Drużyn Strzeleckich, w którym m.in. udział brali Józef Piłsudski i Stefan Żeromski. Był współtwórcą Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

Rodzina Tokarzów zajmowała wówczas mieszkanie przy ul. Topolowej 52 w Krakowie. Często gościem był w ich domu Józef Piłsudski. Tam właśnie zapadła decyzja o wymarszu kompanii kadrowej do Królestwa. W 1914 r. z chwilą wybuchu I wojny światowej prof. W. Tokarz wstąpił do Legionów jako szeregowiec. W tym też roku nabył w ramach akcji wykupu ziem polskich z rąk niemieckich osadę Racice w woj. poznańskim (zabór pruski).

Okres wojny (1914-1917) S. Tokarz spędziła wraz z matką i młodszym bratem Waławem w Wiedniu. W tym czasie Jej ojciec prowadził intensywną działalność polityczną. Został członkiem Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie. Rodzina Tokarzów mieszkała tu do 1918 r., kiedy to prof. W. Tokarz mianowany został szefem Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego w Warszawie oraz Sekcji IV Departamentu Naukowo-Szkoleniowego Ministerstwa Spraw Wojskowych, a także wykładowcą w Wyższej Szkole Wojennej. Od 1919 r. pełnił również funkcję redaktora naczelnego założonego przez siebie miesięcznika *Bellona* aż do 1937 r. W latach 1928-1937 prowadził katedrę historii na Uniwersytecie Warszawskim.

W Warszawie rodzina zamieszkała przy ul. Wspólnej 65 A. Tutaj S. Tokarz rozpoczęła swoją szkolną edukację w gimnazjum im. M. Konopnickiej, a maturę zdała w 1929 r. w gimnazjum im. Królowej Jadwigi. W tym też roku rozpoczęła studia na Wydziale Historycznym UW ukończone obronioną w 1933 r. pracą magisterską napisaną pod kierunkiem prof. Oskara Haleckiego „Stefan Batory w Inflantach”, uzyskując tytuł magistra filozofii. Jeszcze w trakcie studiów odbyła roczny kurs bibliotekarski w Centralnej Bibliotece Wojskowej oraz kurs archiwistyki, pracując równocześnie społecznie w bibliotece Koła Naukowego Historyków. W 1933 r. (sierpień-wrzesień) brała udział w XV Międzynarodowym Kongresie Studentów w Wenecji. Prawdopodobnie tutaj właśnie poznała swego przyszłego męża, adwokata dr. Juliusza Sas-Wisłockiego. W tym samym roku rozpoczęła naukę na rocznym podyplomowym Studium Pedagogicznym, uzyskując w 1934 r. dyplom nauczyciela szkół średnich z zakresu historii.

Pierwszym miejscem pracy S. Tokarz był Instytut Naukowo-Oświatowy w Warszawie, gdzie w l. 1935-1939 pełniła funkcję referenta oświatowego. W 1935 r. wyszła za mąż i do 1940 r. pomagała mężowi w prowadzeniu kancelarii adwokackiej. Pracę tę kontynuowała w Krakowie w l. 1940-1947, uzyskując jednocześnie tytuł magistra praw na Wydziale Prawa UJ. Aplikację sądową odbyła w Sądzie Wojewódzkim w Krakowie. W latach 1947-1948 ponownie przebywała w Warszawie, pracując w Centralnej Bibliotece Wojskowej.

Dalsze losy S. Tokarz-Wisłockiej związane były z Krakowem. W okresie 1.07.1948-31.08.1949 kierowała biblioteką w Konserwatorium Naukowym przy Towarzystwie Asystentów UJ. W 1949 r. w drodze konkursu objęła stanowisko kierownika Centralnej Biblioteki Pedagogicznej w Krakowie, póź-

niejszej Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej. Nowy kierownik otrzymał etat administracyjny, natomiast bibliotekarzami byli nauczyciele urlopowani co roku z różnych szkół do pracy w bibliotece. Pierwszym osiągnięciem S. Wisłockiej w objętej przez nią placówce mieszczącej się w 4-izbowym lokalu przy Placu na Groblach 9 było zorganizowanie już w 1949 r. czytelnicy dla nauczycieli. Jednocześnie rozpoczęła starania mające na celu ustalenie podstaw prawnych działalności biblioteki. Na zlecenie Ministerstwa Oświaty opracowała projekt statutu bibliotek pedagogicznych przedstawiony na Konferencji Dyrektorów Bibliotek Pedagogicznych w Jarocinie, który po konsultacjach ogłoszono w 1951 r. jako Statut Pedagogicznych Bibliotek Wojewódzkich. Zapewnił on placówce własny budżet oraz etaty, co pozwoliło na rozszerzenie jej działalności. W 1952 r. zakończono opracowanie katalogów. W 1954 r. powstał Dział Informacyjno-Bibliograficzny, w 1955 r. Instrukcyjno-Metodyczny. Od 1951 r. S. Tokarz-Wisłocka rozpoczęła organizowanie sieci pedagogicznych bibliotek powiatowych, jednocześnie prowadząc szkolenia bibliotekarzy. Pierwsze filie terenowe powstały w Bochni, Chrzanowie, Myślenicach, Nowym Targu, Olkuszu, Tarnowie, Wadowicach, Żywcu i Nowym Sączu. W marcu tegoż roku S. Tokarz-Wisłocka przewodniczyła obradom ogólnokrajowej konferencji kierowników pedagogicznych bibliotek powiatowych w Zakopanem, na której omawiano statut i wytyczono kierunki dalszej współpracy. W 1952 r. zorganizowano filię w Miechowie, w następnych latach powstawały kolejno biblioteki: 1953 — w Limanowej, 1954 — w Dąbrowie Tarnowskiej, 1955 — w Brzesku, 1957 — w Zakopanem, Oświęcimiu, Suchej Beskidzkiej, następnie w Proszowicach i Jaworznie. Do chwili przejścia bibliotek terenowych na własne budżety w 1959 r. cały ciężar ich organizacji oraz zaopatrzenia w księgozbiór spoczywał na PBW. Opiekę i nadzór nad filiami sprawował instruktor terenowy.

Biblioteka pod kierownictwem S. Tokarz-Wisłockiej rozkwitała do poziomu, który umożliwił uzyskanie statusu biblioteki naukowej w 1968 r., po 11 latach starań. Uzyskanie takich efektów było możliwe również dzięki temu, że dyrektor S. Wisłocka potrafiła zgromadzić wokół siebie zespół wartościowych, zaangażowanych ludzi. Była szefem kompetentnym, bardzo wymagającym, stawiającym przed pracownikami wciąż nowe zadania. Mobilizowała ich do ciągłego doskonalenia swojej pracy, zdobywania dodatkowych kwalifikacji i pogłębiania wiedzy. Sama będąc wybitnym fachowcem, przywiązywała ogromną wagę do spraw przygotowania zawodowego na najwyższym poziomie. Jej zdaniem, bibliotekarzem w PBW powinien być wybitny nauczyciel z wyższym wykształceniem, znajomością języków i przygotowaniem zawodowym bibliotekarskim.

Niespożyta energię wykazała dyrektor S. Wisłocka w długoletnich staraniach o uzyskanie dla biblioteki odpowiedniego lokalu. Odniosły one zamierzony skutek w 1968 r. Wiele trudu i wysiłku poświęciła, czuwając przez 7 lat nad adaptacją budynku, doglądając prac remontowych i zajmując się wyposażeniem nowego lokalu przy ul. Michałowskiego 10. Nie mogąc znaleźć architekta specjalisty w zakresie budowy bibliotek, sama opracowała 16 punktów projektu przebudowy, znalazła wykonawcę robót remontowych. W listopadzie 1966 r. rozpoczęła przeprowadzkę do nowego lokum, przy czym biblioteka była cały czas czynna. Funkcjonalność biblioteki oparła na zasadzie nie krzyżujących się

dróg książki i czytelnika. Po kilkuletnich staraniach w 1972 r. na „50 urodziny” nadano bibliotece imię ks. H. Kołłątaja, mimo że postać ta nie była chętnie widziana przez ówczesne władze w roli patrona naukowej instytucji.

Wszystkim działaniom dyr. S. Wisłockiej towarzyszyła idea stworzenia opartego o naukowe podstawy warsztatu pracy nauczyciela. Uważała, że biblioteki powinny prowadzić planowe, systematyczne szkolenia i doskonalenie swoich pracowników. W pierwszym okresie powojennym główny nacisk kładła na szkolenie bibliotekarskie, co spowodowane było brakiem fachowych bibliotekarzy. Z chwilą otrzymania przez bibliotekę własnych etatów położyła większy nacisk na zagadnienia pedagogiczne. Bibliotekarze musieli znać obowiązujące programy nauczania, wytyczne pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły, główne cele i zadania stawiane im przez władze oświatowe. Szkolenia odbywały się na centralnych konferencjach organizowanych przez Ministerstwo Oświaty, Naczelną Dyрекcję Bibliotek oraz Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych. Z chwilą powstania pedagogicznych bibliotek powiatowych do programów szkolenia włączyła S. Wisłocka przygotowanie do pracy bibliotekarzy z terenu. Organizowała je w PBW raz na kwartał, ale odbywały się one również w powiatach. Prowadziła wymianę doświadczeń z bibliotekami z innych województw oraz szkolenia wewnętrzne pracowników. Sama posiadała dwukierunkowe przygotowanie zawodowe — nauczycielskie i bibliotekarskie, dzieliła się więc swoimi doświadczeniami i wiedzą z innymi. Prowadziła nieustanną, trudną pracę dydaktyczną i wychowawczą, przygotowując do zawodu młodych bibliotekarzy. Już w l. 1948-1959 wykładała w Liceum Bibliotekarsko-Księgarskim (przemianowanym w 1951 r. na Liceum Bibliotekarskie). Współpracowała tu z wybitnymi i znanymi w krakowskim środowisku bibliotekarzami i działaczami oświatowymi: Tadeuszem Zapiórem, Stanisławem Stochlem, Arturem Kopaczem, Edwardem Chełstowskim, Genowefą Dulębiną, Marią Kisielewską. Prowadziła zajęcia z bibliografii, metodyki pracy z czytelnikiem, psychologii, organizowała praktyki uczniowskie. Od 1955 do 1969 r. prowadziła wykłady i ćwiczenia z zakresu wiedzy o książce oraz metodyki pracy umysłowej w I Studium Nauczycielskim. Jednocześnie w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie wykładała wiedzę o książce, najpierw na Wydziale Zaocznym Filologii Polskiej, a następnie na Studium Bibliotekarskim.

Z Jej inicjatywy rozpoczął na terenie woj. krakowskiego działalność Wojewódzki Punkt Konsultacyjny POKKB. Szczególnie duży wkład pracy wniosła w organizację i prowadzenie 2 rocznych kursów bibliograficznych. Na kursach CİNTE S. Tokarz-Wisłocka wygłaszała wykłady m. in. z zakresu pedagogiki bibliotecznej i bibliografii. Zawsze znajdowała się w centrum działań, których celem było nauczanie zawodu bibliotekarskiego. Zawdzięczamy Jej wykształcenie zespołu bibliotekarzy, którzy do dziś z zapałem uprawiają swój zawód.

Niezwykle aktywny stosunek do problemów nurtujących środowisko bibliotekarskie sprawiał, że uczestniczyła w jego życiu. W latach 1950-1954 pracowała społecznie w Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich, a następnie w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich, początkowo jako członek Komisji Rewizyjnej, następnie przewodnicząca Sądu Koleżeńskiego ZO w Krakowie, wreszcie wiceprzewodnicząca ZO w Warszawie. Jako prawnik uczestniczyła we wszystkich pracach statutowych i prawniczych. W 1957 r. na

Zjeździe SBP w Łodzi złożyła propozycję utworzenia Sekcji Bibliotekarskiej przy Zarządzie Głównym ZNP, a od roku następnego pełniła funkcję przewodniczącej Sekcji Bibliotecznej przy Zarządzie Okręgu ZNP w Krakowie. W latach 1964-1971 była członkiem Zarządu Sekcji Bibliotekarskiej przy Zarządzie Głównym ZNP w Warszawie. Zadaniem Sekcji była pomoc studiującym nauczycielom, uczestnikom różnych form samokształceniowych organizowanych przez ZNP. Interesowały S. Wisłocką szczególnie zagadnienia normalizacji pracy bibliotecznej, a także sprawy dotyczące miejsca bibliotekarzy w życiu kulturalnym oraz ich problemy bytowe. Zwracała uwagę na konieczność otoczenia opieką nauczycieli i bibliotekarzy szkół zawodowych. Czynnie angażowała się w działalność Rady Okręgowego Ośrodka Metodycznego, Wojewódzkiej Rady Czytelnictwa i Książki, Rady Kultury przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie.

W latach 1969-1973 pełniła funkcje członka zarówno Rady Bibliotecznej przy Krakowskim Kuratorium, jak i Państwowej Rady Bibliotecznej przy Ministerstwie Kultury i Sztuki w Warszawie, uczestnicząc w pracach zespołu normatywnego (dotyczących m.in. organizacji bibliotek pedagogicznych).

Dla potrzeb szkoleniowych opracowała wydany nakładem SBP w 1959 r. *Przewodnik bibliotekarza szkolnego*. Pracowała w redakcji *Ogniska* — czasopisma Wydziału Pedagogicznego ZNP przy Zarządzie Okręgu. Dzielila się wiedzą i doświadczeniem zawodowym na łamach *Przeglądu Bibliotecznego*, *Bibliotekarza*. W wydawnictwie *Z Doświadczeń Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych* w 1961 r. opublikowała artykuł *Osobowość bibliotekarza*.

Wszechstronna działalność S. Tokarz-Wisłockiej jako pedagoga, wychowawcy, bibliotekarza, działacza oświatowego i społecznika nie mogła pozostać niezauważona nawet w trudnych czasach PRL. Jej wieloletni wysiłek i osiągnięcia uhonorowano licznymi nagrodami i odznaczeniami: Medalem X-lecia Polski Ludowej (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1957), Złotą Odznaką ZNP (1962), Nagrodą Kuratora Okręgu Szkolnego (1964), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1968), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1969), Odznaką Honorową SBP (1972) oraz Złotą Odznaką SBP (1973), którą ceniła najbardziej i z którą na swoją prośbę została pochowana. W maju 1973 r. S. Tokarz-Wisłocka przeszła na emeryturę jako inwalida I grupy z powodu utraty wzroku (od 1975 r. była członkiem Polskiego Związku Niewidomych).

W 1991 r. uległa tragicznemu wypadkowi potracona na ulicy przez przejeżdżający samochód. Z ogromną miłością i oddaniem pielęgnowała ją córka. Poważne pogorszenie stanu zdrowia nastąpiło w 1999 r. w związku z ciężkim zapaleniem płuc. W dniu 4.01.2000 r. odeszła od nas i spoczęła w rodzinnym grobowcu na Starych Powązkach.

Dla najbliższych oraz dla tych, którzy ją znali pozostanie wzorem wierności wartościom i niezłomności charakteru. Przeżywszy I wojnę światową, wojnę polsko-rosyjską w 1920 r., II wojnę światową, okupację hitlerowską i totalitaryzm sowiecki, a także stan wojenny, S. Tokarz-Wisłocka nigdy się nie załamała. Uratowała też od przymusowego spalenia księgozbiory przeznaczone przez Urząd Bezpieczeństwa na zniszczenie z przyczyn ideologicznych. Nie zniechęcał Jej żaden wysiłek — wręcz przeciwnie: mobilizował i inspirował do jeszcze bardziej wyężonej pracy.

Alina Majerska

Praca wpłynęła do redakcji 9 kwietnia 2001 r.

KAZIMIERZ EWICZ
(1921-2001)

Dnia 15.02.2001 r. zmarł Kazimierz Ewicz, starszy kustosz dyplomowany, długoletni zasłużony pracownik Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, były kierownik Działu Zbiorów Specjalnych i wicedyrektor, wychowawca kilku pokoleń bibliotekarzy.

Kazimierz Ewicz urodził się 17.02.1921 r. w Poznaniu, w rodzinie kolejarskiej. Ukończył cenione w Poznaniu humanistyczne Gimnazjum im. A. Mickiewicza, zdając maturę w 1938 r. Po ukończeniu w lipcu 1939 r. szkolenia wojskowego jako kapral pchor. rezerwy przydzielony został do 68 pułku piechoty, w którym pełnił służbę w czasie wojny. Wzięty do niewoli 19.09.1939 r. pod Sochaczewem przez 5 tygodni przebywał w Kielcach. Po zwolnieniu wrócił do Poznania. W 1940 r. wywieziony został na roboty do Niemiec, do Jeny w Turynгии, skąd po 5 tygodniach udało mu się uciec i wrócić do Poznania. W czasie okupacji początkowo pracował na kolei, później w warsztacie kuśnierskim. Po oswobodzeniu miasta w lutym 1945 r. zgłosił się do pracy w Służbie Ochrony Kolei.

W maju 1948 r. rozpoczął pracę w Bibliotece Raczyńskich na stanowisku kierownika Oddziału Egzemplarza Obowiązkowego. W międzyczasie kontynuował rozpoczęte w 1945 r. studia wyższe na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie w 1950 r. uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie historii. W tym samym roku został zastępcą kierownika Działu Pomnażania Zbiorów.

Zdolny, bardzo inteligentny, o dużej kulturze osobistej szybko pokonuje kolejne szczeble kariery zawodowej. W 1951 r. ukończył w Warszawie I Ogólnopolski Kurs Kartograficzny. W 1952 r. został kierownikiem Oddziału Kartograficznego, który zorganizował od podstaw. Opracował zbiory kartograficzne nie tylko Biblioteki Raczyńskich, ale również Biblioteki Kórnickiej. Współ-

pracował z Instytutem Geografii PAN przy tworzeniu Centralnego Katalogu Kartograficznego. Stale pogłębiał wiedzę z zakresu kartografii i już wkrótce stał się wybitnym specjalistą w tej dziedzinie.

W latach 1953-1956 był również wykładowcą, konsultantem i egzaminatorem na rocznych kursach bibliotekarskich organizowanych w Poznaniu dla pracowników bibliotek publicznych oraz na kursach dla pracowników zatrudnionych w bibliotekach wojskowych.

W 1957 r. został kierownikiem Działu Zbiorów Specjalnych, a w 1964 r. wicedyrektorem. Obie te funkcje łączył przez wiele lat: wicedyrektorem był do połowy 1982 r. do przejścia na emeryturę, kierownikiem Działu Zbiorów Specjalnych do połowy 1989 r. Dzięki ogromnej wiedzy zatrudniony był dalej w Dziale Zbiorów Specjalnych w niepełnym wymiarze godzin jako kierownik Archiwum Bibliotecznego aż do kwietnia 1999 r.

Od 1994 r. walczył dzielnie ze śmiertelną chorobą. Zawsze uśmiechnięty, skromny, o dużej wiedzy ogólnej i zawodowej, chętnie służył pomocą i radą zarówno dyrekcji, jak i młodszym pracownikom.

Z racji pełnionych funkcji kierowniczych interesował się szczególnie sprawami organizacji pracy bibliotecznej, podejmował wiele działań usprawniających działalność biblioteki, zwłaszcza w zakresie gromadzenia i opracowania zbiorów. Był również cenionym specjalistą w zakresie rękopisów i starych druków. Zagadnieniu organizacji pracy w bibliotekach, zbiorom specjalnym i historii Biblioteki Raczyńskich poświęcił kilkanaście prac i artykułów, m.in.: *Dzieje biblioteki w latach 1829-1945* w wydawnictwie jubileuszowym wydanym z okazji 150-lecia działalności Biblioteki Raczyńskich¹.

Największą Jego pasją była jednak kartografia. Tej dziedzinie poświęcił najwięcej publikacji. Najważniejsze z nich to omówienie poloników kartograficznych² oraz informator *Zbiory kartograficzne Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*³. Swoją ogromną wiedzę z tej dziedziny spożytkował, działając przez wiele lat jako członek Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN i aktywny uczestnik wielu konferencji historyków kartografii.

Był również autorem wielu wystaw o tematyce historycznej, organizowanych w gmachu głównym Biblioteki Raczyńskich. Za wystawę „Odsiecz wiedeńska” otrzymał specjalne podziękowanie Ministra Kultury i Sztuki.

Za swą działalność był wielokrotnie nagradzany i odznaczany, m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz licznymi odznaczeniami resortowymi i lokalnymi (Zasłużony Działacz Kultury, Odznaka Honorowa Miasta Poznania, Odznaka Honorowa za Zasługi dla Województwa Poznańskiego i in.). Otrzymał również 2 ważne w regionie wyróżnienia: Medal im. Jana Konstantego Żupańskiego i Nagrodę im. Andrzeja Wojtkowskiego za zasługi dla książki polskiej i bibliotekarstwa.

Niezależny, zawsze bezpartyjny, aktywnie działał jedynie w organizacjach związanych z książką. Od 1949 r. należał do Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, pełniąc ważne funkcje w Zarządzie Głównym i Okręgu Poznańskim. Był również członkiem Wielkopolskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki,

¹ W: *Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu 1829-1978*. Warszawa, Poznań 1979 s. 15-45.

² *Kartografia*. W: *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*. Informator. Warszawa 1994 s. 59-66.

³ Poznań 1997.

a przez kilka lat jego wiceprezesem. Bardzo wysokie kwalifikacje fachowe, wszechstronna znajomość problematyki bibliotek publicznych i naukowych oraz dobra znajomość kilku języków obcych powodowały, że zawsze — niezależnie od pełnionej funkcji — mgr K. Ewicz brał udział we wszystkich ważniejszych przedsięwzięciach dotyczących całej instytucji.

W życiu prywatnym był entuzjastą sportu, szczególnie piłki nożnej i koszykówki. Był również miłośnikiem długich spacerów. Poza tym świetnie pływał i zażywał kąpieli w podpoznańskich jeziorach od wiosny aż do jesieni.

Zmarł 15.02.2001 r. Pochowany został na poznańskim cmentarzu górczyńskim w grobie rodzinnym. W Bibliotece Raczyńskich przepracował ponad 50 lat, współtworząc jej historię. Zawsze serdeczny i koleżeński, człowiek — legenda tej zasłużonej placówki. Jego działalność zapisała się na trwałe w dziejach Biblioteki i życiu kulturalnym miasta Poznania.

Alina Domańska

Praca wpłynęła do redakcji 8 marca 2001 r.

KRONIKA KRAJOWA

KOMISJA POLSKO-UKRAIŃSKA O ZWROCIE DÓBR KULTURY

W dniach 3-6.03.2001 r. w Kijowie zebrała się Międzyrządowa Komisja Polsko-Ukraińska ds. ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych lub bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej. W pracach komisji biorą udział przedstawiciele archiwów, bibliotek i muzeów. W trakcie obrad rozpatrywano m. in. propozycje zwrotu lub wymiany części zbiorów dawnego Ossolineum lwowskiego stronie polskiej i zwrotu stronie ukraińskiej archiwaliów lwowskiego Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (obecnie w BN).

WSPÓLPRACA MIĘDZYNARODOWA W NOWYM TYSIĄCLECIU

Pod tym hasłem odbyła się w Toruniu w dn. 4-7.06.2001 r. jubileuszowa, 30. Międzynarodowa Konferencja ABDOS (Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Ost-, Ostmittel- und Sdosteuropaforschung). W ciągu 30 lat istnienia tej nieformalnej Wspólnoty Roboczej Bibliotek i Ośrodków Dokumentacji ds. Europy Wschodniej oraz Środkowo i Południowo-Wschodniej po raz pierwszy doroczną konferencję zorganizowano w Polsce. Polskim współorganizatorem była toruńska WBP i Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika. Poszczególne sesje poświęcone były następującym tematom: Międzynarodowe kontakty instytucji naukowych, bibliotek i archiwów; Literatura mniejszości narodowych i językowych oraz grup etnicznych w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej: formy i zasięg, badania bibliograficzne, księgozbiory; Sposoby udostępniania kolekcji specjalnych; Problemy związane z transformacją krajów Europy Wschodniej, Środkowej i Południowo-Wschodniej w aspekcie członkostwa w Unii Europejskiej; Międzynarodowe projekty bibliograficzne w badaniach nad Europą Środkowo-Wschodnią. Wykład inauguracyjny wygłosił Michał Jagiełło (BN) — „Mniejszości narodowe w Polsce”. Z około setki uczestników połowa pochodziła z Polski. Zaprezentowaliśmy kilka referatów (Stefan Czajka, Zdzisław Gębołyś, Teresa Szymorowska, Maria Śliwińska, Grażyna Twardak, Bronisława Woźniczka-Paruzel, Urszula Zaborska, Olga Zienkiewicz, Zbigniew Żmigrodzki). Uczest-

nicy konferencji mieli okazję zwiedzić toruńskie biblioteki i archiwa. Następne spotkania ABDOS wyznaczył sobie w Libercu (Czechy) w 2002 r. i w Moskwie w 2003 r.

KRAJOWY ZJAZD DELEGATÓW SBP

W dniach 9-10.06.2001 r. w Miedzeszynie k. Warszawy obradował Krajowy Zjazd Delegatów SBP. Wybrano władze Stowarzyszenia na nową kadencję: prezesem ZG został Jan Wołosz (Warszawa), wiceprezesami Stanisław Krzywicki (Szczecin) i Piotr Bierczyński (Łódź), sekretarzem Elżbieta Stefańczyk (Warszawa), skarbnikiem Andrzej Jopkiewicz (Warszawa). Zjazd przyjął także jednogłośnie uchwałę nadającą Stanisławowi Czajce tytuł honorowego przewodniczącego SBP.

Zjazdowi towarzyszyła w dn. 8-9.06. konferencja naukowa: „Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej”. Referaty wygłosili: Tomasz Goban-Klas (UJ) — „Książka i biblioteka w erze cyfrowej”; Monika Karpuk (Komitet Integracji Europejskiej) — „Informacja o Unii Europejskiej dla obywateli Polski”; Tomasz Krawczyk (Urząd Integracji Europejskiej) — „Problemy harmonizacji prawa w obszarze kultury i nauki”; Jan Wołosz (BN) — „Standardy europejskie w dziedzinie bibliotekarstwa”; Joanna Skrzypkowska (Bibl. Publ. m. st. Warszawy) — „Biblioteki publiczne w Unii Europejskiej”; Henryk Hollender (BUW) — „Biblioteki akademickie w Unii Europejskiej”; Barbara Zybert (UW) — „Biblioteki szkolne a społeczeństwo informacyjne”; Wanda Pindłowa (UJ) — „Biblioteki specjalne w Unii Europejskiej”; Barbara Sosińska-Kalata — „Model bibliotekarza w zintegrowanej Europie — programy kształcenia bibliotekarzy”; Stefan Kubów (Dolnośląska Wyższa Szkoła Edukacji, Wrocław) — „Czy polskie biblioteki naukowe są gotowe do integracji europejskiej?”.

KRYZYS POLSKICH BIBLIOTEK

Problem ten był głównym tematem posiedzenia prezydium PAN, które odbyło się w dn. 8.05.2001 r. Celem spotkania było przygotowanie uchwały PAN, wyrażającej zaniepokojenie stanem czytelnictwa i sytuacją bibliotek w Polsce. Na zaproszenie władz Akademii referaty wygłosili: M. Jagiełło — „Biblioteki polskie w nowej sytuacji cywilizacyjnej i w perspektywie integracji z Unią Europejską”; Mirosława Zygmunt (BN) — „Biblioteka Narodowa a nowoczesny kształt przekazu informacji”; Elżbieta Sarnowska-Temeriusz (PAN) — „Biblioteki Polskiej Akademii Nauk: rola, znaczenie, nowe wyzwania”. Po wysłuchaniu referatów postanowiono, iż stosowna uchwała zostanie opracowana wspólnie z Biblioteką Narodową.

KSIAŻKA PRZYSZŁOŚCIĄ KULTURY?

To pytanie i próby odpowiedzi na nie były tematem konferencji zorganizowanej w dn. 10-11.05.2001 r. przez IINiSB UW, PTB oraz Fundację „INFO XXI”. W trakcie obrad referenci prześledzili rolę książki w dziejach kultury i współczesnych społeczeństwach: Barbara Bieńkowska (Warszawa)

— „Książka w dziejach kultury”; Edward Potkowski (Warszawa) — „Rękopis a druk: przełom w dziejach techniki czy dziejach cywilizacji?”; Aleksandra Erlandsson (Szwecja) — „Rola książki i nowoczesnych środków przekazu informacji we współczesnej Szwecji (z uwzględnieniem potrzeb grup etnicznych)”; Grażyna Twardak (Słubice) — „Integracja w bibliotece — polscy i niemieccy studenci w Bibliotece Collegium Polonicum w Słubicach”; Zoja Jaroszewicz-Pieresaławcew (Olsztyn) — „Książka w procesie odrodzenia narodowego (na przykładzie Białorusi)”. W dalszych wystąpieniach mówiono o nowych formach książki, jej współczesnej produkcji i zautomatyzowanych procesach bibliotecznych, sposobach i potrzebach czytania, współczesnych formach bibliofilstwa (Zdzisław Dobrowolski, Marek Tobera, Katarzyna Wolff — Warszawa, Maria Kocójowa — Kraków, Janusz Sowiński — Wrocław). Obrady konferencji podsumował Krzysztof Migoń (Wrocław). Materiały będą publikowane w następnym zeszycie Przeglądu Bibliotecznego.

PRACE NAD NUKAT

W dniu 27.04.2001 r. w BN odbyło się kolejne spotkanie realizatorów projektu ogólnopolskiego katalogu centralnego, który powstaje metodą współkatalogowania (NUKAT). Przedstawiono stan prac, harmonogram ich kolejnych etapów, omówiono zasady dalszej współpracy bibliotek w NUKAT. Podczas spotkania przeanalizowano i zaakceptowano koncepcję wirtualnego katalogu centralnego, który jest obecnie testowany w Bibliotece Głównej UMK w Toruniu. Katalog wirtualny będzie uzupełnieniem wspólnej bazy danych NUKAT kontrolowanej kartoteką haseł wzorcowych prowadzoną w Centrum Formatów i Haseł Wzorcowych BUW.

OPRACOWANIE RZECZOWE ZBIORÓW

W dniu 23.03.2001 r. w BN odbyło się kolejne posiedzenie Klubu Użytkowników UKD, zorganizowane przez komisję Opracowania Rzeczowego Zbiorów przy ZG SBP. Teresa Turowska (IKiCz BN) i Jolanta Hys (IB BN) prezentowały najnowsze zmiany w dziale 37. Oświata. Pedagogika. Wychowanie. Szkolnictwo. Wykorzystanie wolnego czasu. Po prezentacji odbyła się dyskusja na temat klasyfikacji książek z działu 37. i innych.

W dniach 16-18.05.2001 r. w BN odbyły się ogólnopolskie warsztaty poświęcone opracowaniu rzeczowemu zbiorów. Organizatorem przedsięwzięcia była także Komisja Opracowania Rzeczowego Zbiorów. Część wystąpień poświęconych: opracowywaniu publikacji o różnej tematyce według JHP BN, stosowaniu określników formalnych, opisowi wielokrotnemu — przygotowali pracownicy BN. Wśród tematyki warsztatów znalazły się także: zasady opracowywania różnych tematycznie zbiorów z wykorzystaniem JHP KABA, problemy haseł korporatywnych i geograficznych, charakterystyk wyszukiwawczych w różnych bibliotekach polskich. Warsztaty zakończyły się przedstawieniem bibliograficznej bazy danych nt. piśmiennictwa polskiego dotyczącego opracowania rzeczowego w l. 1986-2001 (Piotr Bierczyński, Piotr Boczkowski — Łódź)

oraz podsumowaniem Jadwigi Woźniak (Warszawa) — „Teoria i praktyka języków informacyjno-wyszukiwawczych — co jeszcze zostało do napisania?”.

Po zakończeniu warsztatów odbyły się wybory nowego Zarządu Komisji na 4-letnią kadencję. Do nowych władz wybrano: P. Bierczyńskiego (WiMBP, Łódź), J. Woźniak (IINiSB UW), Annę Stanis (BUW), Wandę Klenczon (BN).

STAN KOMPUTERYZACJI POLSKICH INSTYTUCJI KULTURY

W dniach 18-19.06.2001 r. w BN odbyła się ogólnopolska konferencja „Komputeryzacja archiwów, bibliotek i muzeów. Stan obecny i perspektywy”. Zorganizowano ją w ramach programu Europejskiej Sieci Dziedzictwa Kulturowego (European Cultural Heritage Network) „Cultivate”. Celem tego projektu jest stworzenie sieci archiwów, bibliotek, muzeów, galerii i innych instytucji kultury, które mogą uczestniczyć we wspólnych przedsięwzięciach, ubiegać się o granty itp. Podczas konferencji warszawskiej bibliotekarze przedstawili: stan i perspektywy komputeryzacji bibliotek polskich (Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, Ewa Krysiak — BN), blaski i cienie stosowania formatu US MARC w Zakładzie Rękopisów BN (Maria Wrede), problemy standaryzacji opisu dokumentów ikonograficznych w bibliotekach (Agata Pietrzyk, BN), bazy danych zbiorów specjalnych w Bibliotece Kórnickiej PAN (Wanda Karkucińska); konserwatorskie aspekty skanowania zbiorów zaprezentowali pracownicy BN, o cymeliach bibliotecznych w Internecie mówiła Katarzyna Ślaska (UW). Na koniec przedstawiciele archiwów, bibliotek i muzeów dzielili się pomysłami i perspektywami wymiany informacji o dobrach kultury zgromadzonych w tych instytucjach.

WYDAWNICTWA ELEKTRONICZNE W BIBLIOTEKACH

W dniu 8.05.2001 r. CBW Fundacja Informacja dla Demokracji oraz Zarząd Okręgu Stołecznego SBP zorganizowały spotkanie naukowe „Nowa era wydawnictw elektronicznych”. O „Rozwoju cyfrowych form dokumentów piśmieniowych oraz multimedialnych sposobach ich udostępniania” mówił Bogdan Smolka (Politechnika Śląska). Przedstawiono poza tym m.in. serwis biblioteczny EBIB, wydawnictwa multimedialne „Bellony” i Wydawnictw Naukowo-Technicznych, rolę podręcznika elektronicznego w dydaktyce szkolnej, organizację i bezpieczeństwo transakcji księgarni internetowej.

W dniach 4-5.06.2001 r. IBIN UJ zorganizował międzynarodową konferencję „Elektroniczne publikacje w bibliotekach i ośrodkach informacji: teoria i praktyka”. Wśród uczestników byli reprezentanci Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz krajowych bibliotek naukowych. Podczas obrad plenarnych goście zagraniczni mówili o doświadczeniach swoich bibliotek i krajów w gromadzeniu wydawnictw elektronicznych, elektronicznych katalogach, obsłudze i jakości bibliotecznych usług elektronicznych, czasopismach elektronicznych. Następnie obradowano w panelach tematycznych: Perspektywy, Projekty, Dostęp, Standardy — gdzie ogłoszono 25 komunikatów.

LITERATURA — PIŚMIENNOŚĆ — BIBLIOTEKI

W dniach 27-30.05.2001 r. w Cedzynie k. Kielc odbyło się Forum Czytelnicze VIII. Organizatorami były PTCz i WBP w Kielcach. Temat przewodni brzmiał „Literatura — piśmiennosc — biblioteki”. Forum poprzedziło spotkanie z wydawcami, które prowadził Marek Tobera. Referaty obejmowały problematykę literatury współczesnej i wiedzy o niej w czasopiśmie profesjonalnych, czytelnictwa Polaków, sytuacji bibliotek publicznych w polskich realiach. Na koniec odbyły się zajęcia w zespołach: Literatura, Biblioteki powiatowe, Polityka biblioteczna.

ŚWIATOWY DZIEŃ KSIĄŻKI I PRAW AUTORSKICH

Z okazji Światowego Dnia Książki i Praw Autorskich w dn. 23.04.2001 r. w BN odbyło się seminarium, w którego programie znalazły się następujące wystąpienia: Janusz Kostecki (BN) — „Dzieje czytelnictwa w Polsce”; Nina Kraśko (BN) — „Instytucje wydawnicze II Rzeczypospolitej”; Katarzyna Raczkowska (BN) — „Wystawy literackie w Bibliotece Narodowej”; Krystyna Klejn — „Tantiemy dla twórców z tytułu wypożyczenia ich dzieł przez biblioteki. Przegląd rozwiązań światowych”; Michał Bleszyński — „Reprodukowanie utworów przez ośrodki informacji i dokumentacji naukowo-technicznej”.

BIBLIOTERAPIA

W dniu 27.04.2001 r. IINiSB UW zorganizował w BN sesję poświęconą „Książce w pracy z osobami potrzebującymi pomocy”. O rewalidacyjnej, terapeutycznej i edukacyjnej roli książki w pracy bibliotecznej mówiła Barbara Zybert. Ponadto przedstawiono rolę książki w pracy z różnymi grupami czytelników niepełnosprawnych. W ramach sesji odbył się również pokaz zajęć biblioterapeutycznych.

OBSŁUGA INFORMACYJNA W BIBLIOTEKACH WARSZAWSKICH

W dniu 9.05.2001 r. w BN zorganizowano konferencję p.n. Problemy obsługi informacyjnej w bibliotekach warszawskich. Wystąpili bibliotekarze z największych warszawskich bibliotek uczelnianych, w tym także wyższych szkół niepaństwowych oraz z Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy i Biblioteki Narodowej. Wszyscy referenci charakteryzowali użytkowników swoich bibliotek i zakres ich obsługi informacyjnej. Była to okazja do podzielenia się interesującymi doświadczeniami z obsługi użytkowników w BUW, a więc w bibliotece z wolnym dostępem do półek (Hanna Kolendo).

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI-BIBLIOTEKARZY

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UJ wraz z Akademią Pedagogiczną w Krakowie zorganizowały w dn. 4.06.2001 r. ogólnopolską konferencję nt. Edukacja akademicka nauczycieli-bibliotekarzy dla potrzeb

zreformowanej szkoły. Wskazano m.in. na: rolę bibliotek szkolnych w procesie edukacji medialnej i czytelniczej (Józef Szocki, Kraków), zasoby informacyjne Internetu dla nauczycieli-bibliotekarzy (Sabina Cisek, Kraków) oraz dla studentów bibliotekoznawstwa (Stanisław Skórka, Kraków). O problemach edukacji czytelniczej i medialnej za granicą mówiła Bogumiła Staniów (Wrocław). Ośrodki kształcenia bibliotekarzy w Bydgoszczy, Kielcach i Lublinie przedstawiły swoje programy przygotowywania studentów do pracy w bibliotekach szkolnych.

WSPÓLPRACA FIDES Z BIBLIOTEKĄ NARODOWĄ

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES i Biblioteka Narodowa podpisały w dn. 12.06.2001 r. porozumienie w sprawie współpracy przy wdrażaniu w bibliotekach publicznych i kościelnych bibliotecznego oprogramowania komputerowego MAK, którego właścicielem jest BN. Biblioteka zobowiązała się do pomocy przy wdrażaniu pakietu i prowadzeniu szkoleń, Federacja zaś będzie świadczyła odpłatne usługi serwisowe zainteresowanym instytucjom związane z zainstalowaniem programów i dostosowaniem ich do potrzeb bibliotek, szkoleniem personelu itp.

BIBLIOGRAFIA WOJSKOWA

W dn. 22.06.2001 r. w CBW odbyła się konferencja „Od komunikatu bibliograficznego do polskiej bibliografii wojskowej 1921-2001”. Podczas konferencji wystąpili: M. Jagiełło (BN) — „Refleksje z dyskusji na temat nowelizacji ustawy o bibliotekach”; Zbigniew Żmigrodzki (UŚ) — „Z dziejów bibliografii wojskowej, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku Centralnej Biblioteki Wojskowej”; Elżbieta Pawińska (CBW) — „Najnowsze wydawnictwa bibliograficzne Centralnej Biblioteki Wojskowej”.

KONKURS „WIEDZA O KSIAŻCE”

W dniu 15.05.2001 r. rozstrzygnięto pierwszą edycję konkursu dla licealistów warszawskich na temat „Wiedzy o książce”. Organizatorami konkursu były IINiSB Naukowej i Studiów Bibliograficznych UW, PTB oraz Fundacja „INFO XXI”. Konkurs składał się z 2 etapów: pracy pisemnej na jeden z zaproponowanych przez organizatorów tematów i — po ocenie prac — sprawdzianu ustnego. Komisję konkursową tworzyli: prof. dr hab. Barbara Bieńkowska, prof. dr hab. Paulina Buchwald-Pelcowa, prof. dr hab. Edward Potkowski, dr Jacek Puchalski i dr Dariusz Kuźmina (sekretarz komisji). Laureatami zostali: I nagroda — Joanna Kurowska z Prywatnego Liceum Ogólnokształcącego Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego im. M. Jadwigi Borzęckiej, autorka pracy „Książka i biblioteki w średniowieczu i renesansie”; II nagroda — Martyna Bąk z XX Liceum Ogólnokształcącego, autorka pracy „Współczesna książka drukowana, a inne nośniki treści”; III nagroda — Agnieszka Kownatka z Liceum Księgarskiego im. Stefana Żeromskiego, autorka pracy „Biblioteka z której korzystam, a biblioteka moich oczekiwań”.

ZBIORY KARTOGRAFICZNE BN W NOWEJ SIEDZIBIE

W dniu 19.04.2001 r. w pomieszczeniach BN w al. Niepodległości 213 otwarto nową siedzibę Zakładu Zbiorów Kartograficznych. Zakończono tym samym przeprowadzkę zbiorów z Pałacu Krasieńskich, poddano je dezynfekcji, urządzono osobną czytelnię.

DZIEŃ BIBLIOTEKARZA I BIBLIOTEK

W maju w wielu bibliotekach obchodzono uroczyste Dzień Bibliotekarza i Bibliotek. Odbywały się z tej okazji spotkania towarzyskie, okolicznościowe sesje, imprezy kulturalne, wręczono odznaczenia i nagrody. WiMBP w Łodzi zorganizowała np. uroczyste wręczanie „Złotych Exlibrisów” za 2000 r., wyróżniających najlepsze książki o Łodzi i Ziemi Łódzkiej. Laureatami zostali: Leszek Skrzydło za książkę *Rody fabrykanckie* oraz Edward Miziołek za album *Łowicka pocztówka 1899-1999*.

WYSTAWY

W dniu 23.01.2001 r. otwarto w Bibliotece Gdańskiej PAN wystawę: „& uwolnił książkę z łańcucha”. Gutenberg i jego dzieło. Autorką scenariusza i komisarzem wystawy była Lidia Pszczółkowska, która postawiła sobie za cel m.in. przypomnienie sporów o autorstwo wynalazku druku oraz zobrazowanie tego, co dał on ludzkości, mimo iż moguncki złotnik umarł w biedzie i zapomnieniu. Już od XVI w. zaczęto obchodzić jubileusze wynalezienia sztuki drukarskiej, a w każde okrągłe stulecie — rocznicę zgonu Gutenberga. Od 1900 r. patronuje im mogunckie Gutenberg-Gesellschaft.

JUBILEUSZE BIBLIOTEK I BIBLIOTEKARZY

W dniu 22.05.2001 r. WBP w Opolu obchodziła 50-lecie swojej działalności. Uroczystości jubileuszowe odbyły się w Filharmonii Opolskiej, otwarto też okolicznościową wystawę w gmachu WBP.

W dniu 25.05.2001 r. świętowano 95-lecie MBP w Skierniewicach. W programie znalazły się m.in. gawędy o pisarzach związanych ze Skierniewicami „Od Krasickiego do Sułkowskiego” i wystawa o znanych osobach, które przyjeżdżały na spotkania z czytelnikami do skierniewickiej biblioteki.

100-lecie urodzin Marii Bielawskiej (1901-1989), założycielki biblioteki publicznej w Bochni, uczczono okolicznościową sesją, na której Józef Zajac przypomniał „Moje spotkania z Marią Bielawską, pionierką niekonwencjonalnych form działalności bibliotecznej”. Pracę M. Bielawskiej w SBP wspominali Stanisław Czajka i Zofia Rogowska. Maria Bielawska była jedną z najbardziej znanych bibliotekarek (organizatorek i działaczek) okresu powojennego. Spotkanie zorganizowały PiMBP w Bochni i SBP Okręgu Tarnowskiego.

Kronika krajowa wpłynęła do redakcji 17 lipca 2001 r.

KRONIKA ZAGRANICZNA

PROBLEM KORZYSTANIA Z SERWISÓW ELEKTRONICZNYCH W PAŃSTWACH
KANDYDUJĄCYCH DO UNII EUROPEJSKIEJ

W 1998 r. Komisja Europejska rozpoczęła realizację programu CECUP (Central and Eastern European Copyright User Platform), którego celem było zaznajomienie państw kandydujących do Unii Europejskiej z podstawami praw autorskich obecnie w niej obowiązujących (zob. *Prz. Bibl.* 1999 z. 3 s. 256). Jego kontynuacją jest zainicjowany w listopadzie 2000 r. program CELIP (Central and Eastern European Licensing Information Platform) przeznaczony również dla użytkowników serwisów elektronicznych w Bułgarii, Republice Czeskiej, Estonii, Litwie, Łotwie, Polsce, Rumunii, Słowacji i na Węgrzech. Ma on przygotować bibliotekarzy i innych użytkowników do uzgadniania z wydawcami i producentami serwisów — jako właścicielami praw autorskich — warunków dostępu do baz i umów licencyjnych. CELIP będzie realizowany do stycznia 2002 r. W tym okresie będą odbywały się warsztaty, spotkania z właścicielami praw autorskich, upowszechnianie informacji i wymiana doświadczeń. Jego rezultat zostanie opublikowany w specjalnym raporcie. Koordynatorem projektu jest EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations).

Information Europe Spring 2001 is. 1 s. 8-9

SYMPOZJUM NA TEMAT „DRUKU NA ŻYCZENIE”

Drugie międzynarodowe sympozjum poświęcone technologii Publishing on Demand odbyło się 9-10.10.2000 r. w Strasburgu w ramach programu New Book Economy. Główną przyczyną jego zorganizowania było dążenie wydawców i drukarzy do wykorzystania postępu w technologii druku cyfrowego w ostatnim okresie. Stwierdzono, że druk offsetowy publikacji w nakładzie mniejszym niż 300 egz. jest nieopłacalny, natomiast wydanie głównego nakładu metodą tradycyjną oraz produkcja dodatkowa niewielkiej liczby egzemplarzy na życzenie zapobiega ewentualnym przecenom i oddawaniu na makulaturę. Takie postępowanie stwarza jednak problemy związane z przekazywaniem egzemplarzy obowiązkowych i nadawaniem dokumentom międzynarodowych znormalizowanych numerów.

Bibliotheksdiert 2000 Jg. 34 H. 11 s. 1869-1970

PRIDE — NOWY EUROPEJSKI REJESTR ŹRÓDEŁ INFORMACYJNYCH

Celem serwisu PRIDE (People and Resources Identification for Distributed Environment) jest gromadzenie i przekazywanie informacji o bibliotekach, ich katalogach i usługach, ułatwianie użytkownikom wyboru źródeł i pośredniczeniu w uzyskiwaniu dostępu do nich. Prace nad nim zostały zapoczątkowane przez Unię Europejską w ramach programu Informatyka dla bibliotek (Informatics for Libraries). Biorą w nim udział przedstawiciele bibliotek szkół

wyższych, instytutów naukowych i firm komercyjnych zajmujących się technologią informacyjną z 6 państw. Serwis PRIDE jest zgodny z normami międzynarodowymi. Zasady funkcjonowania serwisu znajdują się na stronach firmy LASER, która jest jego koordynatorem.

Bibliotheksdiert 2001 Jg. 35 H. 1 s. 63-69

ROSYJSKIE BIBLIOTEKI, MUZEA I ARCHIWA W TRZECIM TYSIĄCLECIU I ICH ROLA
W GLOBALNYM SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM I NAUKOWYM

Była to myśl przewodnia konferencji *Managing the Digital Future of Libraries*, która odbyła się w Moskwie w dn. 17-19.04.2000 r. Organizatorami były Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie (dawna Biblioteka im. Lenina) i TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia). W obrębie tego projektu przygotowywany jest program Stworzenie systemu informacyjnego dla Rosyjskiej Biblioteki Państwowej (Creation of an Information System for the Russian State Library). Konferencję, w której uczestniczyło ponad 300 delegatów z Rosji i przedstawiciele 20 państw zagranicznych, sponsorowało wiele instytucji krajowych, zagranicznych i międzynarodowych. Jej znaczenie wykroczyło poza analizę programu TACIS, przerodziło się w dyskusję na temat konieczności rozwoju technologii cyfrowej w bibliotekarstwie rosyjskim i potrzeby międzynarodowej współpracy w tym zakresie. W manifeście przyjętym na zakończenie konferencji jej uczestnicy apelowali do rządu Rosji, rządów państw zagranicznych, agencji międzynarodowych i firm komercyjnych o poparcie dla programu digitalizacji zbiorów bibliotek, muzeów i archiwów rosyjskich.

Referaty i manifest w wersji angielskiej i rosyjskiej są dostępne na stronach TACIS/RSL i w formie CD-ROM.

Information Europe Summer 2000 is. 2 s. 10-11

PLAN DOSKONALENIA BIBLIOTEK CYFROWYCH

Komisja Europejska w ramach realizacji programu Technologie społeczeństwa informacyjnego (Information Society Technologies) finansuje cykl działań mających na celu rozwijanie i doskonalenie komputeryzacji bibliotek. Program DELOS: A Network of Excellence for Digital Libraries polega na organizowaniu konferencji, warsztatów i dyskusji skoncentrowanych wokół następujących tematów: 1. Popieranie współpracy pomiędzy zespołami naukowymi zajmującymi się problemami digitalizacji bibliotek. Jednym z takich działań była Europejska Konferencja na temat Bibliotek Cyfrowych (European Conference on Digital Libraries) w Lizbonie we wrześniu 2000 r.; 2. Ocena bibliotek cyfrowych poprzez testowanie przez specjalistów różnych aspektów ich funkcjonowania; 3. Doskonalenie stosowanych standardów. W sierpniu 2000 r. utworzono grupy robocze zajmujące się problemami metadanych; 4. Organizowanie kursów i szkoleń dla absolwentów studiów, młodych naukowców i innych specjalistów w dziedzinie technologii bibliotek cyfrowych; 5. Inicjowanie różnych form współpracy międzynarodowej.

Przedsięwzięcia programu DELOS są dostępne dla wszystkich zainteresowanych problematyką badań nad technologią bibliotek cyfrowych i ich działaniem.

Information Europe Winter 2000 is. 4 s. 15-17

STRATEGIA ROZWOJU OCLC

Online Computer Library Center umieścił na swoich stronach internetowych dokument zatytułowany: *Rozszerzanie współpracy OCLC: trzyletnia strategia rozwoju (Extendidng OCLC Cooperative: A Three-Year Strategy)*. Zapowiada w nim przekształcenie WorldCat z bazy bibliograficznej i centralnego katalogu w globalną sieć źródeł informacyjnych: tekstowych, graficznych, dźwiękowych i filmowych. Ta rozszerzona wersja WorldCat będzie oparta na współdziałaniu nie tylko z bibliotekami, ale także z muzeami, archiwami, profesjonalnymi stowarzyszeniami, wydawcami, autorami itp.

W programie strategicznym przewiduje się także tworzenie cyfrowej składnicy dokumentów elektronicznych ze zbiorów bibliotecznych, instytucji rządowych i innych źródeł wykorzystujących dokumenty elektroniczne. W przyszłości OCLC umożliwi użytkownikom bibliotek dostęp do różnych kategorii źródeł bez względu na ich lokalizację.

OCLC Newsletter 2000 no. 248 s. 3

ROSJA REAKTYWUJE AGENCJĘ OCHRONY PATENTÓW I ZNAKÓW HANDLOWYCH

W dniu 29.02.2000 r. prezydent V. Putin wydał dekret przywracający status prawny agencji Rospatent odpowiedzialnej za przestrzeganie w Federacji Rosyjskiej przepisów dotyczących ochrony własności intelektualnej, w tym praw autorskich. Fakt ten umożliwił Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (World Intellectual Property Organization — WIPO) zorganizowanie w Moskwie w czerwcu 2000 r. szkolenia dla państw rozwijających się oraz należących do Wspólnoty Niepodległych Państw nt. problemów ochrony własności intelektualnej.

Information Europe Summer 2000 is. 2 s. 2-3

WSPÓLPRACA BIBLIOTEK REGIONU MORZA ŚRÓDZIEMNEGO

Program MEDLIB został zainicjowany przez UNESCO w celu popierania współpracy i usprawniania wymiany informacji między bibliotekami regionu Morza Śródziemnego oraz ułatwiania wzajemnego dostępu do zbiorów, a w przyszłości utworzenia „biblioteki wirtualnej” całego regionu. Realizacji tego programu podjęło się Biuro UAP (Universal Availability of Publications), które z ramienia IFLA podpisało kontrakt z UNESCO. Program realizowany przez UAP polega na wytypowaniu głównych bibliotek tego regionu, zbadaniu obecnego stanu dostępności ich zbiorów, katalogów zbiorów własnych, cen-

tralnych katalogów narodowych i regionalnych 22 państw oraz zaproponowaniu poprawy sytuacji dzięki zastosowaniu Internetu. Witryna www projektu MEDLIB już istnieje, zadaniem UAP jest jej rozszerzenie i przystosowanie do rozwoju udostępniania.

Sprawozdanie końcowe zostanie przedstawione UNESCO do zaakceptowania w 2001 r.

UAP Newsletter 2001 nr. 31 s. 1-2
IFLA Journal 2001 Vol. 27 nr 1 s. 42-43

Kronika zagraniczna wpłynęła do redakcji 11 czerwca 2001 r.

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

Wydawnictwa zwarte

- Biblioteka w otoczeniu społecznym*. Praca zbiorowa pod red. Elżbiety Barbary Zybert. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 40.
- Bibliografia*. Metodyka i organizacja. Pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 38.
- Duchowe źródła kultury cieszyńskiej*. Katalog wystawy. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Zarząd Gł. Macierzy Ziemi Cieszyńskiej 2001.
- Książka — biblioteka — szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn, 4-5 listopada 1999. Pod red. Janusza Spiry. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, Zarząd Gł. Macierzy Ziemi Cieszyńskiej 2001.
- Książka bez barier*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji (Poznań-Stęszew, 18-20 IX 2000 r.). Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Propozycje i Materiały, 43.
- David Nicholson: *Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu: idee, metody, środki*. Tł. Jadwiga Woźniak, Małgorzata Kisilowska. Warszawa: Wydaw. SBP 2001. Nauka, Dydaktyka, Praktyka, 43.
- Opracowanie przedmiotowe w bibliotekach publicznych*. Materiały z ogólnopolskich warsztatów, Warszawa, 18-20 października 2000 r. Pod red. Jadwigi Woźniak i Piotra Bierczyńskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Propozycje i Materiały, 44.
- Samorządowe biblioteki powiatowe — projekcje i realia*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji, Jedlnia Letnisko — 20-22.09.2000 r. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Propozycje i Materiały, 42.
- Irena Szypowska: *Łobodowski*. Od „Atamana Łobody” do „Seniora Lobo”. Warszawa: Ludowa Spółdz. Wydaw. 2001.
- Grzegorz Zieliński: *XML rozszerzalny język znakowań*. Warszawa: Wydaw. SBP 2000. Propozycje i Materiały, 41.

Wydawnictwa ciągłe

- Biblioteka*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2000 nr 4 (13).
- Bibliotekarz* 2001 nr 1-5.
- Komunikaty*. Biblioteka Narodowa 2000 nr 1-4.
- Notes Biblioteczny*. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie 2001 nr 1 (195)
- Poradnik Bibliotekarza* 2001 nr 1-5.
- Zagadnienia Informacji Naukowej* 2000 nr 2.

AUTORZY

Alina DOMAŃSKA, mgr	— Biblioteka Raczyńskich
Barbara DREWNIEWSKA-IDZIAK, dr	— Biblioteka Narodowa
Jerzy FRANKE, dr hab.	— Uniwersytet Warszawski. Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bi- bliologicznych
Marta GRABOWSKA, dr hab. prof. UW	— Uniwersytet Warszawski. Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bi- bliologicznych
Stefan KUBÓW, dr	— Dolnośląska Szkoła Wyższa Edu- kacji. Biblioteka
Maria LENARTOWICZ, mgr	— Warszawa
Alina MAJERSKA, mgr	— Pedagogiczna Biblioteka Wojewó- dzka w Krakowie
Grażyna PIOTROWICZ, mgr inż.	— Politechnika Wrocławska. Biblio- teka Główna i OINT
Krystyna RAMLAU-KLEKOWSKA, mgr	— Warszawa
Dorota SOŁTYSIAK, mgr	— Urząd Komitetu Integracji Euro- pejskiej
Hanna TADEUSIEWICZ, prof. dr hab.	— Uniwersytet Łódzki. Katedra Bi- bliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Hanna ZASADOWA, mgr	— Warszawa
Kronikę krajową oprac. Hanna ŁASKARZEWSKA, mgr	— Biblioteka Narodowa
Kronikę zagraniczną oprac. Mirosława KOCIEĆKA, mgr	— Biblioteka Narodowa
Tł. na jez. ang. Krzysztof NOWIŃSKA, dr	— Uniwersytet Warszawski

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie następujących zasad przy nadsyłaniu materiałów do publikacji:

- artykuł nie powinien przekraczać 20 stron, recenzja, sprawozdanie itp.
  - 7 stron maszynopisu formatu A4 wraz z przypisami i ewentualnymi tablicami, prace można przysyłać również na dyskietkach;
- tekst maszynopisu powinien być napisany z podwójnym odstępem między wierszami (ok. 30 wierszy na stronie, margines 4,5 cm);
- materiały ilustracyjne (np. tablice, wykresy) powinny być umieszczone na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście;
- przypisy należy umieszczać na końcu tekstu lub na osobnych stronach. Opis w przypisie winien składać się z imienia i nazwiska autora, tytułu publikacji, miejsca wydania, nazwy wydawnictwa i roku wydania oraz stron, na których znajduje się cytowany fragment. W przypadku powoływania się na artykuł opis powinien zawierać imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, nazwę czasopisma, rok, tom, numer i strony (od-do) lub stronę cytowanego fragmentu;
- do każdego artykułu powinno być dołączone streszczenie autorskie o objętości ok. 1/2 strony maszynopisu;
- autorzy proszeni są o podawanie (oprócz imienia i nazwiska) również tytułu naukowego, nazwy i adresu instytucji, w której pracują, prywatnego adresu oraz numeru telefonu, a także danych koniecznych do wypełnienia deklaracji podatkowej: data i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer ewidencyjny PESEL, adres rejonowego urzędu skarbowego oraz formy płatności;
- materiały należy dostarczać w maszynopisie w 2 egzemplarzach, lub na dyskietce (Word 97) + 1 egz. wydruku.

Przegląd Biblioteczny drukuje materiały oryginalne, tylko takie, których autor nie zamierza publikować w innych czasopismach. Redakcja zamawia materiały na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca.

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z autorem.

W następnym zeszycie opublikujemy materiały z międzynarodowej konferencji nt. „Książka przyszłością kultury” (Warszawa, 10-11.05.2001 r.).

Biblioteka PAN w Warszawie opublikowała

SŁOWNIK POLSKICH TOWARZYSTW NAUKOWYCH

Tom 2 część 3 (ostatnia)

Publikacja zawiera:

- 306 opracowań o polskich towarzystwach naukowych i upowszechniających naukę o zamkniętej historii (wśród nich 71 o towarzystwach działających na wschodnich kresach Rzeczypospolitej)
- aneks rejestrujący towarzystwa, o których nie zachowały się materiały źródłowe (94 poz.)
- bibliografię prac ogólnych o społecznym ruchu naukowym (345 poz.)
- indeksy zbiorcze do całego tomu 2

W sprzedaży znajduje się jeszcze tom 2 część 2 *Słownika* (Warszawa 1994)

Zamówienia przyjmuje wydawca:

Biblioteka PAN w Warszawie
Pracownia *Słownika polskich towarzystw naukowych*
Pałac Kultury i Nauki, VI p.
00-901 Warszawa
tel. 656-66-00, 620-33-02, fax 656-66-39
e-mail biblwaw@pan.pl
NIP 525-10-48-053